

This book is the property of the University of Chicago, for use in recitation, and IS

NOT to be taken from the class room.

Inter-Collegiate Latin Series.

CÆSAR'S GALLIC WAR

TEXT EDITION

FOR USE WITH THE ANNOTATED EDITION BY

PROFESSORS C. M. LOWE AND J. T. EWING.

CHICAGO

ALBERT, SCOTT & CO.

HUNC LIBRUM
CUM ALIIS
COLLEGIO JUVENTUTIS SUAE ET JUVENTUTIS COLLEGII
DONO LEGAVIT
ALFREDUS GULIELMUS STRATTON, M.A., PH.D.
HUIUS UNIVERSITATIS ET COLLEGII
IN LITTERIS GRAECIS ET LATINIS OLIM ALUMNUS,
UNIVERSITATIS JOHNS HOPKINS SCHOLARIS ET SOCIUS,
UNIVERSITATIS CHICAGO PRAELECTOR,
UNIVERSITATIS LAHORE APUD INDOS
LINGUAE SANSKRITICAE PROFESSOR ET REGISTRARIUS:
ANTE DIEM OBIT FEBRI MELITENSI IN MONTIBUS KASHMIR
AUGUSTO MENSE A.D. 1902 TRIGINTA SEX ANNOS NATUS.

"Dulces exuviae dum fata deusque sinebant."
"Respiciebat nos antiquo flumine Gangi transitio:
respexit, flumen majus magisque antiquum transiturus."
"After life's fitful fever he sleeps well."

LL

C1283dgLow

This book is the property of the school, for use in recitation, and IS

NOT to be taken from the class room,

Inter-Collegiate Latin Series.

CÆSAR'S GALLIC WAR

DEPARTMENTAL
LIBRARY

TEXT EDITION

FOR USE WITH THE ANNOTATED EDITION BY

PROFESSORS C. M. LOWE AND J. T. EWING

181804
4.7.23.

CHICAGO

ALBERT, SCOTT & CO

C. IULII CAESARIS
DE BELLO GALLICO

COMMENTARIUS PRIMUS.

B. C. 58.

1. Gallia est omnis dīvisā in partēs trēs, quārum ūnam incolunt Belgae, aliam Aquitānī, tertiam quī ipsōrum linguā Celtae, nostrā Gallī appellantur. Hī omnēs linguā, institūtīs, lēgibus inter sē differunt. Gallōs ab Aquitānīs Garumna flūmen, ā Belgīs Mātrona et Sē-
Description of the divisions and inhabitants of Gaul. 5
quana dīvidit. Hōrum omnium fortissimī sunt Belgae, proptereā quod ā cultū atque hūmānitāte prōvinciae longissimē absunt, minimēque ad eōs mercātōrēs saepe commeant atque ea, quae ad effēminandōs animōs pertinent, important, proximīque sunt Germānīs, quī trāns Rhēnum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Quā dē causā Helvētīi quoque reliquōs Gallōs virtūte praecedunt, quod ferē cotidianīs proeliīs cum Germānīs contendunt, cum aut suis finibus eōs prohibent, aut ipsī in eōrum finibus bellum gerunt. Eōrum ūna pars, quam Gallōs obtinēre dictum est, initium 15 capit ā flūmine Rhodanō; continētur Garumnā flūmine, Ōceanō, finibus Belgārum; attingit etiam ab Sēquanīs et Helvētīīs flūmen Rhēnum; vergit ad septentrionēs. Belgae ab extrēmīs Galliae finibus oriuntur; pertinent ad inferiōrem partem flūminis Rhēnī; spectant in septentrionem et orientem sōlem. Aquitānia ā Garumnā flūmine ad Pŷrēnaeōs montēs et eam partem Ōceanī, quae est ad Hispāniam, pertinet; spectat inter occāsum sōlis et septentrionēs.

Orgetorix persuades the Helvetians to invade Gaul.

2. Apud Helvētios longē nōbilissimus fuit et dī-
tissimus Orgetorix. Is, M. Messālā et M. Pisōne cōn-
sulibus, rēgnī cupiditāte inductus coniūratiōnem nōbili-
tātis fecit et civitātī persuāsit, ut dē finibus suis cum omni-
bus cōpiis exirent: perfacile esse, cum virtūte omnibus
praestarent, tōtius Galliae imperiō potiri. Id hōc facilius
eis persuāsit, quod undique loci nātūrā Helvētii continentur:
ūnā ex parte flūmine Rhēnō lātissimō atque altissimō, quī
agrum Helvētium ā Germānis dividit, alterā ex parte monte
Iūrā altissimō, quī est inter Sēquanōs et Helvētios, tertiā
lacū Lemannō et flūmine Rhodanō, quī prōvinciam nostram
ab Helvētiis dividit. His rēbus fiēbat, ut et minus lātē
vagārentur et minus facile finitimis bellum inferre possent;
quā ex parte hominēs bellandī cupidī magnō dolore afficiē-
bantur. Prō multitudīne autem hominum et prō glōriā bellī
atque fortitudinis angustōs sē finis habere arbitrābantur, quī
in longitudinem milia passuum CCXL, in lātitudinem CLXXX
patēbant.

Preparations of the Helvetians.

3. His rēbus adducti et auctōritāte Orgetorigis
permōti cōstituērunt ea, quae ad proficiēdum
pertinērent, comparāre, iumentōrum et carrōrum quam māk-
imum numerum coēmere, sēmentēs quam mākimas facere, ut
in itinere cōpia frūmentī suppeteret, cum proximis civitāti-
bus pācem et amicitiam cōfirmāre. Ad eas rēs cōficiendās
biennium sibi satis esse dūxērunt; in tertium annum pro-
fectiōnem lēge cōfirmant. Ad eas rēs cōficiendās Orge-
torix dēligitur. Is sibi lēgatiōnem ad civitatēs suscepit.
In eō itinere persuādet Casticō, Catamantaloēdis
filiō, Sēquanō, cuius pater rēgnum in Sēquanis
multōs annōs obtinuerat et ā senātū populī Rō-
mānī amicus appellātus erat, ut rēgnum in civitāte suā occu-

Orgetorix conspires with chiefs of other tribes for supremacy.

pāret, quod pater ante habuerat; itemque Dumnorigi Aeduō, frātrī Diviciaci, quī eō tempore principātum in civitāte 15
 obtinēbat ac māximē plēbī acceptuserat, ut idem cōnārētur, persuādet ei que filiam suam in mātirimōaium dat. Perfacile factū esse illis probat cōnāta perficere, propterea quod ipse suae civitātis imperium obtentūrus esset: nōn esse dubium, quā tōtius Galliae plurimum Helvētiī possent; sē suis cōpiīs 20
 suōque exercitū illis rēgna conciliātūrum cōfirmat. Hāc orātiōne adductī inter sē fidem et iūs iūrandum dant et, rēgnō occupātō, per trēs potentissimōs ac firmissimōs populōs tōtius Galliae sēsē potiri posse spērant.

4. Ea rēs est Helvētiīs per indicium ēnūntiāta. *Orgetorix is tried for conspiracy but escapes. His sudden death.*
 Mōribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coēgērunt; damnātum poenam sequi oportēbat, ut igni cremārētur. Diē cōstitutā causae dictionis Orgetorix ad iūdicium omnem suam familiam, ad hominum milia decem, 5
 undique coēgit et omnēs clientēs obaerātōsque suōs, quōrum māgnū numerum habēbat, eōdem condūxit; per eōs, nē causam diceret, sē ēripuit. Cum civitās ob eam rem incitāta armīs iūs suum exsequi cōnārētur, multitudinemque hominum ex agrīs magistrātūs cōgerent, Orgetorix mortuus est, 10
 neque abest suspiciō, ut Helvētiī arbitrantur, quā ipse sibi mortem cōsciverit.

5. Post eius mortem nihilō minus Helvētiī id, *The Helvetians complete their preparations and depart.*
 quod cōstituerant, facere cōnantur, ut ē finibus suis exeant. Ubi iam sē ad eam rem parātōs esse arbitrāti sunt, oppida sua omnia, numerō ad duodecim, vicōs ad quadringentōs, reliqua prīvāta aedificia incendunt, frūmentum 5
 omne, praeterquam quod sēcum portātūri erant, combūrunt, ut, domum reditiōnis spē sublātā, parātiōrēs ad omnia pericula subeunda essent, trium mēsum molita cibāria sibi quemque

domō efferre iubent. Persuādent Rauricīs et Tulingīs et Latovicīs finitimīs, utī eōdem ūsī cōsiliō oppidīs suīs vicisque exūstīs, unā cum iīs proficiscantur, Bōiōsque, quī trāns Rhēnum incoluerant et in agrum Nōricum trāsierant Nōrēiamque oppugnārant, receptōs ad sē sociōs sibi adsciscunt.

*They arrange
to cross the
Rhône and
march through
the Roman
Province.*

6. Erant omnīnō itinera duo, quibus itineribus domō exīre possent: ūnum per Sēquanōs, angustum et difficile, inter montem Iūram et flūmen Rhodanum, vix quā singulī carrī dūcerentur; mōns autem altissimus impendēbat, ut facile perpaucī prohibēre possent; alterum per prōvinciam nostram, multō facilius atque expeditius, proptereā quod inter finēs Helvētiōrum et Allobrogum, quī nūper pācātī erant, Rhodanus fluit, isque nōnnūllīs locīs vadō trānsitur. Extrēmum oppidum Allobrogum est proximumque Helvētiōrum finibus Genāva. Ex eō oppidō pōns ad Helvētiōs pertinet. Allobrogibus sēsē vel persuāsūrōs, quod nōndum bonō animō in populum Rōmānum vidērentur, existimābant, vel vī coactūrōs ut per suōs finēs eōs ire paterentur. Omnibus rēbus ad profectiōnem comparātis, diem dicunt, quā diē ad ripam Rhodanī omnēs conveniant: is diēs erat a. d. v. Kal. Apr., L. Pisōne, A. Gabiniō cōsulibus.

*Caesar delays
them by pre-
texts.*

7. Caesarī cum id nūntiātum esset, eōs per prōvinciam nostram iter facere cōnārī, mātūrat ab urbe proficisci et, quam māximīs potest itineribus, in Galliam ūleriōrem contendit et ad Genāvam pervenit. Prōvinciae tōtī quam māximum potest militum numerum imperat (erat omnīnō in Galliā ūleriōre legiō ūna), pontem, quī erat ad Genāvam, iubet rescindī. Ubi dē eius adventū Helvētīi certiōrēs factī sunt, lēgātōs ad eum mittunt nōbilissimōs cīvitātis, cūius lēgatiōnis Nammēius et Verueloetius principem locum obtinēbant, quī dicerent, sibi esse in animō sine

ullō maleficiō iter per prōvinciam facere, proptereā quod aliud iter habērent nūllum: rogāre, ut eius voluntāte id sibi facere liceat. Caesar, quod memoriā tenēbat, L. Cassium cōsulem occīsum exercitumque eius ab Helvētiis pulsum et sub iugum mīssum, concēdendum nōn putābat; neque 15 hominēs inimicō animō, datā facultāte per prōvinciam itineris faciundī, temperātūrōs ab iniuriā et maleficiō exīstimābat. Tamen, ut spatium intercēdere posset, dam milites, quōs imperāverat, convenirent, lēgātis respondit, diem sē ad dēliberandum sūmptūrum: sī quid vellent, ad Id. April. re- 20 verterentur.

8. Intereā eā legiōne, quam sēcum habēbat, *He prevents their crossing the Rhone.* militibusque, quī ex prōvinciā convēnerant, ā lacū Lemannō, quī in flūmen Rhodanum influit, ad montem Iūram, quī finēs Sēquanōrum ab Helvētiis dividit, mīlia passuum decem novem mūrū in altitudinem pedum sēdecim 5 fossamque perdūcit. Eō opere perfectō, praesidia dispōnit, castella commūnit, quō facilius, sī sē invitō trānsire cōnarentur, prohibēre possit. Ubi ea diēs, quam cōstituerat cum lēgātis, vēnit, et lēgātī ad eum revertērant, negat sē mōre et exemplō populī Rōmānī posse iter ullī per prō- 10 vinciam dare et, sī vim facere cōnentur, prohibitūrum ostendit. Helvētiī eā spē dēiectī, nāvibus iūctis ratibusque complūribus factis, aliū vadis Rhodanī, quā minima altitudō flūminis erat, nōnnumquam interdiū, saepius noctū, sī perrumpere possent, cōnātī, operis mūnitiōne et militum 15 concursū et tēlis repulsī hōc cōnātū dēstitērunt.

9. Relinquēbātur ūna per Sēquanōs via, quā *The Helvetians obtain permission from the Sequani to pass through their country.* Sēquanīs invitīs propter angustias ire nōn poterant. His cum suā sponte persuādere nōn possent, lēgātōs ad Dumnorigem Aeduū mittunt, ut, eō dēprecātōre,

- 5   ā Sēquanīs impetrārent. Dumnorix grātiā et largitiōne apud
      Sēquanōs plūrimum poterat et Helvētiīs erat amīcus, quod
      ex eā cīvitāte Orgetorigis filiam in mātirimōnium dūxerat, et
      cupiditāte rēgnī adductus novīs rēbus studēbat et quam
      plūrimās cīvitātēs suō beneficiō habēre obstrictās volēbat.
- 10   Itaque rem suscipit et ā Sēquanīs impetrat, ut per finēs suōs
      Helvētiōs ire patiantur, obsidēsque utī inter sēsē dent, per-
      ficit: Sēquanī, nē itinere Helvētiōs prohibeant, Helvētiī, ut
      sine maleficiō et iniuriā transeant.

*Caesar brings
 up his forces
 to oppose their
 passage.*

10.   Caesarī renūntiātur, Helvētiīs esse in
      animō, per agrum Sēquanōrum et Aeduōrum iter
      in Santonum finēs facere, quī nōn longē ā Tolōsātium finibus
      absunt, quae cīvitās est in prōvinciā. Id sī fieret, intellegēbat
- 5   magnō cum periculō prōvinciae futūrum, ut hominēs belli-
      cōsōs, populī Rōmānī inimicōs, locīs patentibus māximēque
      frūmentāriīs finitimōs habēret. Ob eās causās eī mūnitiōnī,
      quam fēcerat, T. Labiēnum lēgātum praefēcit; ipse in Ītaliā
      māgnīs itineribus contendit duāsque ibi legiōnēs cōnserībit
- 10   et trēs, quae circum Aquilēiā hiemābant, ex hībernīs ēdūcit
      et, quā proximum iter in ūlteriōrem Galliā per Alpēs erat,
      cum hīs quīnque legiōnibus ire contendit. Ibi Ceutrōnēs et
      Grāioceli et Caturigēs, locīs superiōribus occupātīs, itinere
      exercitum prohibēre cōnantur. Complūribus hīs proeliīs
- 15   pulsīs, ab Ocelō, quod est citeriōris prōvinciae extrēmum, in
      finēs Vocontiōrum ūlteriōris prōvinciae diē septimō pervenit:
      inde in Allobrogum finēs, ab Allobrogibus in Segusiāvōs
      exercitum dūcit. Hī sunt extrā prōvinciam trāns Rhodanum
      primī.

*The Helvetians
 invade the
 country of the
 Aedui who im-
 plore Caesar's
 protection.*

11.   Helvētiī iam per angustias et finēs Sē-
      quanōrum suās cōpiās trādūxerant et in Aeduōrum
      finēs pervēnerant eōrumque agrōs populābantur.

Aeduī, cum sē suaque ab iīs dēfendere nōn possent, lēgātōs ad Caesarem mittunt rogātum auxilium: Ita sē omnī tempore 5 dē populō Rōmānō meritōs esse, ut paene in cōspectū exercitūs nostrī agrī vāstārī liberī eōrum in servitūtem abdūcī, oppida expūgnārī nōn dēbuerint. Eōdem tempore Ambarri, necessariī et cōsanguineī Aeduōrum, Caesarem certiorē faciunt, sēsē, dēpopulātis agrīs. nōn facile ab oppidīs vim 10 hostium prohibēre. Item Allobrogēs, quī trāns Rhodanum vicōs possessionēsque habēbant, fugā sē ad Caesarem recipiunt et dēmōstrant, sibi praeter agrī solum nihil esse reliquī. Quibus rēbus adductus Caesar nōn exspectandum sibi statuit, dum omnibus fōrtūnis sociōrum cōsūmptis in 15 Santonōs Helvētiī pervenīrent.

12. Flūmen est Arar, quod per finēs Aedu- *At the crossing of the Arar Caesar destroys the Tigurini who formed the rear-guard of the Helvetians.* rum et Sēquanōrum in Rhodanum influit, incrēdibili lēnitāte, ita ut oculis, in utram partem fluat, iūdicārī nōn possit. Id Helvētiī ratibus ac lintribus iūctis trānsībant. Ubi per explorātōrēs Caesar certior 5 factus est, trēs iam partēs cōpiārum Helvētiōs id flūmen trādūxisse, quartam ferē partem citrā flūmen Ararim reliquam esse, dē tertiā vigiliā cum legiōnibus tribus ē castris profectus ad eam partem pervēnit, quae nōndum flūmen trānsierat. Eōs impeditōs et inopināntēs aggressus māgnam partem 10 eōrum concidit: reliquī sēsē fugae mandārunt atque in proximās silvās abdidērunt. Is pāgus appellābātur Tigurīnus: nam omnis cīvitas Helvētia in quattuor pāgōs divīsa est. Hic pāgus ūnus, cum domō exisset patrum nostrōrum memoriā, L. Cassium cōsulem interfēcerat et ēius exercitum 15 sub iugum mīserat. Ita sive cāsū sive cōsiliō deōrum immortalium, quae pars cīvitatīs Helvētiae insīgnem calamitātem populō Rōmānō intulerat, ea pīnceps poenās persolvit.

Quā in rē Caesar nōn solum publicās, sed etiam privātās
 20 iniuriās ultus est, quod eius socerī L. Pisōnis avum, L.
 Pisōnem lēgātum, Tigurīnī eōdem proeliō, quō Cassium,
 interfecerant.

*The Helve-
 tians, headed
 by Divico,
 haughtily ask
 for peace.*

13. Hōc proeliō factō, reliquās cōpiās Helvē-
 tiōrum ut cōsequī posset, pontem in Arare faci-
 endum cūrat atque ita exercitum trādūcit. Helvētīi
 repentinō eius adventū commōtī, cum id, quod ipsī diēbus xx
 5 aegerrimē cōfēcerant, ut flūmen trānsirent, illum ūnō diē
 fēcisse intellexerent, lēgātōs ad eum mittunt, cūius lēgātiōnis
 Divicō prīnceps fuit, quī bellō Cassiānō dūx Helvētiōrum
 fuerat. Is ita cum Caesare ēgit: Sī pācem populus Rōmān-
 us cum Helvētiīs faceret, in eam partem itūrōs atque ibi fu-
 10 tūros Helvētiōs, ubi eōs Caesar cōstituisset atque esse volu-
 isset: sīn bellō persequī perseverāret, reminiscerētur et veter-
 is incommodī populī Rōmānī et prīstinae virtūtis Helvēti-
 ōrum. Quod imprōvisō ūnum pāgum adortus esset, cum iī,
 quī flūmen trānsissent, suis auxilium ferre nōn possent, nē
 15 ob eam rem aut suae māgnō opere virtūtī tribuerit aut ipsōs
 dēspiceret. Sē ita ā patribus māiōribusque suis didicisse, ut
 magis virtūte quam dolō contenderent aut insidiīs nīteren-
 tur. Quārē nē committeret ut is locus, ubi cōstitissent, ex
 calamitāte populī Rōmānī et interneciōne exercitūs nōmen
 20 caperet, aut memoriam prōderet.

*Caesar pro-
 poses terms,
 which they re-
 fuse.*

14. Hīs Caesar ita respondit: Eō sibi minus
 dubitātiōnis dari, quod eās rēs, quās lēgātī Helvē-
 tiī commemorāssent, memoriā tenēret, atque eō gravius ferre,
 quō minus meritō populī Rōmānī accidissent: quī sī alicūius
 5 iniūriae sibi cōscius fuisset, nōn fuisse difficile cavēre; sed
 eō dēceptum, quod neque commīssum ā sē intellexeret, quārē
 timēret, neque sine causā timendum putāret. Quod sī veter-

is contumēliae oblīvīscī vellet, num etiam recentium iniūri-
 ārum, quod eō invītō iter per prōvinciam per vim temptās-
 sent, quod Aeduōs, quod Ambarrōs, quod Allobrogas vēxās- 16
 sent, memoriam dēpōnere posse? Quod suā victōriā tam in-
 solenter glōriārentur quodque tam diū sē impūne iniūriās tu-
 lisse admīrārentur, eōdem pertinēre. Cōsuēsse enim deōs
 immortalēs quō gravius hominēs ex commūtātiōne rērum dol-
 eant, quōs prō scelere eōrum ulcīscī velint, hīs secundiōrēs in- 15
 terdum rēs et diūturniorem impūnitātem concēdere. Cum ea
 ita sint, tamen, sī obsidēs ab iīs sibi dentur, utī ea, quae pol-
 liceantur, factūrōs intellegat, et sī Aeduīs dē iniūriīs, quās
 ipsīs sociīsque eōrum intulerint, item sī Allobrogibus satis-
 faciant, sēsē cum iīs pācem esse factūrum. Divicō respondit; 20
 Ita Helvētiōs ā māiōribus suis institūtōs esse, utī obsidēs ac-
 cipere, nōn dare cōsuērint: ēius rei populum Rōmānum
 esse testem. Hōc respōnsō datō discessit.

15. Posterō diē castra ex eō locō movent. *Caesar follows
 the Helvetians
 and is defeated
 in a cavalry
 skirmish.*
 Idem facit Caesar equitātumque omnem ad nu-
 merum quattuor mīlium, quem ex omnī prōvinciā
 et Aeduīs atque eōrum sociīs coāctum habēbat, praemittit,
 quī videant, quās in partēs hostēs iter faciant. Quī cupidius 5
 novissimum āgmen īnsecūtī aliēnō locō cum equitātū Helvē-
 tiōrum proelium committunt; et paucī dē nostrīs cadunt.
 Quō proeliō sublātī Helvētiī, quod quīngentīs equitibus tan-
 tam multitudinem equitum prōpulerant, audācius subsistere
 nōnnunquam et novissimō āgmine proeliō nostrōs laccessere 10
 coepērunt. Caesar suōs ā proeliō continēbat ac satis habē-
 bat in praesentia hostem rapīnīs, pābulātiōnibus populātiōn-
 ibusque prohibēre. Ita diēs circiter quīndecim iter fēcērunt,
 utī inter novissimum hostium āgmen et nostrum primum
 nōn amplius quīnīs aut sēnīs mīlibus passuum interesset. 15

*The Aeduians
fail to furnish
Caesar prom-
ised supplies.*

16. Interim cotidiē Caesar Aeduōs frūmentum,
quod essent pūblicē polliciti, flāgitāre. Nam
propter frīgora, quod Gallia sub septentrionibus, ut ante dic-
tum est, posita est, nōn modo frūmenta in agrīs mātūra nōn
5 erant, sed nē pābuli quidem satis māgna cōpia suppetēbat:
eō autem frūmentō, quod flūmine Arare nāvibus subvēxerat,
proptereā minus ūti poterat, quod iter ab Arare Helvētiī āver-
terant, ā quibus discēdere nōlēbat. Diem ex diē dūcere Aed-
uī: cōferri, comportārī, adesse dicere. Ubi sē diūtius dūcē
10 intellēxit et diem īnstāre, quō diē frūmentum militibus mē-
tīri oportēret, convocātis eōrum prīncipibus, quōrum māg-
nam cōpiam in castrīs habēbat, in hīs Diviciacō et Liscō, quī
summō magistrātuī praecerat, quem vergobretum appellant
Aeduī, quī creātur annuus et vītāe necisque in suōs habet
potestātem, graviter eōs accūsāt, quod, cum neque emī neque
ex agrīs sūmī posset, tam necessariō tempore, tam propīnquīs
hostibus ab iīs nōn sublevētur; praesertim cum māgnā ex
parte eōrum precibus adductus bellum suscēperit, multō eti-
am gravius, quod sit dēstitūtus, queritur.

*Liscus shows
the bad faith
of an Aeduan
faction headed
by Dumnorix.*

17. Tum dēmum Liscus ōrātiōne Caesaris ad-
ductus, quod antea tacuerat, prōpōnit: Esse nōn-
nullōs, quōrum auctoritās apud plēbem plūrimum
valeat, quī privātīm plūs possint quam ipsī magistrātūs.
5 Hōs sēditiōsā atque improbā ōrātiōne multitudinem dēterrere
nē frūmentum cōferant, quod dēbeant: praestāre, sī iam
prīncipātum Galliae obtinēre nōn possint, Gallōram quam
Rōmānōrum imperia perferre; neque dubitāre quīn, sī Hel-
vētiōs superāverint Rōmānī, ūnā cum reliquā Galliā Aeduīs
10 libertātem sint ēreptūrī. Ab eisdem nostra cōnsilia, quaeque
in castrīs gerantur, hostibus ēnūtiārī: hōs ā sē coērcērī nōn
posse Quīn etiam, quod necessariam rem coāctus Caesarī

enūntiārit, intellegere sēsē, quantō id cum periculō fēcerit, et ob eam causam, quam diū potuerit, tacuisse.

18. Caesar hāc orātiōne Liscī Dumnorigem, *The influence of Dumnorix. His character and policy.* Diviciaci frātrem, dēsīgnārī sentiēbat, sed, quod plūribus praesentibus eās rēs iactārī nōlēbat, celeriter concilium dīmittit, Liscum retinet. Quaerit ex sōlō ea, quae in conventū dīxerat. Dicit liberius atque audācius. Eadem 5 sēcrētō ab aliīs quaerit; reperit esse vēra: Ipsum esse Dumnorigem, summā audāciā, māgnā apud plēbem propter liberalitātem grātiā, cupidum rērum novārum. Complūris annōs portōria reliquaque omnia Aeduōrum vēctīgālīa parvō pretiō redēpta habēre, proptereā quod illō licente contrā licērī au- 10 deat nēmō. His rēbus et suam rem familiārem auxisse et facultātēs ad largiendum māgnās comparāsse; māgnū numerum equitātūs suō sūmptū semper alere et circum sē habēre, neque solum domī, sed etiam apud finitimās cīvitatēs largiter posse, atque hūius potentiae causā mātrem in Bituri- 15 gibus hominī illic nōbilissimō ac potentissimō collocāsse, ipsum ex Helvētiīs uxōrum habēre, sorōrem ex mātre et propīnquās suās nūptum in aliās cīvitatēs collocāsse. Favēre et cupere Helvētiīs propter eam affinitātem, ōdisse etiam suō nōmine Caesarem et Rōmānōs, quod eōrum adventū potentia 20 ēius dēminūta et Diviciacus frāter in antīquum lōcum grātie atque honoris sit restitūtus. Sī quid accidat Rōmānīs, summam in spem per Helvētiōs rēgnī obtinendī venīre; imperiō populī Rōmānī nōn modo dē rēgnō, sed etiam dē eā, quam habeat, grātiā dēspērāre. Reperiēbat etiam in quaerendō 25 Caesar, quod proelium equestre adversum paucīs ante diēbus esset factum, initium ēius fugae factum ā Dumnorige atque ēius equitibus (nam equitātūī, quem auxiliō Caesarī Aeduī mīserant, Dumnorix praeerat): eōrum fugā reliquum esse equitātum perterritum

*Caesar coun-
sels with Divi-
ciacus concern-
ing his brother
Dumnorix.*

19. Quibus rēbus cōgnītīs, cum ad hās suspīci-
ōnēs certissimae rēs accēderent, quod per finēs
Sēquanōrum Helvētiōs trādūxisset, quod obsidēs
inter eōs dandōs cūrāset, quod ea omnia nōn modo iniūssū
5 suō et cīvitatīs, sed etiam īnscentibus ipsīs fēcisset, quod ā
magistrātū Aeduōrum accūsārētur, satis esse causae arbitrā-
bātur, quārē in eum aut ipse animadverteret aut cīvitatē
animadvertere iubēret. Hīs omnibus rēbus ūnum repugnābat,
quod Diviciaci frātis summum in populum Rōmānum studi-
10 um, summam in se voluntātem, ēgregiam fidem, iūstitiam,
temperantiam cōgnōverat: nam, nē ēius suppliciō Diviciaci
animum offenderet, verēbātur. Itaque prius quam quicquam
cōnārētur, Diviciacus ad sē vocārī iubet et cotīdiānis inter-
pretibus remōtis per C. Valerium Truocillum, principem
15 Galliae prōvinciae, familiārem suum, cū summam omnium
rērum fidem habēbat, cum eō colloquitur: simul commonefac-
it, quae ipsō praesente in conciliō Gallōrum dē Dumnorige
sint dicta, et ostendit, quae sēparātīm quisque dē eō apud sē
dixerit. Petit atque hortātur, ut sine ēius offēnsiōne animī
vel ipse dē eō, causā cōgnītā, statuāt, vel cīvitatē statuere
iubeat.

*Caesar spares
Dumnorix but
pleases him
under guard.*

20. Diviciacus multis cum lacrimīs Caesarem
complexus obsecrāre coepit, nē quid gravius
in frātre statueret: Scīre sē illa esse vēra, nec quemquam
ex eō plūs quam sē dolōris capere, proptereā quod, cum
5 ipse grātiā plūrimum domī atque in reliquā Galliā, ille
minimum propter adolēscēntiam posset, per sē crēvisset;
quibus opibus ac nervīs nōn solum ad minuendam grātiā,
sed paene ad perniciem suam ūtērētur. Sēsē tamen et amōre
frāternō et exīstimātiōne vulgī commovērī. Quod sī quid eī
10 ā Caesare gravius accidisset, cum ipse eum locum amīcitiae

apud eum tenēret, nēminem exīstimātūrum nōn suā voluntāte factum; quā ex rē futūrum, utī tōtius Galliae animī ā sē āverterentur. Haec cum plūribus verbīs flēns ā Caesare peteret, Caesar ēius dextram prēndit; cōsōlātus rogat, finem ōrandī faciat; tantī ēius apud sē grātiā esse ostendit, utī et reī 15 pūblicae iniūriam et suum dolōrem ēius voluntātī ac precibus condōnet. Dumnorigem ad sē vocat, frātrem adhibet; quae in eō reprehendat, ostendit; quae ipse intellegat, quae cīvītās querātur, prōpōnit; monet, ut in reliquum tempus omnēs suspīciōnēs vitet; praeterita sē Diviciacō frātrī condōnāre dīcit. 20 Dumnorigī custōdēs pōnit, ut, quae agat, quibuscum loquātur, scīre possit.

21. Eōdem diē ab explōrātōribus certior factus hostēs sub monte cōsēdisse mīlia passuum ab ipsīus castrīs octō, quālis esset nātūra montis et quālis in circuitū ascēsus, quī cōgnōscerent, mīsit. Renūntiātum est facilem esse. Dē tertiā vigiliā T. Labiēnum, lēgātū 5 prō praetōre cum duābus legiōnibus et iīs ducibus, quī iter cōgnōverant, summum iugum montis ascendere iubet; quid suī cōsiliī sit, ostendit. Ipse dē quartā vigiliā eōdem itinere, quō hostēs ierant, ad eōs contendit equitātumque omnem ante sē mittit. P. Cōnsidius, quī reī militāris perītissimus habēbātur et in exercitū L. Sullae et postea in M. Crassī fuerat, cum explōrātōribus praemittitur. 10

22. Primā lūce, cum summus mōns ā Labiēnō tenērētur, ipse ab hostium castrīs nōn longius mīlle et quīngentīs passibus abesset, neque, ut postea ex captīvīs comperit, aut ipsīus adventus aut Labiēnī cōgnitus esset, Cōnsidius equō admīssō ad eum accurrit, dīcit, montem, quem 5 ā Labiēnō occupārī voluerit, ab hostibus tenērī: id sē ā Gallicīs armīs atque insīgnibus cōgnōvisse. Caesar suās cōpiās

Caesar arranges to harass the Helvetians in the rear and in front.

His plans are frustrated by the mistake of Considius.

in proximum collem subducit, aciem instruit. Labiēnus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, nisi
 10 ipsius copiae prope hostium castra visae essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret, monte occupato nostros expectabat proelioque abstinēbat. Multo denique die per exploratores Caesar cognovit, et montem a suis teneri et Helvetios castra movere et Considium timore perterritum,
 15 quod non vidisset, pro viso sibi renuntiasse. Eo die, quo consuebat intervallum, hostes sequitur et milia passuum tria ab eorum castris castra ponit.

The Romans, marching toward Bibracte, are followed and harassed by the Helvetians.

23. Postridie eius diei, quod omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret, et quod a Bibracte, oppido Aeduorum longe
 5 maximum et copiosissimum, non amplius milibus passuum XVIII aberat, rei frumentariae prospiciendum existimavit: iter ab Helvetiis avertit ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitivos L. Aemilii, decurionis equitum Gallorum hostibus nuntiatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie,
 10 superioribus locis occupatis, proelium non commisissent, siue eo, quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio atque itinere converso nostros a novissimo agmine insequi ac lacessere coeperunt.

Caesar prepares for battle. The Helvetians advance to the attack.

24. Postquam id animum advertit, copias suas Caesar in proximum collem subducit equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum
 5 quattuor veteranarum, [ita uti supra] sed in summo iugum duas legiones, quas in Gallia citeriore proximè conscripserat, et omnia auxilia collocari, ac totum montem hominibus compleri, interea sarcinas in unum locum conferri, et eum ab

hīs, quī in superiōre aciē cōstitērant, mūnīrī iūssit. Helvē-
tīi cum omnibus suis carrīs secūtī, impedīmenta in ūnum 10
locum contulērunt; ipsī cōfertissimā aciē, rēiectō nostrō
equitatū, phalange factā, sub prīmam nostram aciem succes-
serunt.

25. Caesar primum suō, deinde omnium ex cōn-
spectū remōtīs equīs, ut aequātō omnium periculō
spem fugae tolleret, cohortātus suōs proelium com-
mīsīt. Milites ē locō superiōre pīlis mīssīs facile hostium
phalangem perfrēgērunt. Eā disiectā, gladiīs dēstrictīs in eōs 5
impetum fēcērunt. Gallīs māgnō ad pūgnam erat impedī-
mentō, quod plūribus eōrum scūtīs ūnō ictū pīlōrum trāns-
fixīs et colligātīs. cum ferrum sē inflexisset, neque ēvellere
neque sinistrā impedītā satis commodē pūgnāre poterant,
multī ut diū iactātō brāchiō praeoptārent scūtum manū ēmit- 10
tere et nūdō corpore pūgnāre. Tandem vulneribus dēfessī
et pedem referre et, quod mōns suberat circiter mille passuum
spatiō, eō sē recipere coepērunt. Captō monte et succēdent-
ibus nostrīs, Bōi et Tulingī, quī hominum mīlibus circiter
xv āgmen hostium claudēbant et novissimīs praesidiō erant, 15
ex itinere nostrōs ā latere apertō aggressī circumvenīre et id
cōspicātī Helvētīi; quī in montem sēsē recēperant, rūsus
īnstāre et proelium redintegrāre coepērunt. Rōmānī con-
versa sīgna bipertītō intulērunt: prīma et secunda aciēs, ut vic-
tīs āc submōtīs resisteret, tertia, ut venientēs sustinēret. 20

26. Ita ancipitī proeliō diū atque ācritēr pūg-
nātum est. Diūtius cum sustinēre nostrōrum im-
petūs nōn possent, alterī sē, ut coeperant, in mon-
tem recēpērunt, alterī ad impedīmenta et carrōs suōs sē con-
tulērunt. Nam hōc tōtō proeliō, cum ab hōrā septimā ad 5
vesperum pūgnātum sit, āversum hostem vidēre nēmō potuit.

*The battle.
The Helve-
tians are
forced to re-
treat.*

*They are
routed and
flee north-
ward. Caesar
pursues.*

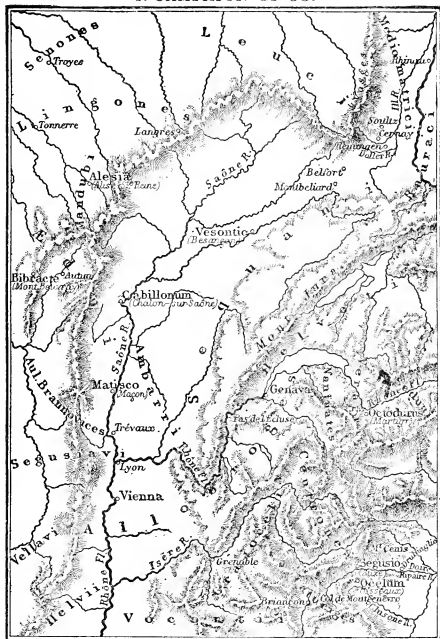
Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallō carrōs obiēcerant et ē locō superiōre in nostrōs venientēs tēla coniciēbant, et nōnnūllī inter carrōs
 10 rotāsque matarās ac trāgulās subiciēbant, nostrōsque vulnerābant. Diū cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostrī potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia atque ūnus ē filiis captus est. Ex eō proeliō circiter mīlia hominum cxxx superfuērunt eāque tōtā nocte continenter iērunt: nūllam
 15 partem noctis itinere intermissō in finēs Lingonum diē quartō pervēnērunt, cum et propter vulnera mīlitum et propter sepultūram occisōrum nostrī trīduum morātī eōs sequī nōn potuissent. Caesar ad Lingonas litterās nūntiōsque mīsīt, nē eōs frumentō nēve aliā rē iuvārent: quī sī iūvissent, sē eōdem
 20 locō, quō Helvētiōs, habitūrum. Ipse, trīdnō intermissō, cum omnibus cōpiis eōs sequī coepit.

*Surrender of
the Helve-
tians. Six
thousand
escape.*

27. Helvētīi omnium rērum inopiā adductī lēgātōs dē dēditionē ad eum mīsērunt. Quī cum eum in itinere convēnissent sēque ad pedēs prō-
 iēcissent suppliciterque locūtī flentēs pācem petīssent, atque
 5 eōs in eō locō, quō tum essent, suum adventum exspectāre iūssisset, pāruērunt. Eō postquam Caesar pervēnit, obsidēs, arma, servōs, quī ad eōs perfūgissent, poposcit. Dum ea conquīruntur et cōferuntur, nocte intermissā, circiter hominum mīlia vi eiūs pāgī, quī Verbigēnus appellātur, sive tim-
 10 ore perterritī, nē armīs tradītis, suppliciō afficerentur, sive spē salutis inductī, quod in tantā multitudīne dēditiciōrum suam fugam aut occultārī aut omnīnō ignōrārī posse existi-
 mārent, primā nocte ē castris Helvētiōrum ēgressī ad Rhēnum finēsque Germānōrum contendērunt.

I. CAMPAIGN OF 58.

ROMAN MILES 0 10 20 30 40 50 60
ENG. STAT. MILES 0 10 20 30 40 50 60

*These are re-
taken and put
to death. The
remainder
are compelled
to return to
Helvetia.*

28. Quod ubi Caesar rescivit, quōrum per finēs
ierant, hīs, utī conquīrerent et reducerent, sī sibi
pūrgatī esse vellent, imperāvit: reductōs in hos-
tium numerō habuit; reliquōs omnēs, obsidibus,
7 armīs, perfugīs tradītis, in dēditionem accēpit. Helvētiōs
Tulingōs, Latovicōs in finēs suōs, unde erant profectī, reverti
iūssit et, quod omnibus frūgibus amissīs, domī nihil erat,
quō famem tolerārent, Allobrogibus imperāvit, ut iīs frūmen-
tī cōpiam facerent; ipsōs oppida vicōsque, quōs incenderant,
10 restituere iūssit. Id eā māximē ratiōne fēcit, quod nōluit
eum locum, unde Helvētiī discesserant, vacāre, nē propter
bonitātem agrōrum Germānī, quī trāns Rhēnum incolunt, ē
suīs finibus in Helvētiōrum finēs trānsīrent et finitimī Gal-
liae prōvinciae Allobrogibusque essent. Bōiōs petentibus
15 Aeduīs, quod ēgregiā virtūte erant cōgnitī, ut in finibus suīs
collocārent, concessit; quibus illī agrōs dedērunt quōsque
postea in parem iūris libertātisque condiciōnem, atque ipsī
erant, recēpērunt.

*Enumeration
of the Helve-
tians and
their allies.*

29. In castrīs Helvētiōrum tabulae repertae
sunt litterīs Graecīs cōfectae et ad Caesarem re-
latae, quibus in tabulīs nōminatim ratiō cōfecta erat, quī
numerus domō exisset eōrum, quī arma ferre possent, et
5 item sēparatim puerī, senēs, mulierēsque. Quārum omnium
rērum summa erat capitum Helvētiōrum mīlia CCLXIII, Tu-
lingōrum mīlia xxxvi, Latovicōrum xiv, Rauricōrum xxiii,
Bōiōrum xxxii: ex hīs, quī arma ferre possent, ad mīlia
nōnāgintā duo. Summa omnium fuērunt ad mīlia CCCLXVIII.
10 Eōrum, quī domum rediērunt, cēnsū habitō, ut Caesar im-
perāverat, repertus est numerus mīlium c et x.

30. Bellō Helvētiōrum cōfectō, tōtius ferē *Deputations from the Gallic states congratulate Caesar and ask for a council.*
Galliae lēgātī, principēs cīvitatū, ad Caesarem
grātulatūm convēnērunt: Intellegere sēsē, tametsī
prō veteribus Helvētiōrum iniūriis populī Rōmānī ab hīs
poenās bellō repetisset, tamen eam rem nōn minus ex ūsū 5
terrae Galliae quam populī Rōmānī accidisse, proptereā quod
eō cōsiliō flōrentissimīs rēbus domōs suās Helvētiū reliquis-
sent, utī tōtī Galliae bellum inferrent imperiōque potīrentur
locumque domiciliō ex māgnā cōpiā dēligerent, quem ex
omni Galliā opportūnissimum ac fructuōsissimum iūdicās- 10
sent, reliquāsque cīvitatēs stīpendiāriās habērent. Petiērunt,
ut sibi concilium tōtius Galliae in diem certam indicere id-
que Caesaris voluntāte facere liceret: sēsē habēre quāsdam
rēs, quās ex commūnī cōnsēnsū ab eō petere vellent. Eā rē
permīssā, diem conciliō cōstituērunt et iūreiūrاندō, nē quis 15
ēnūntiāret, nisi quibus commūnī cōsiliō mandātum esset,
inter sē sanxērunt.

31. Eō conciliō dīmīssō, idem principēs cīvita- *They implore him to aid them against the German king Ariovistus.*
tum, quī ante fuerant, ad Caesarem revertērunt
petiēruntque, utī sibi sēcrtētō dē suā omniumque
salūte cum eō agere liceret. Eā rē impetrātā sēsē omnēs
flentēs Caesarī ad pedēs prōiēcērunt: Nōn minus sē id con- 5
tendere et laborāre, nē ea, quae dīxissent, ēnūntiārentur,
quam utī ea, quae vellent, impetrārent, proptereā quod, sī
ēnūntiātum esset, summum in cruciātum sē ventūrōs vidē-
rent. Locūtus est prō hīs Diviciacus Aeduus: Galliae tōtius
factiōnēs esse duās: hārum alterius principātum tenēre Aedu- 10
ōs, alterius Arvernōs. Hī cum tantopere dē potentātū inter
sē multōs annōs contenderent, factum esse utī Arvernīs Sē-
quanīsque Germānī mercēde arcesserentur. Hōrum prīmō
circiter milia xv Rhēnum trānsisse: posteāquam agrōs et cul-

15 tum et cōpiās Gallōrum hominēs ferī āc barbarī adāmās-
sent, trāductōs plūrēs: nunc esse in Galliā ad centum et xx
miliū numerum. Cum hīs Aeduōs eōrumque clientēs se-
mel atque iterum armīs contendisse; māgnam calamitātem
pulsōs accēpisse, omnem nōbilitātem, omnem senātum, om-
20 nem equitātum amīsisse. Quibus proeliīs calamitātibusque
fractōs, quī et suā virtūte et populī Rōmānī hospitio atque
amīcitiā plūrimū ante in Galliā potuissent, coāctōs esse Sē-
quanīs obsidēs dare nōbilissimōs cīvītatis et iūre iūrāndō cīvi-
tātem obstringere, sēsē neque obsidēs repetitūrōs neque aux-
25 ilium ā populō Rōmānō implōrātūrōs neque recūsātūrōs, quō
minus perpetuō sub illōrum diciōne atque imperiō essent.
Unum sē esse ex omnī cīvītate Aeduōrum, quī adducī nōn
potuerit, ut iūrāret aut liberōs suōs obsidēs daret. Ob eam
rem sē ex cīvītate prōfūgissee et Rōmam ad senātum vēnissee
30 auxilium postulātum, quod sōlus neque iūreiūrāndō neque
obsidibus tenērētur. Sed pēius victōribus Sēquanīs quam
Aeduīs victīs accidisse, proptereā quod Ariovistus, rēx Ger-
mānōrum, in eōrum finibus cōsēdisset tertiamque partem
agrī Sēquanī, quī esset optimus tōtius Galliae, occupāvisset
35 et nunc dē alterā parte tertiā Sēquanōs dēcēdere iubēret,
proptereā quod paucīs mēnsibus ante Harūdum mīlia homi-
nū xxiv ad eum vēnissent, quibus locus āc sēdēs parāren-
tur. Futūrum esse paucīs annīs, utī omnēs ex Galliae finī-
bus pellerentur atque omnēs Germānī Rhēnum trānsīrent:
40 neque enī cōferendum esse Gallicum cum Germānōrum
agrō, neque hanc cōsuētūdinem victūs cum illā comparan-
dam. Ariovistum autem, ut semel Gallōrum cōpiās proelio
vicerit, quod proelium factum sit Admagetobrigae, superbē
et crūdēliter imperāre, obsidēs nōbilissimī cūiusque liberōs
45 poscere et in eōs omnia exempla cruciātūsque ēdere, sī qua

rēs nōn ad nūtum aut ad voluntātem eius facta sit. Hominem esse barbarum, irācundum, temerārium; nōn posse eius imperia diūtius sustinēre. Nisi sī quid in Caesare populōque Rōmānō sit auxiliū, omnibus Gallīs idem esse faciendum, quod Helvētīi fēcerint, ut domō ēmigrent, aliud domicilium, 50 aliās sēdēs, remōtās ā Germānīs. petant fōrtūnamque, quaecumque accadat, experiantur. Haec sī ēnūntiāta Ariovistō sint, nōn dubitāre, quā dē omnibus obsidibus, quī apud eum sint, gravissimum supplicium sūmat. Caesarem vel auctōritāte suā atque exercitūs vel recentī vīctoriā vel uōmine populī 55 Rōmānī dētterrēre posse, nē māior multītūdō Germānōrum Rhēnum trādūcātur, Galliamque omnem ab Ariovistī iniuriā posse dēfendere.

32. Hāc ōrātiōne ab Diviciacō habitā, omnēs, *The bearing and condition of the Sequani.* quī aderant, māgnō flētū auxiliū ā Caesare petere coepērunt. Animadvertit Caesar ūnōs ex omnibus Sēquanōs nihil eārum rērum facere, quās cēterī facerent, sed tristēs, capite dēmīssō, terram intuerī. Eius rei quae causa 5 esset, mirātus ex ipsīs quaesiit. Nihil Sēquanī respondēre, sed in eādē tristitiā tacitī permanēre. Cum ab hīs saepius quaereret neque ūllam omnīnō vōcem exprimere posset, idem Diviciacus Aeduus respondit: Hōc esse miserīorem et gravīōrem fōrtūnam Sēquanōrum quam reliquōrum, quod sōlī, nē 10 in occultō quidem, querī neque auxiliū implōrāre audērent absentisque Ariovistī crūdēlitātem, velut sī cōram adesset, horrērent, propterea, quod reliquīs tamen fugae facultās darētur, Sēquanīs vērō, quī intrā finēs suōs Ariovistum recēpissent, quōrum oppida omnia in potestāte eius essent, omnēs cruciātū 15 tūq; essent perferendī.

33 Hīs rēbus cōgnītīs. Caesar Gallōrum anī-
 mōs verbīs cōfīrmāvit pollicitusque est, sibi
 eam rem cūrae futūram: māgnam sē habēre spem,
 et beneficiō suō et auctōritāte adductum Ariovistum fīnem
 5 iniūriis factūrum. Hāc ōrātiōne habitā, concilium dīmīsīt.
 Et secundum ea multae rēs eum hortābantur, quārē sibi eam
 rem cōgitandam et suscipiendam putāret, imprīmīs, quod
 Aeduōs, frātrēs cōsanguineōsque saepenumerō ā senātū
 appellātōs, in servitūte atque in diciōne vidēbat Germānōrum
 10 tenērī, eōrumque obsidēs esse apud Ariovistum āc Sēquanōs
 intellegēbat; quod in tantō imperiō populī Rōmānī turpissi-
 mum sibi et rei pūblīcae esse arbitrābātur. Paulātīm autem
 Germānōs cōnsuēscere Rhēmum trānsīre, et in Galliam māg-
 nam eōrum multitudinem venīre, populō Rōmānō periculō-
 15 sum vidēbat, neque sibi hominēs ferōs āc barbarōs temperā-
 tūrōs exīstinābat, quīn, cum omnem Galliam occupāvissent,
 ut ante Cimbrī Teutonīque fēcissent, in prōvinciam exīrent
 atque inde in Ītaliā contenderent, praesertīm cum Sēquanōs
 ā prōvinciā nostrā Rhodanus dīvideret; quibus rēbus quam
 20 mātūrrimē occurrendum putābat. Ipse autem Ariovistus
 tantōs sibi spīritūs, tantam arrogantiā sūmpserat, ut feren-
 dus nōn vidērētur.

*Caesar prom-
 ises to under-
 take their de-
 fence. His rea-
 sons.*

34. Quamobrem placuit eī, ut ad Ariovistum
 lēgātōs mitteret, quī ab eō postulārent, utī ali-
 quem locum medium utrīusque colloquiō dēlige-
 ret: velle sēsē dē rē pūblicā et summīs utrīusque rēbus cum
 5 eō agere. Eī lēgātiōnī Ariovistus respondit: Sī quid ipsī ā
 Caesare opus esset, sēsē ad eum ventūrum fuisse; sī quid ille
 sē velit, illum ad sē venīre oportēre. Praetereā sē neque
 sine exercitū in eās partēs Galliae venīre audēre, quās Cae-
 sar possidēret, neque exercitum sine māgnō commeātū atque

*Ariovistus
 haughtily re-
 jects Caesar's
 proposal to
 confer with
 him.*

mōlimentō in ūnum locum contrahere posse. Sibi autem mī-
rum vidērī, quid in suā Galliā, quam bellō vīcisset, aut Cae-
sari aut omnīnō populō Rōmānō negotiū esset.

35. Hīs respōnsīs ad Caesarem relātīs, iterum *Caesar sends him an ultimatum.*
ad eum Caesar lēgātōs cum hīs mandātīs mittit:
Quoniam tantō suō populique Rōmānī beneficiō affectus,
cum in cōsulātū suō rēx atque amīcus ā senātū appellātus
esset, hanc sibi populōque Rōmānō grātiam referret, ut in 5
colloquium venīre invitātus gravārētur neque dē commūnī rē
dīcendum sibi et cōgnōscendum putāret, haec esse, quae ab
eō postulāret: prīmum, nē quam multītūdinem hominum am-
plius trāns Rhēnum in Galliam trādūceret: deinde obsidēs,
quōs habēret ab Aeduīs, redderet Sēquanīsque permitteret, 10
ut, quōs illī habērent, voluntāte ēius reddere illīs licēret;
nēve Aeduōs iniūriā lacēsseret, nēve hīs sociīsque eōrum bel-
lum inferret. Sī id ita fēcisset, sibi populōque Rōmānō per-
petuam grātiam atque amīcitiam cum eō futūram; sī nōn
impetrāret, sēsē, quoniam M. Messālā, M. Pīsōne cōsulibus, 15
senātus cēnsuisset, utī, quīcumque Galliam prōvinciam obtin-
ēret, quod commodō rei pūblicae facere posset, Aeduōs cēter-
ōsque amīcōs populī Rōmānī dēfenderet, sē Aeduōrum iniū-
riās nōn neglēctūrum.

36. Ad haec Ariovistus respondit: Iūs esse *Ariovistus responds defiantly.*
bellī, ut, quī vīcissent, iūs, quōs vīcissent, quemad-
modum vellent, imperārent: item populum Rōmānum victīs
nōn ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium im-
perāre cōsuēsse. Sī ipse populō Rōmānō nōn praescriberet, 5
quemadmodum suō iūre ūterētur, nōn oportēre sēsē ā populō
Rōmānō in suō iūre impedīrī. Aeduōs sibi, quoniam bellī
fōrtūnam temptāssent et armīs congressī ac superātī essent,
stīpendiārīos esse factōs. Māgnam Caesarem iniūriam facere,

10 quī suō adventū vēctīgālia sibi dēteriōra faceret. Aeduīs
 sē obsidēs redditūrum nōn esse, neque iīs neque eōrum sociīs
 iniūriā bellum illātūrum, sī in eō manērent, quod convēnisset,
 stipendiumque quotannis penderent; sī id nōn fēcissent,
 longē iīs frāternum nōmen populī Rōmānī āfutūrum. Quod
 15 sibi Caesar dēnūntiāret, sē Aeduōrum iniūriās nōn neglēctū-
 rum, nēmīnem sēcum sine suā perniciē contendisse. Cum
 vellet, congregērētur: intellēctūrum, quid invictī Germānī
 exercitātissimī in armīs, quī inter annōs XIV tēctum nōn
 subissent, virtūte possent.

*Caesar, urged
 by his Gallic
 allies, march-
 es against
 Ariovistus.*

37. Haec eōdem tempore Caesarī mandāta
 referēbantur, et lēgātī ab Aeduīs et ā Trēverīs
 veniēbant: Aeduī questum, quod Harūdēs, quī
 nūper in Galliam trānsportātī essent, finēs eōrum populāren-
 5 tur: sēsē, nē obsidibus quidem datīs, pācem Ariovistī redi-
 mere potuisse; Trēverī autem, pāgōs centum Suēbōrum ad
 rīpās Rhēnī cōnsēdisse, quī Rhēnum trānsire cōnārentur; hīs
 praeesse Nasuam et Cimberium frātrēs. Quibus rēbus Caesar
 vehementer commōtus mātūrandum sibi exīstimāvit, nē, sī
 10 nova manus Suēbōrum cum veteribus cōpiīs Ariovistī sēsē
 coniūnxisset, minus facile resistī posset. Itaque, rē frūmen-
 tārīā quam celerrimē potuit comparātā, māgnīs itineribus ad
 Ariovistum contendit.

*He occupies
 Vesontio.*

38. Cum trīduī viam prōcessisset, nūntiātum
 est ei, Ariovistum cum suis omnibus cōpiīs ad occupandum
 Vesontiōnem, quod est oppidum māximum Sēquanōrum,
 contendere, trīduīque viam ā suis finibus prōcessisse. Id nē
 5 accideret, māgnoperē sibi praeavendum Caesar exīstimābat.
 Namque omnium rērum, quae ad bellum ūsuī erant, summa
 erat in eō oppidō facultās, idque nātūrā locī sic mūniēbātur,
 ut māgnam ad dūcendum bellum daret facultātem, proptereā

quod flūmen Dūbis ut circinō circumductum paene tōtum oppidum cingit; reliquum spatium, quod est nōn amplius 10 pedum mille sexcentōrum, quā flūmen intermittit, mōns continet māgnā altitudīne, ita, ut rādīcēs montis ex utrāque parte rīpae flūminis contingant. Hunc mūrus circumdatus arcem efficit et cum oppidō coniungit. Hūc Caesar māgnīs nocturnīs diurnisque itineribus contendit, occupātōque 15 oppidō, ibi praesidium collocat.

39. Dum paucōs diēs ad Vesontiōnem rei *Panic in the Roman army from fear of the Germans.* frūmentāriae commeātūsque causā morātur, ex percontātiōne nostrōrum vōcibusque Gallōrum ac mercātōrum, quī ingentī māgnitūdine corporum Germānōs, incredibilī virtūte atque exercitātiōne in armīs esse praedicā- 5 bant (saepenumērō sēsē cum hīs congressōs nē vultum quidem atque aciem oculōrum dicēbant ferre potuisse), tantus subitō timor omnem exercitum occupāvit, ut nōn mediocriter omnium mentēs animōsque perturbāret. Hīc prīmum ortus est ā tribūnīs militum, praefectīs reliquīsque, quī ex urbe amīcitiae 10 causā Caesarem secūtī nōn māgnū in rē militārī ūsum habēbant: quōrum alius aliā causā illātā, quam sibi ad proficīscendum necessariam esse diceret, petēbat, ut ēius voluntāte discēdere licēret; nōnnūllī pudōre adductī, ut timōris suspīciōnem vitārent, remanēbant. Hī neque vultum fingere neque 15 interdum lacrimās tenēre poterant; abditī in tabernāculīs aut suum fātum querēbantur aut cum familiārībus suis commūne periculum miserābantur. Volgō tōtīs castrīs testāmenta obsīgnābantur. Hōrum vōcibus ac timōre paulātim etiam iī, quī māgnū in castrīs ūsum habēbant, militēs centuriōnēsque 20 quīque equitātūī praeerant, perturbābantur. Quī sē ex hīs minus timidōs exīstimārī volēbant, nōn sē hostem verērī, sed angustias itineris et māgnitūdinem silvārum, quae intercēde-

rent inter ipsōs atque Ariovistum, aut rem frūmentāriam, ut satis commodē supportārī posset, timēre dicēbant. Nōnnūlli etiam Caesarī nūntiārant, cum castra movērī ac signa ferrī iūssisset, nōn fore dictō audientēs milītēs neque propter timōrem signa lātūrōs.

Caesar encourages his troops.

40. Haec cum animadvertisset, convōcātō cōnsiliō omniumque ordinum ad id cōnsilium adhibitīs centūrionibus, vehementer eōs incūsāvit: primum quod, aut quam in partem aut quō cōnsiliō dūcerentur, sibi quaerendum aut cōgitandum putārent. Ariovistum sē cōnsule cupidissimē populi Rōmānī amicitiam appetisse: cūr hunc tam temerē quisquam ab officiō discessūrum iūdicāret? Sibi quidem persuādērī, cōgnitīs suīs postulātīs atque aequitāte conditionum perspectā, eum neque suam neque populi Rōmānī grātiā repudiātūrum. Quod sī furōre atque āmentīā impulsus bellum intulisset, quid tandem verērentur? aut cūr de suā virtūte aut de ipsius diligentīā dēspērārent? Factum ēius hostis periculum patrum nostrōrum memoriā, cum Cimbris et Teutonīs ā C. Mariō pulsīs nōn minōrem laudem exercitus quam ipse imperātor meritis vidēbātur; factum etiam nūper in Italiā servīlī tumultū, quōs tamen aliquid ūsus ac disciplīna, quae ā nobīs accēpissent, sublevārent. Ex quō iūdicārī posse, quantum habēret in sē bonī cōstantia, proptereā quod, quōs aliquamdiū inermōs sine causā timuissent, hōs postea armātōs ac victōrēs superāssent. Dēnique hōs esse eōsdem, quibuscum saepenumērō Helvētiū congressī nōn solum in suis, sed etiam in illōrum finibus plerumque superārint, quī tamen parēs esse nostrō exercitū nōn potuerint. Sī quōs adversum proelium et fuga Gallōrum commovēret, hōs, sī quaerent, reperīre posse, diūturnitāte bellī defatigātīs Gallis Ariovistum, cum multōs mēnsēs castrīs sē ac palūdibus

tenuisset neque suī potestātem fēcisset, dēspērāntēs iam dē
pūgnā et dispersōs subitō adortum magis ratiōne et cōsiliō
quam virtūte vīcisse. Cui ratiōnī contrā hominēs barbarōs
atque imperitōs locus fuisset, hāc nē ipsum quidem spērāre 30
nostrōs exercitūs capī posse. Quī suum timōrem in reī
frūmentāriae simulatiōnem angustiāsque itineris cōferrent,
facere arroganter, cum aut dē officiō imperātōris dēspērāre
aut praescribere vidērentur. Hūc sibi esse cūrae: frūmen-
tum Sēquanōs, Leucōs, Lingonēs subministrāre, iamque esse 35
in agrīs frūmenta mātūra; dē itinere ipsōs brevī tempore
iūdicātūrōs. Quod nōn fore dictō audientēs neque sīgna
lātūrī dicantur, nihil sē eā rē commovērī: scīre enim, quibus-
cumque exercitus dictō audiēns nōn fuerit, aut male rē gestā
fōrtūnam dēfuisse aut aliquō facinōre compertō avāritiam 40
esse convīctam: suam innocentiam perpetuā vitā, fēlicitātem
Helvētiōrum bellō esse perspectam. Itaque sē, quod in
longiōrem diem collātūrus fuisset, repraesentātūrum et
proximā nocte dē quartā vigiliā castra mōtūrum, ut quam
prīmum intellegere posset, utrum apud eōs pudor atque 45
officiū, an timor plūs valeret. Quod sī praetereā nēmō
sequātur, tamen sē cum solā decimā legiōne itūrum, dē quā
nōn dubitāret, sibi quoque eam praetōriam cohortem futūram.
Hūc legiōnī Caesar et indulserat praecipuē et propter virtū-
tem cōfīdēbat māximē.

50

41. Hāc ōrātiōne habitā, mirum in modum *They respond*
conversae sunt omnium mentēs summaque alacritās *to his rallying*
et cupiditās bellī gerendī innāta est, princepsque decima *and advance.*
legiō per tribūnōs militum eī grātiās ēgit, quod dē sē optimum
iūdicium fēcisset, sēque esse ad bellum gerendum parātissi- 5
mam cōfīrmāvit. Deinde reliquae legiōnēs cum tribūnīs
militum et prīmōrum ōrdinum centuriōnibus ēgērunt, utī

Caesarī satisfacerent: sē nec umquam dubitāsse neque
 timuisse, neque dē summā bellī suum iūdicium, sed imperā-
 10 tōris esse exīstimāvisse. Eōrum satisfactiōne acceptā et
 itinere exquisitō per Diviciacum, quod ex aliīs eī māximam
 fidem habēbat, ut mīlium amplius quīnquāgintā circuitū locīs
 apertīs exercitum dūceret, dē quartā vigiliā, ut dīxerat, pro-
 fectus est. Septimō diē, cum iter nōn intermitteret, ab
 15 explōrātōribus certior factus est, Ariovistī cōpiās ā nostrīs
 mīlibus passuum quattuor et xx abesse.

*Ariovistus
 asks for a
 conference
 and stipulates
 conditions
 which Caesar
 grants.*

42. Cōgnitō Caesaris adventū, Ariovistus lē-
 gātōs ad eum mittit: quod antea dē colloquiō pos-
 tulāsset, id per sē fieri licēre, quoniam propius
 accessisset, sēque id sine periculō facere posse
 5 exīstimāre. Nōn respuīt condiōnem Caesar iamque eum ad
 sānitātem revertī arbitrābātur, cum id, quod antea petentī
 dēnegāsset, ūltrō pollicērētur, māgnamque in spem veniēbat,
 prō suis tantīs populīque Rōmānī in eum beneficiīs cōgnitis
 suis postulātis fore, utī pertināciā dēsisteret. Diēs colloquiō
 10 dictus est ex eō diē quīntus. Interim saepe ūltrō citrōque
 cum lēgātī inter eōs mitterentur, Ariovistus postulāvit, nē
 quem peditem ad colloquium Caesar addūceret: verērī sē, nē
 per insidiās ab eō circumvenīrētur: uterque cum equitātū
 venīret; aliā ratiōne sēsē nōn esse ventūrum. Caesar, quod
 15 neque colloquium interpositā causā tolli volēbat neque salūtem
 suam Gallōrum equitātū committere audēbat, commodissi-
 mum esse statuit, omnibus equīs Gallīs equitibus dētractīs,
 eō legiōnāriōs mīlites legiōnis decimae, cui quam māximē
 cōfidēbat, impōnere, ut praesidium quam amīcissimum, sī
 20 quid opus factō esset, habēret. Quod cum fieret, nōn irrīdi-
 culē quīdam ex militibus decimae legiōnis dīxit: plūs quam
 pollicitus esset, Caesarem facere: pollicitum sē in cohortis

praetōriae locō decimam legiōnem habitūrum, ad equum re-
scribere.

43. Plāniciēs erat māgna et in eā tumultus *Place of the*
terrēnus satis grandis. Hīc locus aequō ferē *Conference,*
spatiō ā castrīs utriusque aberat. Eō, ut erat *Caesar's ad-*
dictum, ad colloquium vērēunt. Legiōnem Caesar, quam *dress and de-*
equis vēxerat, passibus ducentīs ab eō tumultō cōstituit. 5
Item equitēs Ariovistī parī intervāllō cōstitērunt. Ariovis-
tus, ex equis ut colloquerentur et praeter sē dēnōs ut ad
colloquium addūcerent, postulāvit. Ubi eō ventum est, Caesar
initiō ōrātiōnis sua senātūsque in eum beneficia commemorō-
rāvit, quod rēx appellātus esset ā senātū, quod amīcus, quod 10
mūnera amplissimē mīssa; quam rem et paucīs contigisse et
prō māgnīs hominū officiīs cōsuēsse tribuī docēbat; illum
cum neque aditum neque causam postulandī iūstam habēret,
beneficiō ac liberalitāte suā ac senātūs ea praemia cōsecūtum.
Docēbat etiam, quam veterēs quamque iūstae causae neces- 15
sitūdinis ipsīs cum Aeduīs intercēderent, quae senātūs cōsulta
quotiēns quamque honorīfica in eōs facta essent, ut omni
tempore tōtius Galliae prīncipātum Aeduī tenuissent, prius
etiam, quam nostram amīcitiam appetissent. Populī Rōmānī
hanc esse cōsuētūdinem, ut sociōs atque amīcōs nōn modo 20
suī nihil dēperdere, sed grātiā, dignitāte, honōre auctiōrēs
velit esse: quod vērō ad amīcitiam populī Rōmānī attulissent,
id iis ēripī quis patī posset? Postulāvit deinde eadem, quae
lēgātīs in mandātīs dederat: nē aut Aeduīs aut eōrum sociīs
bellum īferret; obsidēs redderet; sī nūllam partem Germān- 25
ōrum domum remittere posset, at nē quōs amplius Rhēnum
trānsīre paterētur.

*Ariovistus
justifies his
own course
and makes
counter de-
mands and
proposals.*

44. Ariovistus ad postulāta Caesaris pauca respondit, dē suis virtūtibus multa praedicāvit: Trānsisse Rhēnum sēsē nōn suā sponte, sed rogātum et arcessitum ā Gallis; nōn sine māgnā spē māgnisque praemiis domum propinquosque reliquisse; sēdēs habēre in Galliā ab ipsis concessās, obsidēs ipsōrum voluntāte datōs; stipendium capere iūre bellī, quod victōrēs victis impōnere cōsuērint. Nōn sēsē Gallis, sed Gallōs sibi bellum intulisse; omnēs Galliae cīvitātēs ad sē oppugnandum vēnisse āc contrā sē castra habuisse; eās omnēs cōpiās ā sē ūnō proeliō pulsās āc superātās esse. Sī iterum experiri velint, sē iterum parātum esse dēcertāre; sī pāce ūti velint, inīquum esse dē stipendiō recūsāre, quod suā voluntāte ad id tempus pependerit. Amīcitiam populī Rōmānī sibi ōrnāmētō et praesidiō, nōn dētrīmentō esse oportēre, idque sē eā spē petisse. Sī per populum Rōmānum stipendium remittātur et dēditiciī subtrahantur, nōn minus libenter sēsē recūsātūrum populī Rōmānī amīcitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germānōrum in Galliam trādūcat, id sē suī mūniendī, nōn Galliae impugnandae causā facere: ēius rei testimōnium esse quod nisi rogātus nōn vēnerit et quod bellum nōn intulerit, sed dēfenderit. Sē prius in Galliam vēnisse quam populum Rōmānum. Numquam ante hōc tempus exercitum populī Rōmānī Galliae prōvinciae finibus ēgressum. Quid sibi vellet? Cūr in suās possesiōnēs venīret? Prōvinciam suam hanc esse Galliam, sicut illam nostram. Ut ipsī concēdi nōn oportēret, sī in nostrōs finēs impetum faceret, sic item nōs esse inīquos, quod in suō iūre sē interpellārēmus. Quod frātrēs ā senātū Aeduōs appellātōs diceret, nōn sē tam barbarum neque tam imperitum esse rērum, ut nōn scīret, neque bellō Allobrogum proximō Aeduōs Rōmānīs auxilium tulisse

neque ipsōs in hīs contentiōnibus, quās Aeduī sēcum et cum Sēquanīs habuissent, auxiliō populī Rōmānī ūsōs esse. Dēb-
 ēre sē suspicārī simulātā Caesarem amīcitiā, quod exercitum
 in Galliā habeat, suī opprimendī causā habēre. Quī nisi 35
 dēcēdat atque exercitum dēdūcat ex hīs regiōnibus, sēsē
 illum nōn prō amīcō, sed prō hoste habitūrum. Quodsī
 eum interfēcerit, multis sēsē nōbilibus prīncipibusque populī
 Rōmānī grātum esse factūrum: id sē ab ipsīs per eōrum nūn-
 tiōs compertum habēre, quōrum omnium grātiā atque amī- 40
 citiā ēius morte redimere posset. Quodsī discessisset et
 liberā possessiōnem Galliae sibi trādidisset, māgnō sē illum
 praemiō remūnerātūrum et quaecumque bella gerī vellet, sine
 ūllō ēius labōre et periculō cōfectūrum.

45. Multa ab Caesare in eam sententiam dicta *Caesar insists
on Roman
rights in
Gaul.*
 sunt, quārē negōtiō dēsistere nōn posset; neque suam
 neque populī Rōmānī cōsuētūdinem patī, utī optimē merentēs
 sociōs dēsereret, neque sē iūdicāre, Galliam potius esse Ario-
 vistī quam populī Rōmānī. Bellō superātōs esse Arvernōs et 5
 Rutenōs ab Q. Fabiō Māximō, quibus populus Rōmānus īg-
 nōvisset neque in prōvinciā redēgisset neque stīpendium
 imposuisset. Quodsī antīquissimum quodque tempus spec-
 tāri oportēret, populī Rōmānī iūstissimum esse in Galliā im-
 perium: sī iūdicium senātūs observārī oportēret, liberā 10
 dēbēre esse Galliam, quam bellō victā suis lēgibus utī vol-
 uisset.

46. Dum haec in colloquiō geruntur, Caesarī *The confer-
ence is broken
up by an at-
tack from the
German
cavalry.*
 nūntiātum est equitēs Ariovistī propius tumultum
 accēdere et ad nostrōs adequitāre. lapidēs tēlaque
 in nostrōs cōnicere. Caesar loquendī finem fēcit, sēque ad
 suōs recēpit suisque imperāvit nē quod omnīnō tēlum in 5
 hostēs rēicerent. Nam etsī sine ūllō periculō legiōnis dēlēc-

tae cum equitatū proelium fore vidēbat, tamen committendum nōn putābat ut pulsīs hostibus dicī posset eōs ab sē per fidem in colloquiō circumventōs. Posteaquam in vulgus militum elātum est, quā arrogantia in colloquiō Ariovistus ūsus omnī Galliā Rōmānis interdixisset, impetumque in nostrōs eius equitēs fēcissent, eaque rēs colloquium ut dirēmisset, multō māior alacritās studiumque pūgnandī māius exercitū iniectum est.

Ariovistus again requests a conference, in person or through envoys. He seizes the envoys of Caesar.

47. Bīduō post Ariovistus ad Caesarem lēgātōs mittit: Velle sē dē hīs rēbus, quae inter eōs agī coeptae neque perfectae essent, agere cum eō: utī aut iterum colloquiō diem cōstituerit aut, sī id minus vellet, ē suis [lēgātīs] aliquem ad sē mitteret. Colloquendī Caesarī causa vīsa nōn est, et eō magis, quod prīdiē eius diē. Germānī retinērī nōn potuerant, quī in nostrōs tēla cōnicerent. Lēgātum ē suis sēsē magnō cum periculō ad eum missūrum et hominibus ferīs obiectūrum exīstimābat.

10 Commodissimum vīsum est C. Valerium Procillum, C. Valerī Cabūrī filium, summā virtūte et humanitāte adulēscētem cuius pater ā C. Valeriō Flaccō civitāte dōnātus erat, et propter fidem et propter linguae Gallicae scientiam, quā multā iam Ariovistus longinquā cōsuētūdine ūtēbātur, et quod in

15 eō peccandī Germānis causa nōn esset, ad eum mittere, et M. Mētium, quī hospitīō Ariovistī ūtēbātur. His mandāvit, ut, quae diceret Ariovistus, cōgnōscerent et ad sē referrent. Quōs cum apud sē in castrīs Ariovistus cōspēxisset, exercitū suō praesente conclāmāvit: quid ad sē venīrent? an specu-

20 landī causā? Cōnantīs dicere prohibuit et in catēnās cōniēcit.

48. Eōdem diē castra prēmōvit et milibus passuum sex ā Caesaris castrīs sub monte cōsēdit. *He advances toward Caesar's camp. Cavalry skirmishes.*
 Postrīdiē ēius diēi praeter castra Caesaris suās cōpiās trādūxit et milibus passuum duōbus ūltrā eum castra fēcit, eō cōsiliō, utī frūmentō commeātūque, quī ex Sēquan- 5
 is et Aeduīs supportārētur, Caesarem interclūderet. Ex eō diē diēs continuōs quīnque Caesar prō castrīs suās cōpiās prōdūxit et aciem instrūctam habuit, ut, sī vellet Ariovistus proeliō contendere, eī potestās nōn deesset. Ariovistus hīs omnibus diēbus exercitum castrīs continuit, equestrī proeliō 10
 cotīdiē contendit. Genus hōc erat pāgnae, quō sē Germānī exercuerant. Equitum milia erant sex, totidem numerō peditēs vēlōcissimī ac fortissimī, quōs ex omnī cōpiā singulī singulōs suae salūtis causā dēlēgerant: cum hīs in proeliīs versābantur. Ad eōs sē equitēs recipiēbant: hī, sī quid erat 15
 dūrius, concurrēbant, sī quī graviōre vulnere acceptō equō dēciderat, circumsistēbant; sī quō erat longius prōdeundum aut celerius recipiendum, tanta erat hōrum exercitātiōne celeritās. ut iubīs equōrum sublevātī cursum adaequārent.

49. Ubi enim castrīs sē tenēre Caesar intellēxit, *To insure supplies, Caesar constructs a second, smaller camp.*
 nē diūtius commeātū prohiberētur, ūltrā eum locum, quō in locō Germānī cōsēderant, circiter passūs sexcentōs ab iīs, castrīs idōneum locum dēlēgit aciēque triplici instrūctā ad eum locum vēnit. Prīmam et secundam 5
 aciem in armīs esse, tertiam castra mūnīre iūssit. Hīc locus ab hoste circiter passūs sexcentōs, utī dictum est, aberat. Eō circiter hominum numerō sēdecim milia expedita cum omnī equitātū Ariovistus misit, quae cōpiae nostrōs perterrērent et mūnitiōne prohibērent. Nihilō sēcūs Caesar, ut 10
 ante cōstituerat, duās aciēs hostem prōpulsāre, tertiam opus perficere iūssit. Mūnītīs castrīs, duās ibi legiōnēs reliquit et

partem auxiliōrum, quattuor reliquās in castra māiōra redūxit.

*Ariovistus
assaults this
without de-
cisive result.*

50. Proximō diē, institūtō suō, Caesar ē castrīs utrīsque cōpiās suās edūxit paulumque ā māiōribus castrīs prōgressus aciem instrūxit, hostibus pūgnandī potestātem fēcit. Ubi nē tum quidem eōs prōdīre intellēxit,
- 5 circiter merīdiem exercitum in castra redūxit. Tum dēmum Ariovistus partem suārum cōpiārum, quae castra minōra oppūgnāret, mīsīt. Ācritēr utrimque usque ad vesperum pūgnātum est. Sōlis occāsū suās cōpiās Ariovistus multis et illātis et acceptis vulneribus in castra redūxit. Cum ex cap-
- 10 *Superstition
of the Ger-
mans.* tīvīs quaereret Caesar, quam ob rem Ariovistus proelio nōn dēcertāret, hanc reperiēbat causam, quod apud Germānōs ea cōsuetūdō esset, ut matrēsfamiliae eōrum sortibus et vāticinātiōnibus dēclārarent, utrum proelium committī ex ūsū esset necne; eās ita dicere: nōn esse
- 15 fās Germānōs superāre. sī ante novam lūnam proeliō contendissent.

*Caesar arrays
his troops for
battle.*

51. Postrīdiē eius diēi Caesar praesidium utrīsque castrīs, quod satis esse vīsum est, reliquit, omnis ālārīōs in cōspectū hostium prō castrīs minōribus cōstituit, quod minus multitūdine militum legiōnārīōrum
- 5 prō hostium numerō valēbat, ut ad speciem ālārīīs ūterētur; ipse, triplici instrūctā aciē, usque ad castra hostium accessit.
- Array of the
Germans.* Tum dēmum necessariō Germānī suās cōpiās castrīs edūxērunt generātīmque cōstituērunt paribus intervāllis, Harūdēs, Marcomanōs. Tribōcēs, Vangionēs, Nemētēs, Sedu-
- 10 siōs, Suēbōs, omnemque aciem suam rēdis et carrīs circum-
- dedērunt, nē qua spēs in fugā relinquerētur. Eō mulierēs imposuērunt, quae in proelium proficiscentēs passīs manibus flentēs implōrābant, nē sē in servitūtem Rōmānīs trāderent.

52. Caesar singulis legiōnibus singulōs lēgātōs *A close and furious conflict.* et quaestōrem praefēcit, utī eōs testēs suae quisque virtūtis habēret; ipse ā dextrō cornū, quod eam partem minimē firmam hostium esse animadverterat, proelium commisit. Ita nostrī ācritē in hostēs, signō datō, impetum fecērunt, itaque hostēs repentē celeriterque prōcurrērunt, ut spatium pīla in hostēs cōniciendī nōn darētur. Rēiectis pīlis, comminus gladiis pūgnātum est. At Germānī celeriter ex cōsuētūdine suā phalange factā, impetūs gladiōrum excēpērunt. Repertī sunt complūrēs nostrī milites, quī in phalangas insilirent et scūta manibus revellerent [et dēsuper vulnerārent]. Cum hostium aciēs ā sinistrō cornū pulsa atque in fugam conversa esset, ā dextrō cornū vehementer multitudine suōrum nostram aciem premēbant. Id cum animadvertisset P. Crassus adulēscēns, quī equitātūi praeerat, quod expeditior erat quam īī quī inter aciem versābantur, tertiam aciem labōrantibus nostrīs subsidiō misit.

53. Ita proelium restitutum est, atque omnēs hostēs terga vertērunt neque prius fugere dēstitērunt, quam ad flūmen Rhēnum milia passuum ex eō loco circiter quīnque pervēnērunt. Ibi perpaucī aut viribus cōfisī trānāre contendērunt aut lintribus inventīs sibi salutem repperērunt; in hīs fuit Ariovistus, quī nāviculam deligatam ad ripam nactus eā profūgit; reliquōs omnēs equitātū cōsecūtī nostrī interfecērunt. Duae fuērunt Ariovistī uxōrēs, ūna Suēba nātiōne, quam domō sēcum dūxerat, *The Germans are defeated and flee to the Rhine.* altera Norica, rēgis Vocciōnis soror, quam in Gal- *Fate of the household of Ariovistus.* liā dūxerat, ā fratre missam: utraque in eā fugā periit. Fuērunt duae filiae: hārum altera occīsa, altera capta est. C. Valerius Proculus, cum ā custōdibus in fugā trīnis catēnīs vinctus traherētur, in ipsum Caesarem hostis equitātū perse-

15 quentem incidit. Quae quidem res Caesarī nōn minōrem
Rescue and quam ipsa victōria voluptātem attulit, quod hom-
tail of Cae- inem honestissimum prōvinciae Galliae, suum
sar's envoys. familiārem et hospitem, ereptum ē manibus hostium sibi res-
 titutum videbat, neque eius calamitāte dē tantā voluptāte et
 20 grātulātiōne quicquam fōrtūna dēminuerat. Is sē praesente
 dē sē ter sortibus cōsultum dīcēbat, utrum īgnī statim necā-
 rētur, an in aliud tempus reservārētur: sortium beneficiō sē
 esse incolumem. Item M. Mēlius repertus et ad eum reduc-
 tus est.

Fate of the 54. Hōc proeliō trāns Rhēnum nūntiātō, Suē-
Suchi, Win- bī, quī ad rīpās Rhēnī vēnerant, domum revertī
ter arrange- coepērunt; quōs Ubīī, quī proximī Rhēnum incolunt, perter-
ments. ritōs īsecūtī māgnam ex iīs numerum occidērunt. Caesar
 5 inā aestāte duōbus māximīs bellīs cōfectīs, mātūrius paulō
 quam tempus annī postulābat, in hīberna in Sēquanōs exer-
 citum dēdūxit; hībernīs Labiēnum praeposuit; ipse in citeri-
 ōrem Galliam ad conventūs agendōs profectus est.

COMMENTARIUS SECUNDUS.

1. Cum esset Caesar in citeriōre Galliā, ita utī *League of the Belgian tribes against the Romans.*
suprā dēmōstrāvīmas, crēbrī ad eum rūmōrēs
afferēbantur, litterīsque item Labiēnī certior fiēbat omnēs
Belgās, quam tertiam esse Galliae partem dixerāmus, contrā
populum Rōmānum coniūrāre obsidēsque inter sē dare. 5
Coniūrandī hās esse causās, primum quod verērentur, nē
omni pācātā Galliā ad eōs exercitus noster addūcerētur; de-
inde, quod ab nōnnūllīs Gallīs sollicitārentur, partim quī, ut
Germānōs diūtius in Galliā versārī nōluerant, ita populī Rō-
mānī exercitum hiemāre atque inveterāscere in Galliā moles- 10
tē ferēbant, partim quī mōbilitāte et levitāte animī novīs im-
periīs studēbant, ab nōnnūllīs etiam, quod in Galliā ā
potentiōribus atque iīs, quī ad condūcendōs hominēs facul-
tātēs habēbant, volgō rēgna occupābantur, quī minus facile
eam rem imperiō nostrō cōsequī poterant. 15

2. Hīs nūntiīs litterīsque commōtus Caesar *Caesar makes preparations and moves against them.*
duās legiōnēs in citeriōre Galliā novās cōscripsit
et initā aestāte, in ūlteriōrem Galliam quī dēdūceret, Q
Pedium lēgātum mīsīt. Ipse, cum primum pābulī cōpia esse
inciperet, ad exercitum vēnit. Dat negōtium Senonibus
reliquīsque Gallīs quī finitimī Belgīs erant, utī ea, quae
apud eōs gerantur, cōgnōscant sēque dē hīs rēbus certiōrem
faciant. Hī cōstanter omnēs nūntiāvērunt manūs cōgī, ex-
ercitum in ūnum locum condūcī. Tum vērō dubitandum

10 nōn exīstimāvit, quīn ad eōs proficīscerētur. Rē frūmentāriā comparātā, castra movet diēbus circiter quīndecim ad finēs Belgārum pervēnit.

*Submission of
the Rēmi.*

3. Eō cum dē imprōvisō celeriusque omnium opīniōne vēnisset, Rēmī, quī proximī Galliae ex Belgīs sunt, ad eum lēgātōs Iccium et Andecombogium, primōs cīvitatīs, mīsērunt, quī dicerent sē suaque omnia in fidem atque in
5 potestātem populī Rōmānī permittēre, neque sē cum Belgīs reliquīs cōsensisse neque contrā populum Rōmānum coniū-
rāsse, parātōsque esse et obsidēs dare et imperātā facere et oppidīs recipere et frūmentō ceterisque rēbus iuvāre; reli-
quōs omnēs Belgās in armīs esse, Germānōsque, quī cis Rhē-
10 num incolant, sēsē cum hīs coniūnxisse, tantumque esse eōrum omnium furōrem, ut nē Suessiōnēs quidem, frātrēs cōsanguineōsque suōs, quī eōdem iūre et isdem lēgibus ūtantur, ūnum imperium ūnumque magistrātum cum ipsīs habeant, dētērrere potuerint, quīn cum hīs cōsentīrent.

*Origin and
numbers of
the Belgic
tribes.*

4. Cum ab hīs quaereret, quae cīvitatēs quan-
taeque in armīs essent et quid in bellō possent, sic reperiēbat: plērōsque Belgās esse ortōs ab Germānīs Rhē-
numque antīquitus trāductōs propter locī fertilitātem ibi
5 cōnsēdisse Gallōsque, quī ea loca incolerent, expulisse, sōlōs-
que esse, quī patrum nostrōrum memoriā, omnī Galliā vērā-
tā, Teutonēs Cimbrōsque intrā finēs suōs ingredi prohibue-
rint; quā ex rē fierī, utī eārum rērum memoriā māgnam sibi
auctōritātem māgnōsque spīritūs in rē militārī sūmerent. Dē
10 numerō eōrum omnia sē habēre explōrāta Rēmī dicēbant, prop-
tereā quod, propīnquitātibus affinitātibusque coniūctī, quan-
tam quisque multitudinem in commūnī Belgārum conciliō ad id
bellum pollicitus sīt, cōgnōverint. Plūrimum inter eōs Bel-
lovacōs et virtūte et auctōritāte et hominum numerō valēre:

hōs posse cōficere armāta mīlia centum; pollicitōs ex eō nu- 15
 merō ēlēcta sexāgintā, tōtīusque bellī imperium sibi pōstulāre.
 Suessionēs suōs esse finitimōs; lātissimōs ferācissimōsque ag-
 rōs possidēre. Apud eōs fuisse rēgem nostrā etiam memoriā
 Diviciacum, tōtīus Galliae potentissimum, quī cum māgnae
 partis hārum regiōnum, tum etiam Britanniae imperium ob- 20
 tinuerit: nunc esse rēgem Galbam: ad hunc propter iūstiti-
 am prūdentiamque summam tōtīus bellī omnium voluntāte
 dēferri; oppida habēre numerō XII, pollicērī mīlia armāta
 quīnquāgintā; totidem Nervīōs, quī māximē ferī inter ipsōs
 habeantur longissimēque absint; quīndecim mīlia Atrebatēs, 25
 Ambiānōs decem mīlia, Morinōs xxv mīlia, Menapiōs vii mīl-
 ia, Caletōs x mīlia, Veluocassēs et Viromanduōs totidem, Ad-
 uātucōs xix mīlia; Condrūsōs, Eburōnēs, Caeroesōs, Pae-
 manōs, quī ūnō nōmine Germānī appellantur, arbitrārī ad XL
 mīlia.

30

5. Caesar Rēmōs cohortātus liberāliterque orātiōne prōse-
 cūtus omnem senātum ad sē convenīre principum- *Caesar secures*
 que liberōs obsidēs ad sē adducī iūssit. Quae *the alliance of*
the Remi.
 omnia ab hīs diligenter ad diem facta sunt. Ipse Divicia-
 cum Aeduum māgnoperē cohortātus docet, quantō opere reī 5
 publicae commūnisque salūtis intersit manūs hostium distin-
 ērī, nē cum tantā multitudīne ūnō tempore cōflīgendum sit.
 Id fierī posse, sī suās cōpiās Aeduī in finēs Bellovacōrum
 intrōdūxerint et eōrum agrōs populārī coeperint. Hīs datīs
 mandātīs, eum ā sē dīmittit. Postquam omnēs Belgārum 10
 cōpiās in ūnum locum coactās ad sē venīre vidit neque iam
 longē abesse ab iīs, quōs miserat explorātōribus et ab Rēmīs
 cōgnōvit, flūmen Axonam, quod est in extrēmīs Rēmōrum
 finibus, exercitum trādūcere mātūrāvit atque ibi castra posuit.
 Quae res et latus ūnum castrōrum rīpīs flūminis mūniēbat et, 15

post eum quae essent, tūta ab hostibus reddēbat, et com-
meātūs ab Rēmīs reliquīsque cīvitātibus ut sine periculō ad
eum portārī possent efficiēbat. In eō flūmine pōns erat. Ibi
praesidium pōnit et in alterā parte flūminis Q. Titurium
20 Sabīnum lēgātum cum sex cohortibus relinquit. Castra in
altitudinem pedum XII vāllō fossāque duodēvigintī pedum
mūnīre iubet.

*Assault of the
Belgians upon
Bibrax.*

6. Ab hīs castrīs oppidum Rēmōrum nōmine
Bibrax aberat mīlia passuum octō. Id ex itinere
māgnō impetū Belgae oppūgnāre coepērunt. Aegrē eō diē
sustentātum est. Gallōrum eadem atque Belgārum oppūgnā-
5 tiō est haec. Ubi circumiectā multitudīne hominum tōtīs
moenibus undique in mūrū lapidēs iacī coeptī sunt mūrus-
que dēfēnsōribus nūdātus est, testūdine factā portās succen-
dunt mūrūque subruunt. Quod tum facile fīēbat. Nam
cum tanta multitudō lapidēs ac tēla conicerent, in mūrō cōn-
10 sistendī potestās erat nullī. Cum finem oppūgnandī nox
fēcisset, Iccius Rēmus, summā nōbilitāte et grātiā inter
suōs, quī tum oppidō praefuerat, ūnus ex iīs, quī *Caesar's aid
is sought.*
lēgātī dē pāce ad Caesarem vēnerant, nūntium ad eum mittit:
nisi subsidium sibi submittātur, sēsē diūtius sustinēre nōn
15 posse.

*The Belgae,
driven from
Bibrax, rav-
age the coun-
try and
march against
Caesar.*

7. Eō dē mediā nocte Caesarīsdem ducibus ūsus, quī nūn-
tīi ab Icciō vēnerant, Numidās et Crētas sagittāriōs
et funditōrēs Baleārēs subsidiō oppidānis mittit;
quōrum adventū et Rēmīs cum spē dēfēnsiōnis
5 studium prōpūgnandī accessit, et hostibus eādem
dē causā spēs potiundī oppidī discessit. Itaque paulisper
apud oppidum morātī agrōsque Rēmōrum dēpopulātī omni-
bus vicīs aedificiīsque, quō adire potuerant, incēnsīs ad castra
Caesaris omnibus cōpiīs contēdērunt et ab mīlibus passuum

minus duōbus castra posuērunt; quae castra, ut fūmō atque 10
īgnibus significābātur, amplius milibus passuum octō in
lātitudinem patēbant.

8. Caesar primō et propter multitudinem hos- *He fortifies*
tium et propter eximiam opīniōnem virtūtis proeliō *his position*
supersedere statuit; cotīdiē tamen equestribus proeliis, quid *and prepares*
hostis virtūte posset et quid nostrī auderent, periclitābātur. *for battle.*
Ubi nostrōs nōn esse inferiōrēs intellēxit, locō prō castris ad 5
aciem instruendam nātūrā oportūnō atque idōneō, quod is
collis, ubi castra posita erant, paululum ex plāniciē ēditus
tantum adversus in lātitudinem patēbat, quantum locī aciēs
instrūcta occupāre poterat, atque ex utrāque parte lateris
dēiectūs habēbat et in frontem leniter fastigātus paulatim ad 10
plāniciem redibat, ab utrōque latere eius collis trānsversam
fossam obdūxit circiter passuum CD et ad extrēmās fossās
castella cōstituit ibique tormenta collocāvit, nē, cum aciem
instrūxisset, hostēs, quod tantum multitudine poterant, ab
lateribus pūgnantēs suōs circumvenire possent. Hōc factō, 15
duābus legiōnibus, quās proximē cōscripserat, in castris
relictis, ut, si quō opus esset, subsidiō dūcī possent, reliquās
sex legiōnēs prō castris in aciē cōstituit. Hostēs item suās
cōpiās ex castris ēductās instrūxerant.

9. Palūs erat nōn māgna inter nostrum atque *The Belgians*
hostium exercitum. Hanc si nostrī trānsirent *attempt to*
hostēs exspectābant; nostrī autem, si ab illis initium transe- *cross the*
undī fieret, ut impedītōs aggrederentur, parātī in armīs erant. *Arona.*
Interim proeliō equestri inter duās aciēs contendēbātur. Ubi 5
neutrī transeundī initium faciunt, secundiōre equitum proeliō
nostris, Caesar suōs in castra redūxit. Hostēs prōtinus ex eō
locō ad flūmen Axonam contendērunt, quod esse post nostra
castra dēmōstrātum est. Ibī vadis repertis partem suārum

10 cōpiārum trādūcere cōnātī sunt, eō cōnsiliō, ut, sī possent, castellum, cui praeerat Q. Titurius lēgātus, expūgnārent pontemque interscinderent, sī minus potuissent, agrōs Rēmōrum populārentur, quī māgnō nōbīs ūsuī ad bellum gerendum erant, commeātūque nostrōs prohibērent.

They are driven back and determine to return home.

10. Caesar certior factus ab Tituriō omnem equitātum et levis armātūrae Numidās, funditōrēs sagittariōsque pontem trādūcit atque ad eōs contendit. Acriter in eō locō pūgnātum est. Hostēs impedītōs nostrī in flūmine
5 aggressī māgnū eōrum numerum occidērunt: per eōrum corpora reliquōs audācissimē trānsire cōnantēs multitudīne tēlōrum reppulērunt; prīmōs, quī trānsierant, equitātū circumventōs interfecērunt. Hostēs ubi et dē expūgnandō oppidō et dē flūmine trānseundō spem sē fefellisse intellēx-
10 ērunt neque nostrōs in locum inīquiōrem prōgredi pūgnandī causā vidērunt, atque ipsōs rēs frūmentāria dēficere coepit, conciliō convocātō, cōstituērunt optimum esse, domum suam quemque revertī et, quōrum in finēs primum Rōmānī exercitum intrōdūxissent, ad eōs dēfendendōs undique conveni-
15 rent, ut potius in suīs quam in aliēnīs finibus dēcertārent et domesticīs cōpiīs rei frūmentāriae ūterentur. Ad eam sententiam cum reliquīs causīs haec quoque ratiō eōs dēdūxit, quod Diviciacum atque Aeduōs finibus Bellovacōrum appropinquāre cōgnōverant. Hīs persuādērī, ut diūtius morārentur neque suīs auxilium ferrent, nōn poterat.

They are pursued with great slaughter.

11. Eā rē cōstitutā, secundā vigiliā māgnō cum strepitū ac tumultū castrīs ēgressī nūllō certō
ordine neque imperiō, cum sibi quisque primum itineris locum peteret et domum pervenire properāret, fecērunt, ut
5 cōnsimilis fugae profectiō vidērētur. Hāc rē statim Caesar per speculātōrēs cōgnitā insidiās veritus, quod, quā dē causā

discēderent, nōndum perspēxerat, exercitum equitātumque castrīs continuit. Prīmā lūce cōfīrmātā rē ab explorātōribus, omnem equitātum, quī novissimum āgmen morārētur, praemisit. Hīs Q. Pedium et L. Aurunculēium Cottam lē- 10 gātōs praefecit. T. Labiēnum lēgātum cum legiōnibus tribus subsequī iūssit. Hī novissimōs adortī et multa mīlia passuum prōsecūtī māgnam multitudine eōrum fugientium concidērunt, cum ab extrēmō āgmine, ad quōs ventum erat, cōsisterent fortiterque impetum nostrōrum mīlitum sustinē- 15 rent, priōrēs, quod abesse ā periculō vidērentur neque ūllā necessitatē neque imperiō continērentur, exaudītō clāmōre perturbātis ordinibus, omnēs in fugā sibi praesidium pōnerent. Ita sine ūllō periculō tantam eōrum multitudinem nostrī interfecērunt, quantum fuit diēi spatium, sub occā- 20 sumque sōlis sequī dēstitērunt sēque in castra, ut erat imperātum, recēpērunt.

12. Postridiē ēius diēi Caesar, priusquam sē *Caesar marches against the stronghold of the Suessiones.* hostēs ex terrōre ac fugā reciperent, in finēs Suessiōnum, quī proximī Rēmīs erant, exercitum dūxit et māgnō itinere [cōfectō] ad oppidum Noviodūnum contendit. Id ex itinere oppūgnāre cōnātus, quod vacuum 5 ab dēfēnsōribus esse audiēbat, propter lātitudinem fossae mūrīque altitudinem paucīs dēfendentibus expūgnāre nōn potuit. Castrīs mūnītis, vineās agere quaeque ad oppūgnandum ūsuī erant comparāre coepit. Interim omnis ex fugā Suessiōnum multitūdō in oppidum proximā nocte convēnit. 10 Celeriter vineīs ad oppidum āctīs, aggere iactō turribusque cōstitūtis, māgnitudine operum, quae neque viderant ante Gallī neque audierant, et celeritatē Rōmānōrum permōtī lēgātōs ad Caesarem dē dēditione mittunt et, petentibus Rēmīs ut cōservārentur impetrant.

Caesar proceeds against the Bellovacī, who sue for peace.

13. Caesar, obsidibus acceptis primis civitatis atque ipsius Galbae regis duobus filiis armisque omnibus ex oppido traditis, in deditiōem Suessiōnēs accēpit exercitumque in Bellovacōs dūcit. Quī cum sē
 5 suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab eō oppidō Caesar cum exercitū circiter milia passuum quīque abesset, omnēs maiōrēs natū ex oppidō ēgressi manūs ad Caesarem tendere et vōce significāre coepērunt, sēsē in eius fidem ac potestātem venīre neque contrā populum
 10 Rōmānum armīs contendere. Item, cum ad oppidum accessisset castraque ibi pōneret, puerī mulierēsque ex mūrō passis manibus suō mōre pācem ab Rōmānīs petiērunt.

Diviciacus pleads for the Bellovacī.

14. Prō hīs Diviciacus (nam post discessum Belgārum dīmīssis Aeduōrum cōpiis ad eum reverterat) facit verba: Bellovacōs omnī tempore in fidē atque amicitia civitatis Aeduae fuisse: impulsōs ā suis prīncipibus, quī dicerent Aeduōs ā Caesare in servitūtem redactōs omnēs indignitatēs contumeliāsque perferre, et ab Aeduīs defēcisse et populō Rōmānō bellum intulisse. Quī eius cōnsiliū prīncipēs fuissent, quod intellegerent quantam calamitātē civitatī intulissent, in Britanniam profūgis. Petere
 5 nōn solum Bellovacōs, sed etiam prō hīs Aeduōs, ut suā clēmentia ac mānsuetūdine in eōs utātur. Quod sī fecerit, Aeduōrum auctoritatē apud omnēs Belgās amplificātūrum; quōrum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustinēre cōsuērunt.

Caesar grants terms to the Bellovacī.

15. Caesar honōris Diviciaci atque Aeduōrum causā sēsē eōs in fidem receptūrum et cōservātūrum dixit; quod erat civitas magnā inter Belgās auctoritate atque hominum multitudīne praestābat, sexcentōs obsidēs
 5 poposcit. Hīs traditis omnibusque armīs ex oppidō collātis,

*The Ambiani
surrender.
Situation of
the Nervii*

ab eō locō in finēs Ambiānōrum pervēnit, quī sē
suaque omnia sine morā dēdidērunt. Eōrum finēs
Nerviī attingēbant; quōrum dē nātūrā mōribusque Caesar
cum quaereret, sic reperiēbat: Nullum aditum esse ad eōs
mercātōribus; nihil patī vīnī reliquārumque rērum ad lūxu- 10
riam pertinentium īferri, quod iis rēbus relanguēscere ani-
mōs [eōrum] et remitti virtutem existimārent; esse hominēs
ferōs māgnaeque virtūtis, increpitāre atque incūsāre reliquōs
Belgās, quī sē populō Rōmānōs dēdidissent patriamque vir-
tutem prōiēcissent; cōfirmāre, sēsē neque lēgātōs mīssūrōs 15
neque ūllam condiciōnem pācis acceptūrōs.

*The Nervii
encamp at the
Sabis, pre-
pared for bat-
tle.*

16. Cum per eōrum finēs trīduum iter fēcisset,
inveniēbat ex captivīs, Sabim flūmen ab castrīs
suīs nōn amplius mīlia passuum x abesse: trāns id
flūmen omnēs Nerviōs cōnsēdisse adventumque ibi Rōmān- 5
ōrum exspectāre ūnā cum Atrebatibus et Viromanduis, fin-
itimīs suīs (nam hīs utrīsque persuāserant, utī eandem bellī
fōrtūnam experirentur); exspectārī etiam ab hīs Aduātucō-
rum cōpiās atque esse in itinere: mulierēs, quīque per aetā-
tem ad pūgnam inūtiles vidērentur, in eum locum cōniēcisse,
quō propter palūdēs exercituī aditus nōn esset. 10

*Plans of the
Nervii.*

17. Hīs rēbus cōgnītis, explōrātōrēs centuriō-
nēsque praemittit, quī locum idōneum castrīs dēligant.
Cum ex dēditiciīs Belgīs reliquīsque Gallīs complūrēs Cae-
sarem secūtī ūnā iter facerent, quīdam ex hīs, ut postea ex
captivīs cōgnitum est, eōrum diērum cōsuētūdine itineris 5
nostrī exercitūs perspectā, nocte ad Nerviōs pervēnērunt at-
que hīs dēmōnstrārunt, inter singulās legiōnēs impedimētō-
rum māgnum numerum intercēdere, neque esse quicquam
negōtiū, cum prīma legiō in castra vēnisset reliquaeque legiō-
nēs māgnum spatium abessent, hanc sub sarcinīs adoriri; 10

quā pulsā impedimentisque direptis futurum, ut reliquae
 contrā consistere nōn auderent. Adiuuābat etiam eōrum
 cōsiliū quī rem dēferēbant, quod Nervii antiquitus, cum
 equitatū nihil possent (neque enim ad hōc tempus eī rei stu-
 15 dent, sed quicquid possunt, pedestribus valent cōpiis) quō
 facilius finitimōrum equitatum, sī praedandī causā ad eōs
 vēnissent, impedirent, teneris arboribus incisis atque inflexis
 crebrisque in latitudinem ramis enatis et rubis sentibusque
 interiectis effecerant, ut instar mūrī hae saepes mūnimenta
 20 praebērent, quō nōn modo nōn intrārī, sed nē perspicī qui-
 dem posset. Hīs rēbus cum iter āgminis nostrī impedirētur,
 nōn omittendum cōsiliū Nervii existimāvērunt.

*Position of
 the two ar-
 mies.*

18. Locī nātūra erat haec, quem locum nostrī
 castris dēlēgerant. Collis ab summō aequāliter
 declivis ad flūmen Sabim, quod sup̄rā nōmināvimus, vergē-
 bat. Ab eō flūmine parī acclivitate collis nāscēbātur, ad-
 5 versus huic et contrārius, passūs circiter ducentōs infimus
 apertus, ā superiōre parte silvestris, ut nōn facile intrōrsus
 perspicī posset. Intrā eas silvās hostēs in occultō sēsē con-
 tinēbant; in apertō locō secundum flūmen paucae stationēs
 equitum vidēbantur. Flūminis erat altitūdō circiter pedum
 10 trium.

*Arrangement
 of the forces.*

19. Caesar, equitatū praemissō, subsequēbā-
 tur omnibus cōpiis; sed ratio ordōque āgminis aliter sē habē-
 bat, ac Belgae ad Nervios dētulerant. Nam quod hostī ap-
 propinquābat, cōsuetūdine suā Caesar sex legiōnēs expedit-
 5 tās dūcēbat; post eas tōtius exercitūs impedimenta collocārat
 inde duae legiōnēs, quae proxumē cōscriptae erant, tōtum
 āgmen claudēbant praesidiōque impedimentis erant. Equi-
 tēs nostrī cum funditoribus sagittariisque flūmen trāsgressi
 cum hostium equitatū proelium commisērunt. Cum sē illi

identidem in silvās ad suōs reciperent āc rŭrsus ex silvā in 10
 nostrōs impetum facerent, neque nostrī longius, quam quem
 ad finem porrēcta loca aperta pertinēbant, cēdentēs inse-
 quī audērent, interim legiōnēs sex, quae primae vēnerant,
 opere dīmēnsō castra mūnīre coepērunt. Ubi prīma impedi-
 menta nostrī exercitūs ab iīs, quī in silvīs abditi *The Nervii* 15
 latēbant, vīsa sunt, quod tempus inter eōs com- *suddenly at-*
 mittendī proeliī convēnerat, ut intrā silvās aciem ōrdinēsque *tack the Ro-*
 cōstituerant atque ipsī sēsē cōfīrmāverant, subitō omnibus *man camp.*
 cōpiīs prōvolāvērunt impetumque in nostrōs equitēs fēcērunt.
 Hīs facile pulsīs āc prōturbātīs, incrēdibilī celeritātē ad flū- 20
 men dēcucurrērunt, ut paene ūnō tempore ad silvās et in
 flūmine et iam in manibus nostrīs hostēs vidērentur. Eā-
 dem autem celeritātē adversō colle ad nostra castra atque eōs,
 quī in opere occupātī erant, contendērunt.

20. Caesarī omnia ūnō tempore erant agenda: *Critical con-*
 vēxillum prōpōnendum, quod erat insīgnē, cum ad *dition of the*
 arma concurrī oportēret, sīgnum tubā dandum, ab opere re- *Romans.*
 vocandī militēs, quī paulō longius aggeris petendī causā prō-
 cesserant, arcessendī, aciēs instruenda, militēs cohortandī, 5
 sīgnum dandum. Quārum rērum māgnam partem temporis
 brevītās et successus hostium impediēbat. Hīs difficultāti-
 bus duae rēs erant subsidiō, scientia atque ūsus *Value of their*
 militum, quod superiōribus proeliīs exercitātī, quid fierī *discipline.*
 oportēret, nōn minus commodē ipsī sibi praescribere, quam 10
 ab aliīs docērī poterant, et quod ab opere singulisque legiō-
 nibus singulōs lēgātōs Caesar discēdere nisi mūnītis castrīs
 vetuerat. Hī propter propīnquitātem et celeritātem hostium
 nihil iam Caesaris imperium expectābant, sed per sē quae
 vidēbantur administrābant.

Caesar hastily rallies and directs his troops.

21. Caesar, necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decucurrit et ad legionem decimam devenit. Milites non longiore oratione cohortatus, quam uti suae pristinae virtutis memoriam retinerent neu perturbarentur animo hostiumque impetum fortiter sustinerent, quod non longius hostes aberant, quam quo telum adigi posset, proelii committendi signum dedit. Atque in alteram partem item cohortandi causa profectus pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas scutisque tegumenta destrudenda tempus defuerit. Quam quisque ab opere in partem casu devenit quaeque prima signa conspexit, ad haec constitit, ne in quaerendis suis pugnandi tempus dimitteret.

The difficulties of the situation make the result, at first, indecisive.

22. Instructo exercitu, magis ut loci natura deiectusque collis et necessitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat, cum diversae legiones aliae alia in parte hostibus resisterent, saepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, interiectis prospectus impediretur, neque certa subsidia collocari neque, quid in quaque parte opus esset, provideri neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate fortunae quoque eventus variis sequebantur,

The Nervii, driven from their position, attack the exposed Roman camp.

23. Legionis nonae et decimae milites, ut in sinistra parte acie constiterant, pilis emissis cursu ac lassitudine exanimatos vulneribusque confectos Atrebatenses (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt et transire conantes insecuti gladiis magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt et in locum iniquum pro-

gressi rursus resistentēs hostēs redintegrātō proeliō in fugam
coniecērunt. Item aliā in parte diversae duae legiōnēs, ūn-
decima et octāva, profligātis Viromanduīs, quibuscum erant ¹⁰
congressi, ex locō superiōre in ipsīs flūminis rīpīs proeliāban-
tur. At tōtīs ferē ā fronte et ab sinistrā parte nūdātis cas-
trīs, cum in dextrō cornū legiō duodecima et nōn magnō ab
eā intervallō septima cōstitisset, omnēs Nervii cōfertissimō
āgmine duce Boduōgnātō, quī summam imperiū tenēbat, ad 15
eum locum contendērunt; quōrum pars ab apertō latere legiō-
nēs circumvenīre, pars summum castrōrum locum petere
coepit.

24. Eōdem tempore equitēs nostrī levisque *They get pos-*
armātūrae peditēs, quī cum iis ūnā fuerant, quōs *sion of the*
prīmō hostium impetū pulsōs dīxeram, cum sē in *camp. Flight*
castra reciperent, adversīs hostibus occurrēbant ac rursus *of the Roman*
aliā in partem fugam petēbant, et cālōnēs, quī ab decumānā ⁵
portā ac summō iugō collis nostrōs victōrēs flūmen trānsisse
cōspēxerant, praedandī causā ēgressi, cum respēxissent et
hostēs in nostrīs castrīs versārī vīdissent, praecipitēs fugae
sēsē mandābant. Simul eōrum, quī cum impedīmentis veniē-
bant, clāmor fremitusque oriēbātur, aliūque aliā in partem ¹⁰
perterriti ferēbantur. Quibus omnibus rēbus permōtī equi-
tēs Trēverī, quōrum inter Gallōs virtūtis opiniō est singulā-
ris, quī auxiliū causā ab cīvitāte ad Caesarem mīssi vēnerant,
cum multitudīne hostium castra complērī nostra, legiōnēs
premī et paene circumventās tenērī. cālōnēs, equitēs, fundi- ¹⁵
tōrēs, Numidās diversōs dissipātōsque in omnēs partēs fugere
vīdissent, dēspērātis nostrīs rēbus domum contendērunt. Rō-
mānōs pulsōs superātōsque, castrīs impedīmentisque eōrum
hostēs potītōs cīvitātī renūntiāvērunt.

In their desperate situation, the Romans are re-animated by Caesar's valor.

25. Caesar ab decimae legiōnis cohortātiōne ad dextrum cornū profectus, ubi suōs urgērī signisque in unum locum collātis duodecimae legiōnis cōfertōs milites sibi ipsos ad pūgnam esse impe-

- 5 dimentō vīdit, quartae cohortis omnibus centuriōnibus occīsīs signiferōque interfectō, signō āmissō, reliquārum cohortium omnibus ferē centuriōnibus aut vulnerātis aut occīsīs in hīs prīnipilō P. Sextiō Baeculō, fortissimō virō, multis gravibusque vulneribus cōfectō, ut iam sē sustinēre nōn posset, reli-
- 10 quos esse tardiorēs et nōnnullōs ab novissimis dēserto locō proeliō excēdere ac tēla vitāre, hostis neque ā fronte ex infēriore locō subemittēs intermittere et ab utrōque latere instāre et rem esse in angustō vīdit neque ūllum esse subsidium, quod submitti posset, scūtō ab novissimis [ūnī] militi detrac-
- 15 tō, quod ipse eō sine scūtō vēnerat, in prīmam aciem prōcessit centuriōnibusque nōminātim appellātis reliquōs cohortātus milites signa inferre et manipulōs laxāre iussit, quō facilius gladiis ūti possent. Cūius adventū spē illātā militibus ac redintegrātō animō, cum prō sē quisque in cōspectū imper-
- 20 ātōris etiam in extrēmīs suis rēbus operam nāvāre cuperet, paulum hostium impetus tardātus est.

The Romans begin to act on the offensive.

26. Caesar cum septimam legiōnem, quae iūxtā cōstitērat, item urgērī ab hoste vīdisset, tribū-

nōs militum monuit, ut paulātim sēsē legiōnēs coniungerent et conversa signa in hostēs inferrent. Quō factō, cum alius

5 aliū subsidium ferret, neque timērent, nē āversī ab hoste circumvenīrentur, audācius resistere ac fortius pūgnāre coepērunt. Interim milites legiōnum duārum, quae in novissimō āgmīne praesidiō impedimentis fuerant, proeliō

nūntiātō cursū incitātō, in summō colle ab hosti-

They are reinforced by the reserves.

- 10 bus cōspiciēbantur, et T. Labiēnus castris hostium potitus

et ex locō superiōre, quae rēs in nostrīs castrīs gererentur, cōspiciātus, decimam legiōnem subsidiō nostrīs mīsīt. Quī cum ex equitum et cālōnum fugā, quō in locō rēs esset, quantōque in periculō et castra et legiōnēs et imperātor versārētur, cōgnōvissent, nihil ad celeritātem sibi reliquī fēcērunt. 15

27. Hōrum adventū tanta rērum commūtatiō est facta, ut nostrī, etiam quī vulneribus cōfectī prōcubuis- *The Nervii, after a desperate conflict, are beaten with great slaughter.* sent, scūtīs innīxī proelium redintegrārent, tum cālōnēs perterritōs hostēs cōspiciātī etiam inermēs armātīs occurrērunt, equitēs vērō ut turpitūdinem fugae virtūte 5 dēlērent, omnibus in locīs pūgnārunt, quōsē legiōnāriīs militibus praeferrent. At hostēs etiam in extrēmā spēs salutis tantam virtūtem praestitērunt ut, cum primī eōrum cecidissent, proximī iacentibus insisterent atque ex eōrum corporibus pūgnarent; hīs dēiectīs et coacervātīs cadāveribus, quī superessent 10 ut ex tumultō tēla in nostrōs cōnicerent et pīla intercepta remitterent: ut nōn nēquiquam tantae virtūtis hominēs iudicārī dēbēret ausōs esse trānsīre lātissimum flūmen, ascendere altissimās rīpās, subīre inīquissimum locum; quae facilia ex difficillimīs animī māgnitūdō redēgerat. 15

28. Hōc proeliō factō et prope ad interneciō- *The survivors submit to Caesar.* nem gente ac nōmine Nerviorum redactō, maiōrēs nātū, quōs unā cum puerīs mulieribusque in aestuāria ac palūdēs cōnietōs dixerāmus, hāc pūgnā nūntiātā, cum victōribus nihil impeditum, victīs nihil tūtum arbitrārentur, omnium, quī supererant, cōnsensū lēgātōs ad Caesarem mīsērunt sēque eī dēdidērunt et in commemorandā cīvitātis calamitāte ex sexcentīs ad trēs senātōrēs, ex hominum milibus LX vix ad quīngentōs, quī arma ferre possent, sēsē redactōs esse dixerunt. Quōs Caesar, ut in miserōs ac supplicēs ūsus misericordiā vidērētur. 10 diligētissimē cōservāvit suisque finibus atque oppidīs utī

iūssit et finitimis imperāvit, ut ab iniuriā et maleficiō sē suōsque prohibērent.

The allied Aduatuci retire to their stronghold.

29. Aduatuci, de quibus suprā scripsimus, cum omnibus cōpiis auxiliō Nervii venirent, hāc pūgnā

nūntiatā ex itinere domum revertērent; cūctis oppidis castellisque dēsertis sua omnia in unum oppidum ēgregiē nātūrā munitum contulērunt. Quod cum ex omnibus in circuitū partibus altissimās rūpēs dēlectūsque habēret, unā ex parte leniter acclivis aditus in latitudinem nōn amplius ducentōrum pedum relinquēbātur; quem locum duplici altissimō mūrō mūnerant: tum magnū ponderis saxa et praeacūtās trabēs in mūrō collocābant. Ipsierant ex Cimbriis Tentonisque prōgnāti, qui cum iter in prōvinciam nostram atque Italiam facerent, iis impedimentis, quae sēcum agere ac portāre nōn poterant, citrā flūmen Rhēnum dēpositis custōdiam ex suis ac praesidium sex milia hominum unā reliquērunt. Hī post eōrum obitum multōs annōs ā finitimis exagitāti, cum aliās bellum inferrent, aliās illātum dēfenderent, cōsēnsū eōrum omnium pāce factā hunc sibi domiciliō locum dēlēgērunt.

They sworn the Kompa preparations for attack.

30. Ac primō adventū exercitūs nostrī crebrās ex oppidō excursiōnēs faciēbant parvulisque pro-

eliis cum nostris contendēbant; postea vāllō passuum in circuitū xv milium crebrisque castellis circummūniti oppidō sēsē continēbant. Ubi, vineis āctis aggere exstructō, turrim procul cōstituī viderunt, primum irrīdēre ex mūrō atque increpitāre vōcibus, quod tanta māchinātiō ab tantō spatiō instrueretur: quibusnam manibus aut quibus viribus praesertim hominēs tantulae statūrae (nam plerumque hominibus Gallis prae magnitudine corporum suorum brevitas nostra contemptū est) tantī oneris turrim mōtūrōs sēsē cōfidērent?

They propose a conditional surrender.

31. Ubi vērō movērī et appropinquāre moenibus viderunt, novā atque inūsitatā speciē commōti

légatōs ad Caesarem dē pāce mīsērunt, quī ad hunc modum locūtī: nōn exīstimāre Rōmānōs sine ope divīnā bellum gerere, quī tantae altitūdinis māchinātiōnēs tantā celeritātē prōmovēre 5 possent, sē suaque omnia eōrum potestātī permittere dīxērunt. Unum petere ac dēprecārī: sī fōrte prō suā clēmētiā ac mānsuētūdine, quam ipsī ab aliīs audīrent, statuisset Aduātucōs esse cōservandōs, nē sē armīs dēspoliāret. Sibi omnēs ferē finitimōs esse inimicōs ac suae virtūtī invidēre; ā quibus 10 sē dēfendere trāditīs armīs nōn possent. Sibi praestāre, sī in eum cāsum dēdūcerentur, quamvis fōrtūnam ā populō Rōmānō patī, quam ab hīs per cruciātum interficī, inter quōs dominārī cōsuēssent.

32. Ad haec Caesar respondit: Sē māgis cōsuētūdine suā quam meritō eōrum cīvitātem cōservātūrū, sī prius, quam mūrū ariēs attigisset, sē dēdidissent; sed dēditiōnis nūllum esse condiōnem nisi armīs trāditīs. Sē id, quod in Nervīis fēcisset, factūrū fī- 5 nitimisque imperātūrū, nē quam dēditiōis populī Rōmānī iniūriam īferrent. Rē renūntiātā ad suōs, quae imperārentur, facere dīxērunt. Armōrum māgnā multītūdine dē mūrō in fossam, quae erat ante oppidum, iactā, sic ut prope summam mūrī aggerisque altitūdinem acervī armōrum adaequārent, et 10 tamen circiter parte tertiā, ut postea perspectum est, cēlātā atque in oppidō retentā, portīs patefactīs eō diē pāce sunt ūsī.

33. Sub vesperum Caesar portās claudī mīlītēsque ex oppidō exīre iūssit, nē quam noctū oppidānī ab mīlitibus iniūriam acciperent. Illī ante initō, ut intellēctum est, cōsiliō, quod dēditiōne factā nos- 5 trōs praesidia dēductūrōs aut dēnique indīligentius servātūrōs crēdiderant, partim sūmptīs, quae retinuerant et cēlāverant, armīs, partim scūtīs ex cortice factīs aut vīminibus in

They submit to Caesar's terms but stealthily retain part of their arms.

They renew the contest, are defeated and sold as slaves.

textis, quae subitō, ut temporis exiguitās postulābat, pellibus
indūxerant, tertiā vigiliā, quā minimē arduus ad nostrās mū-
10 nitionēs ascēsus vidēbātur, omnibus cōpiis repentinō ex
oppidō eruptionem fecērunt. Celeriter, ut ante Caesar im-
perārat, ignibus significātiōe factā ex proximis castellis eō
concursum est, pūgnātumque ab hostibus ita acriter est, ut
ā viris fortibus in extrēmā spē salutis iniquō locō contrā eōs,
15 quī ex vāllō turribusque tela iacerent, pūgnārī dēbuit, cum
in unā virtute omnis spēs salutis cōsisteret. Occisīs ad
hominum milibus quattuor, reliquī in oppidum reiecti sunt.
Postridiē eius diēi, refractis portis, cum iam dēfenderet
nēmō, atque intrōmissis militibus nostris sectionem eius op-
20 pidī universam Caesar vēndidit. Ab hīs, quī ēmerant, capi-
tum numerus ad eum relātus est milium quīnquāgintā trium.

*Crassus sub-
ducs the Ven-
eti and other
maritime
tribes.*

34. Eōdem tempore ā P. Crassō, quem cum
legiōne unā miserat ad Venetōs, Venellōs, Osis-
mōs, Coriosolitās, Esubiōs, Aulercōs, Redonēs,
quae sunt maritumae civitatēs Oceanumque attingunt, cer-
5 tior factus est, omnēs eas civitatēs in diciōnem potestātem-
que populi Rōmānī esse redactās.

*German en-
voys offer sub-
mission.
Caesar quar-
ters his troops
and goes to
Italy. Sup-
plication in his
honor.*

35. Hīs rēbus gestis, omnī Galliā pacatā, tan-
ta hūius bellī ad barbarōs opīniō perlāta est, utī
ab iīs nātiōnibus, quae trāns Rhēnum incolerent,
mitterentur lēgātī ad Caesarem, quī sē obsidēs
5 datūrās, imperāta factūrās pollicērentur. Quās lēgatiōnēs
Caesar, quod in Italiam Illyricumque properābat, initā prox-
imā aestāte ad sē revertī iūssit. Ipse in Carnūtēs, Andēs
Turonōs quaeque civitatēs propīnquae hīs locis erant ubi
bellum gesserat, legiōnibus in hibernācula dēductis, in Ital-
10 iam profectus est: ob easque rēs ex litteris Caesaris diērum
quīndecim supplicatiō dēcrēta est, quod ante id tempus
accidit nullī.

COMMENTARIUS TERTIUS.

1. Cum in Ītaliā proficīscerētur Caesar, Ser-
vium Galbam cum legiōe XII et parte equitātūs
in Nantuātis, Veragrōs Sēdūnōsque mīsit, quī ā fi-
nibus Allobrogum et lacū Lemaunō et flūmine
Rhodanō ad summās Alpēs pertinent. Causa mittendī fuit, 5
quod iter per Alpēs, quō māgnō cum periculō māgnisque
cum portōriis mercātōrēs ire cōsuērāt, patefierī volēbat.
Huic permīsit, sī opus esse arbitrārētur, utī in hīs locīs legi-
ōnem hiemandī causā collocāret. Galba, secundīs aliquot
proeliis factīs castellisque complūribus eōrum expūgnātis, 10
missīs ad eum undique lēgātīs obsidibusque datīs et pāce fac-
tā, cōstituit cohortēs duās in Nantuātibus collocāre et ipse
cum reliquīs eius legiōnis cohortibus in vicō Veragrōrum,
quī appellātur Octōdūrus, hiemāre; quī vicus positus in valle,
nōn māgnā adiectā plāniciē, altissimīs montibus undique 15
continētur. Cum hīc in duās partēs flūmine dīviderētur, al-
teram partem eius vicī Gallīs concessit, alteram vacuum ab
hīs relictam cohortibus ad hiemandum attribuit. Eum lo-
cum vāllō fossāque mūnīvit.

2. Cum diēs hibernōrum complūrēs trānsis-
sent, frūmentumque eō comportārī iūssisset, subi-
tō per explorātōrēs certior factus est ex eā parte
vicī, quam Gallīs concesserat, omnēs noctū discessisse mōn-
tēsque, quī impendērent, ā māximā multītūdine Sēdūnōrum 5

*Caesar sends
Galba to pos-
sess the passes
of the Alps.
He overcomes
the neighbor-
ing tribes and
occupies Octo-
durus.*

*The Gauls se-
cretly with-
draw and
seize the
neighboring
heights.*

et Veragrōrum tenērī. Id aliquot dē causīs acciderat, ut
 subito Gallī bellī renovandī legiōnisque opprimendae cōsil-
 ium caperent: primum, quod legiōnem neque eam plēnissi-
 mam detractīs cohortibus duābus et complūribus singillatim,
 10 quī commeātūs petendī causā mīssī erant, propter paucitatem
 dēspiciēbant; tum etiam, quod propter inīquitatem locī, cum
 ipsī ex montibus in vallem dēcurrerent et tēla conicerent, nē
 primum quidem posse impetum suum sustinērī exīstimābant.
 Accēdēbat, quod suōs ab sē liberōs abstractōs obsidum nō-
 15 mine dolēbant et Rōmānōs nōn solum itinerum causā, sed
 etiam perpetuae possēssiōnis culmina Alpium occupāre cōnā-
 rī et ea loca finitimae prōvinciae adiungere sibi persuāsum
 habēbant.

*Galba's forces,
 in council,
 resolve to
 defend their
 camp.*

3. Hīs nūntiīs acceptīs, Galba, cum neque
 opus hibernōrum mūnitiōnēsque plēnē essent per-
 fectae neque dē frūmentō reliquōque commeātū
 satis esset prōvīsum, quod dēditōne factā obsidibusque ac-
 5 ceptīs nihil dē bellō timendum exīstimāverat, cōsiliō celer-
 iter convocātō, sententiās exquirere coepit. Quō in cōsiliō,
 cum tantum repentinī periculī praeter opīniōnem accidisset
 ac iam omnia ferē superiōra loca multitūdine armātōrum
 complēta cōspicerentur, neque subsidiō venīrī neque com-
 10 meātūs supportārī interelūsīs itineribus possent, prope iam
 dēspērātā salūte nōnnūllae hūiusmodī sententiae dicēbantur,
 ut impedimentīs relictīs ēruptiōne factā, isdem itineribus,
 quibas eō pervēnissent, ad salūtem contenderent. Maiōrī
 tamen partī placuit, hōc reservātō ad extrēmum cōsiliō, in-
 15 terim rei ēventum experīrī et castra dēfendere.

4. Brevī spatiō interiectō, vix ut rēbus, quās
 cōstituissent, collocandīs atque administrandīs
 tempus darētur, hostēs ex omnibus partibus signō
 datō dēcurrere, lapidēs gaesaeque in vāllum cōnice-

*The Gauls, in
 great numbers
 attack the
 camp. The
 Romans
 are hard
 pressed.*

re. Nostrī primō integrīs vīribus fortiter repūgnāre neque 5
 ūllum frūstrā tēlum ex locō superiōre mittere, ut quaeque
 pars castrōrum nūdātā dēfēnsōribus premī vidēbātur, eō oc-
 currere et auxilium ferre, sed hōc superārī, quod diūturnitātē
 pūgnae hostēs dēfessī proeliō excēdēbant, aliī integrīs vīri-
 bus succēdēbant; quārum rērum ā nostrīs propter paucitātē 10
 fierī nihil poterat, ac nōn modo dēfessō ex pūgnā excēdendī,
 sed nē sauciō quidem eius locī, ubi cōstitērat, reliquendī ac
 suī recipiendī facultās dabātur.

5. Cum iam amplius hōrīs sex continenter *Galba's centu-
 rions decide
 on a sortie.*
 pūgnārētur ac nōn solum vīrēs, sed etiam tēla nos-
 trōs dēficerent, atque hostēs ācrius instārent languidiōribus-
 que nostrīs vāllum scindere et fossās complēre coepissent,
 rēsque esset iam ad extrēmum perducta cāsum, P. Sextius 5
 Baculus, primī pilī centuriō, quem Nervicō proeliō complūri-
 bus cōfectum vulneribus diximus, et item C. Volusēnus, tri-
 būnus militum, vir et cōsiliū māgnī et virtūtis, ad Galbam
 accurrunt atque ūnam esse spem salūtis docent, sī ēruptionē
 factā extrēmum auxilium experīrentur. Itaque convocātis 10
 centuriōnibus celeriter militēs certiōrēs facit, paulisper inter-
 mitterent proelium ac tantummodo tēla mīssa exciperent sē-
 que ex labōre reficerent, post datō signō ex castrīs ērumpe-
 rent atque omnem spem salūtis in virtūte pōnerent.

6. Quod iūssī sunt, faciunt, ac subitō omni- *The Gauls are
 driven back
 with loss.*
 bus portīs ēruptionē factā, neque cōgnōscendī,
 quid fieret, neque suī colligendī hostibus facultātem relin-
 quunt. Ita commūtātā fōrtūnā eōs, quī in spem potiundōrum
 castrōrum vēnerant, undique circumventōs interficiunt et ex 5
 hominum milibus amplius xxx, quem numerum barbarōrum
 ad castra vēnisse cōstābat, plūs tertiā parte interfectā, reli-
 quōs perterritōs in fugam coniciunt ac nē in locīs quidem

superiōribus cōsistere patiuntur. Sic omnibus hostium
 10 cōpiis fūsis armisque exūtis sē in castra mūnitiōnēsq̃e suās
Galba retreats for the winter. recipiunt. Quō proeliō factō, quod saepius fōrtū-
 nam temptāre Galba nōlēbat atque aliō sē in hiber-
 na cōsiliō vēnisse meminerat, aliis occurrisse rēbus vīderat,
 māximē frūmentī commeātūsque inopiā permōtus, posterō diē,
 15 omnibus eiūs vicī aedificiis incēnsis, in prōvinciam revertī
 contendit ac, nūllō hoste prohibente aut iter dēmorante, in-
 columem legiōnem in Nantuātis, inde in Allobrogēs perdūxit
 ibique hiemāvit.

Crassus sends officers to various Armorican states for supplies. 7. Hīs rēbus gestis, cum omnibus dē causis
 Caesar pācātam Galliam exīstimāret, superātis Bel-
 gis, expulsis Germānis, victis in Alpibus Sēdūnis,
 atque ita initā hieme in Illyricum profectus esset, quod eās
 5 quoque nātiōnēs adire et regiōnēs cōgnōscere volēbat, subitum
 bellum in Galliā coortum est. Eiūs bellī haec fuit causa.
 P. Crassus adulēscēns cum legiōne septimā proximus mare
 Ōceanum in Andibus hiemābat. Is, quod in hīs locis inopia
 frūmentī erat, praefectōs tribūnōsque militum complūres in
 10 finitimās cīvitātēs frūmentī causā dīmisit; quō in numerō est
 T. Terrasidius mīssus in Esubiōs, M. Trebius Gallus in Co-
 riosolitās, Q. Velānius cum T. Siliō in Venetōs.

These tribes, led by the Veneti, league and demand their hostages from Crassus. 8. Hūius est cīvitātis longē amplissima auctō-
 ritās omnis ōrae maritimae regiōnum eārum, quod
 et nāvēs habent Venetī plūrimās, quibus in Britan-
 niam nāvigāre cōsuērunt, et scientiā atque ūsū nauticārum
 5 rerum reliquōs antecēdunt et in māgnō impetū maris atque
 apertō, paucis portibus interiectis, quōs tenent ipsi, omnes
 ferē, quī eō marī ūtī cōsuērunt, habent vētigālēs. Ab hīs
 fit initium retinendī Siliī atque Velāniū, quod per eōs suōs sē
 obsidēs, quōs Crassō dedissent, recipērātūrōs exīstimābant.

Hōrum auctōritāte finitimī adductī, ut sunt Gallōrum subita 10
et repentina cōsilia, eādē dē causā Trebium Terrasidiumque
retinent, et celeriter missis lēgātis per suōs principēs inter sē
coniūrant, nihil nisi commūnī cōsiliō actūrōs eundemque
omnis fōrtūnae exitum esse lātūrōs, reliquāsque cīvitatēs sol-
licitant, ut in eā libertāte, quam ā māiōribus accēperint, per- 15
manēre quam Rōmānōrum servitūtem perferre mālent. Omnī
orā maritimā celeriter ad suam sententiam perductā, com-
mūnem legātiōnem ad P. Crassum mittunt, sī velit suōs reci-
pere, obsidēs sibi remittat.

9. Quibus dē rēbus Caesar ab Crassō certior *Caesar
equips a fleet
to attack
them.*
factus, quod ipse aberat longius, nāvēs interim longi-
ās aedificārī in flūmine Ligere, quod influit in Ōceanum, rē-
migēs ex prōvinciā instituī, nautās gubernātōrēsque compa-
rārī iubet. Hīs rēbus celeriter administrātis, ipse, cum prī- 5
mum per annī tempus potuit, ad exercitum contendit. Venetī
reliquaeque item cīvitatēs, cōgnitō Caesaris adven-
tū, simul quod, quantum in sē facinus admīsissent,
*The Veneti
prepare for
attack and
summon al-
lies.*
intelligēbant, lēgātōs, quod nōmen ad omnēs nā-
tiōnēs sānctum inviolātumque semper fuisset, retentōs ab sē 10
et in vīncula coniectōs, prō māgnitūdine periculī bellum parā-
re et māximē ea, quae ad ūsum nāvium pertinent, prōvidēre
instituunt, hōc māiōre spē, quod multum nātūrā locī cōnfidē-
bant, Pedestria esse itinera concīsa aestuāriis, nāvigātiōnem
impeditam propter īnscientiam locōrum paucitātemque por- 15
tuum sciēbant, neque nostrōs exercitūs propter frūmentī īn-
opiam diūtius apud sē morārī posse cōnfidēbant; ac iam ut
omnia contrā opiniōnem acciderent, tamen sē plūrimum nāv-
ibus posse; Rōmānōs neque ūllam facultātem habēre nāvium
neque eōrum locōrum ubi bellum gestūrī essent, vada, portūs, 20
īnsulās nōvisse: ac longē aliam esse nāvigātiōnem in conclusō

marī atque in vāstissimō atque apertissimō Ōceanō perspiciebant. Hīs initīs cōsiliīs, oppida mūniunt, frūmenta ex agrīs in oppida comportant, nāvēs in Venetiam, ubi Caesarem primum bellum gestūrum cōstābat, quam plūrimās possunt cōgunt. Sōciōs sibi ad id bellum Osismōs, Lexoviōs, Namnētēs, Ambiliātōs, Morinōs, Diablintēs, Menapiōs adsciscunt: auxilia ex Britannīā, quae contrā eas regiōnēs posita est, arcessunt.

*Caesar plans
to prevent
their union.*

10. Erant hae difficultātēs bellī gerendī, quas suprà ostendimus, sed multa Caesarem tamen ad id bellum incitābant: iniūriae retentōrum equitum Rōmānōrum, rebelliō facta post dēditionem, dēfectiō datīs obsidibus, tot civitātum coniūrātiō, imprimis, nē hāc parte neglēctā reliquae nātiōnēs sibi idem licēre arbitrārentur. Itaque cum intellexeret omnēs ferē Gallōs novīs rēbus studēre et ad bellum mōbīliter celeriterque excitārī, omnēs autem hominēs nātūrā libertātī studēre et condiōnem servitūtis ōdisse, priusquam plūrēs civitātēs cōspirārent, partiendum sibi ac latius distribuendum exercitum putāvit.

*He sends
troops to the
neighboring
tribes and
marches
against the
Veneti.*

11. Itaque T. Labiēnum lēgātum in Trēverōs, quī proximī flūminī Rhēnō sunt, cum equitātū mittit. Huīc mandat, Rēmōs reliquōsque Belgās adeat atque in officiō contineat Germānōsque, quī auxiliō ā Belgīs arcessitī dicēbantur, sī per vim nāvibus flūmen trānsire cōentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legiōnāriis XII et māgnō numerō equitātūs in Aquitāniam proficisci iubet, nē ex hīs nātiōnibus auxilia in Galliam mittantur ac tantae nātiōnēs coniungantur. Q. Titurium Sabīnum lēgātum cum legiōnibus tribus in Venellōs, Coriosolitās Lexoviōsque mittit, quī eam manum distinendam cūret. D. Brūtum adulēscentem classī Gallicīsque nāvibus, quas ex Pictonibus

et Santonis reliquisque pācātīs regiōnibus convenīre iusserat, praeficit et, cum primum posset, in Venetōs proficīscī iubet. Ipse eō pedestribus cōpiīs contendit.

15

12. Erant ēiusmodī ferē sitūs oppidōrum, ut *Situation of the strongholds of the Veneti.* posita in extrēmīs lingulīs prōmunturiisque neque pedibus aditum habērent, cum ex altō sē aestus incitāvisset, quod bis accidi semper hōrārū XXIV spatiō, neque nāvibus, quod rūsus minuenta aestū nāvēs in vadīs afflicterentur. 5 Ita utrāque rē oppidōrum oppūgnātiō impediēbātur; ac sī quandō māgnitūdine operis fōrte superātī, extrūsō marī aggerē ac mōlibus atque hīs oppidī moenibus adaequātīs, suis fōrtūnīs dēspērāre coeperant, māgnō numerō nāvium appulsō, cūius rei summam facultātem habēbant, sua dēportābant omnia sēque in proxima oppida recipiēbant: ibi sē rūsus isdem oportunitātibus locī dēfendēbant. Haec eō facilius māgnam partem aestātis faciēbant, quod nostrae nāvēs tempestātibus dēfinēbantur, summaque erat vāstō atque apertō marī, māgnīs aestibus, rārīs ac prope nullīs portibus, difficultās nāvigandī. 15

13. Namque ipsōrum nāvēs ad hunc modum *Description of their ships.* factae armataeque erant: carīnae aliquantō plāniōrēs quam nostrārū nāvium, quō facilius vada ac dēcessum aestūs excipere possent; prōrae admodum ērēctae atque item puppēs ad māgnitūdinem fluctuum tempestātumque accommodātae, 5 nāvēs tōtae factae ex rōbore ad quamvis vim et contumēliam perferendam; trānstra ex pedālibus in altitūdinem trabibus cōnfixa clāvīs ferreīs digitī pollicis crassitūdine; ancōrae prō fūnibus ferreīs catēnīs revinctae; pellēs prō vēlīs alūtaeque tenuiter cōfectae, sive propter līnī inopiam atque ēius 10 ūsūs īnscientiam, sive eō, quod est magis vērīsīmile, quod tantās tempestātēs Ōceanī tantōsque impetūs ventōrum sustinērī ac tanta onera nāvium rēgī vēlīs nōn satis commodē

posse arbitrābantur. Cum hīs nāvibus nostrae classī eius-
 15 modī congressus erat, ut ūnā celeritāte et pulsū rēmōrum
 praestāret, reliqua prō locī nātūrā, prō vī tempestātum illis
 essent aptiōra et accommodātiōra. Neque enim hīs nostrae
 rōstrō nocēre poterant (tanta in iīs erat firmitūdō), neque
 propter altitūdinem facile tēlum adigebātur, et eādem dē
 20 causā minus commodē cōpulis continēbantur. Accēdēbat,
 ut, cum saevire ventus coepisset et sē ventō dedissent, et
 tempestātem ferrent facilius et in vadīs cōsisterent tūtius
 et ab aestū relīctae nihil saxa et cantēs timērent; quārum
 rērum omnium nostrīs nāvibus cāsus erat extimēscendus.

*Encounter of
 the fleets. The
 enemy's sail-
 yards are cut
 away.*

14. Complūribus expūgnātīs oppidīs, Caesar,
 ubi intellēxit frūstrā tantum labōrem sūmī, neque
 hostium fugam captīs oppidīs reprimī neque iīs
 nocērī posse, statuit expectandam classem. Quae ubi con-
 5 vēnit ac primum ab hostibus vīsā est, circiter CCXX nāvēs eō-
 rum parātissimae atque omnī genere armōrum ōrnatissimae
 profectae ex portū nostrīs adversae cōstitērunt; neque satis
 Brūtō, quī classī praecerat, vel tribānīs militum centuriōni-
 busque, quibus singulae nāvēs erant attribūtae, cōstābat,
 10 quid agerent aut quam ratiōnem pūgnae īnsisterent. Rōstrō
 enim nocērī nōn posse cōgnōverant; turribus autem excitātis,
 tamen hās altitūdō puppiū ex barbarīs nāvibus superābat,
 ut neque ex inferiōre locō satis commodē tēla adigī possent
 et mīssa ab Gallis gravius acciderent. Una erat māgnō ūsuī
 15 rēs praeparāta ā nostrīs, faleēs praeaeūtāe īsertae affixaeque
 longuriīs, nōn absimili fōrmā mūrālium faleium. His cum
 fūnēs, quī antennās ad mālōs dēstinābant, comprehēnsī ad-
 ductique erant, nāvigiō rēmīs incitātō praeumpēbantur.
 Quibus abscīsīs antennae necessāriō concidēbant, ut, cum
 20 omnis Gallicīs nāvibus spēs in vēlīs armāmentisque cōsiste-

ret, hīs ēreptīs, omnis ūsus nāvium ūnō tempore ēriperētur. Reliquum erat certāmen positum in virtūte, quā nostrī milites facile superābant, atque eō magis, quod in cōspectū Caesaris atque omnis exercitūs rēs gerēbātur, ut nūllum paulō fortius factum latēre posset: omnēs enim collēs ac loca superiora, unde erat propinquus dēspectus in mare, ab exercitū tenēbantur.

15. Dēiectīs, ut dīximus, antemnīs, cum singulās bīnae ac ternae nāvēs circumsteterant, militēs summā vī transcendere in hostium nāvēs contendēbant. Quod postquam barbarī fieri animadvertērunt, expūgnātīs complūribus nāvibus, cum eī rei nūllum reperirētur auxilium, fugā salūtem petere contendērunt. Ac iam conversīs in eam partem nāvibus, quō ventus ferēbat, tanta subitō malacia ac tranquillitās exstitit, ut sē ex locō movēre nōn possent. Quae quidem rēs ad negōtium cōficiendum māximē fuit oportūna: nam singulās nostrī cōsectātī expūgnāvērunt, ut perpaucae ex omnī numerō noctis interventū ad terram pervēnerint, cum ab hōrā ferē quartā usque ad sōlis occāsum pūgnārētur.

16. Quō proeliō bellum Venetōrum tōtiusque orae maritimae cōfectum est. Nam cum omnis iuventūs, omnēs etiam graviōris aetātis, in quibus aliquid cōsiliī aut dignitātis fuit, eō convēnerant, tum nāvium quod ubique fuerat in ūnum locum coēgerant; quibus amissīs, reliquī neque quō sē reciperent. neque quemadmodum oppida dēfenderent, habēbant. Itaque sē suaeque omnia Caesarī dēdidērunt. In quōs eō gravius Caesar vindicandum statuit, quō dīligentius in reliquum tempus ā barbarīs iūs lēgātōrum cōservārētur. Itaque omnī senātū necātō, reliquōs sub corōnā vēndidit.

They are defeated with the loss of their ships.

The Veneti surrender. Caesar slays their leaders and sells the rest into slavery.

*Sabinus goes
north among
the Venelli
and is threat-
ened by them.*

17. Dum haec in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum iis copiis, quas a Caesare accēperat, in fines Venellorum pervēnit. His praecerat Viridovix ac summum imperiū tenēbat earum omnium civitatum, quae defecerant, ex quibus exercitum magnāsque copias coegerat; atque his paucis diebus Aulere Eburovices Lexovique senātū suū interfectō, quod auctores bellī esse nōlebant portas clausērunt sēque cum Viridovice coniūxērunt: magnaue praeterea multitūdō undique ex Galliā perditōrum hominum latrōnumque convēnerat, quos spēs praedandī studiumque bellandī ab agriculturā et cotidiānō labōre revocābat. Sabinus idōneō omnibus rēbus locō castris sēē tenēbat, cum Viridovix contrā eum duū milium spatiō cōsēdisset cotidiēque prōductis copiis pūgnandī potestatem faceret, ut iam nōn solum hostibus in contemptiōnem Sabinus venīret, sed etiam nostrōrum militum vōcibus nōnnihil carperētur; tantamque opīniōnem timōris praebuit, ut iam ad vāllum castrōrum hostēs accēdere auderent. Id eā dē causā faciēbat, quod cum tantā multitudīne hostium, praesertim eō absente, quī summum imperiū tenēret, nisi aequō locō aut oportunitate aliquā datā lēgātō dimicandum nōn exīstimābat.

*Sabinus, by stratagem, in-
duces them to
attack the Ro-
man camp.*

18. Hāc cōfirmatā opīniōne timōris idōneum quendam hominem et callidum dēlēgit, Gallum, ex iis, quos auxiliī causā sēcum habēbat. Huīc magnis praemiis pollicitātiōnibusque persuādet, utī ad hostēs transeat, et, quid fierī velit, edocet. Quā ubi prō perfugā ad eos venīt, timōrem Rōmānōrum prōpōnit, quibus angustiis ipse Caesar a Venetis premātur, docet neque longius abesse quā proximā nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat et ad Caesarem auxiliī ferendī causā proficiscātur. Quod ubi

audītum est, conclāmant omnēs, occāsiōnem negōtīi bene 10
gerendī āmittendam nōn esse, ad castra irī oportēre. Multae
rēs ad hōc cōnsilium Gallōs hortābantur: superiōrum diērum
Sabīnī cunctātiō, perfugae cōfīrmātiō, inopia cibāriōrum, cui
reī parum diligenter ab iīs erat prōvīsum, spēs Veneticī bellī,
et quod ferē libenter hominēs id, quod volunt, crēdunt. His 15
rēbus adductī nōn prius Viridovicem reliquōsque ducēs ex
conciliō dīmittunt, quam ab hīs sit concessum, arma utī cap-
iant et ad castra contendant. Quā rē concessā laetī, ut ex-
plōrātā vīctoriā, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossās
Rōmānōrum compleant, ad castra pergunt.

19. Locus erat castrōrum ēditus et paulātīm ab *The Veneti
are defeated
with great
slaughter and
forced to
surrender.*
imō acclivis circiter passūs mille. Hūc māguō
cursū contendērunt, ut quam minimum spatīi ad
sē colligendōs armandōsque Rōmānīs darētur, exanimātique
pervēnērunt. Sabīnus suōs hortātus cupientibus signum dat. 5
Impeditis hostibus propter ea, quae ferēbant, onera, subitō
duābus portis ēruptiōnem fierī iubet. Factum est oportūni-
tātē locī, hostium īnscentiā ac dēfetigātiōne, virtūte militum
et superiōrum pūgnārū exercitātiōne, ut nē ūnum quidem
nostrōrum impetum ferrent ac statim terga verterent. Quōs 10
impeditōs, integrīs vīribus militēs nostrī cōsecūtī, māgnū
numerus eōrum occidērunt; reliquōs equitēs cōsectātī pau-
cōs, quī ex fugā ēvāserant, reliquērunt. Sic ānō tempore et
dē nāvālī pūgnā Sabīnus et dē Sabīnī vīctoriā Caesar certior
factus est, cīvitatēsque omnēs sē statim Tituriō dēdidērunt. 15
Nam ut ad bella suscipienda Gallōrum alacer ac prōmptus est
animus, sic mollis ac minimē resistēns ad calamitatēs perfer-
endās mēns eōrum est.

*Crassus, in
Aquitania, is
attacked by
the Sotiates.*

20. Eōdem ferē tempore Publius Crassus, cum
in Aquitāniam pervēnisset, quae pars, ut ante dic-

tum est, et regiōnum lātitudīne et multītūdīne hominū ex
 tertiā parte Galliae est aestimanda, cum intellexeret in iīs lo-
 5 cīs sibi bellum gerendum, ubi paucīs ante annīs L. Valerius
 Praecōninus lēgātus exercitū pulsō interfectus esset, atque
 unde L. Mallius prōcōsul impedimentīs amīssīs profūgisset,
 nōn mediocrem sibi diligentiam adhibendam intellegēbat.
 Itaque rē frūmentāriā prōvisā, auxiliīs equitātūque comparā-
 10 tō, multis praetereā virīs fortibus Tolōsā et Narbōne, quae
 sunt civitatēs Galliae prōvinciae finitiuae hīs regiōnibus, nō-
 minatim evocātis in Sotiātium finēs exercitum intrōdūxit.
 Cuius adventū cōgnitō, Sotiātēs magnīs cōpiīs coactīs equi-
 tātūque, quō plūrimū valēbant, in itinere āgmen nostrum
 15 adortī primum equestre proelium commīsērunt, deinde equi-
 tātū suō pulsō atque insequentibus nostrīs subitō pedestrēs
 cōpiās, quās in convalle in insidiīs collocāverant, ostendērunt.
 Hī nostrōs disiectōs adortī proelium renovārunt.

*They are over-
 come and submit to Cras-
 sus.*

21. Pūgnātum est diū atque ācriter, cum Sotiā-
 tēs superiōribus victōriīs frētī in suā virtūte tōtius
 Aquitāniae salutem positam putārent, nostrī autem, quid sine
 imperātōre et sine reliquīs legiōnibus adulēscēntulō duce effi-
 5 cere possent, perspicī cuperent: tandem cōfectī vulneribus
 hostēs terga vertere. Quōrum māgnō numerō interfectō,
 Crassus ex itinere oppidum Sotiātium oppūgnāre coepit. Qui-
 bus fortiter resistentibus vineās turrēsque ēgit. Illī aliās
 ēruptiōne temptātā, aliās cuniculis ad aggerem vineāsque actīs
 10 (cuius rei sunt longē perītissimī Aquitānī, proptereā quod
 multis locīs apud eos aerāriae strūcturae sunt), ubi diligentīā
 nostrōrum nihil hīs rēbus prōfici posse intellēxērunt, lēgātōs
 ad Crassum mittunt sēque in dēditionem ut recipiat, petunt.
 Quā rē impetrātā arma trādere iūssī faciunt.

22. Atque in eā rē omnium nostrōrum intentis animis, aliā ex parte oppidī Adiatunnus, quī summam imperiū tenēbat, cum de dēvōtīs, quōs illī solduriōs appellant, quōrum haec est condiciō, utī omnibus in vitā commodis unā cum iīs fruantur, quōrum sē amicitiae dēdiderint, si quid hīs per vim accidat, aut eundem cāsum unā ferant aut sibi mortem cōsciscant; neque adhūc hominum memoriā repertus est quisquam, quī eō interfectō, cuius sē amicitiae dēvōvisset, morī recūsāret: cum hīs Adiatunnus ēruptionem facere cōnātus clāmōre ab eā parte mūnitiōnis sublātō, cum ad arma militēs concurrissent vehementerque ibi pūgnātum esset, repulsus in oppidum tamen, utī eādem dēditiōnis condiciōne ūterētur, ā Crassō impetrāvit.

Their chief Adiatunnus, with six hundred followers vainly attempts to escape.

23. Armīs obsidibusque acceptis, Crassus in finēs Vocātium et Tarusātium profectus est. Tum vērō barbarī commōtī, quod oppidum et nātūrā loci et manū mūnītum paucis diēbus, quibus eō ventum erat, expūgnātum cōgnōverant, lēgātōs quoque versum dimittere, coniūrāre, obsidēs inter sē dare, cōpiās parāre coepērunt. Mittuntur etiam ad eās civitatēs lēgātī, quae sunt citeriōris Hispāniae finitimae Aquitāniae: inde auxilia ducēsque arcessuntur. Quōrum adventū magnā cum auctōritāte et magnā cum hominum multitudīne bellum gere- re cōnantur. Ducēs vērō iī dēliguntur, quī unā cum Q. Sertōriō omnēs annōs fuerant summamque scientiam rei militāris habere existimābantur. Hī cōsuētūdine populī Rōmānī loca capere, castra mūnīre, commeātibus nostrōs interclūdere instituunt. Quod ubi Crassus animadvertit, suās cōpiās propter exiguitātem nōn facile didūcī, hostem et vagārī et viās obsidērī et castris satis praesidiū relinquere, ob eam causam minus commodē frūmentum commeātumque sibi suppor-

Crassus proceeds against other Aquitanian tribes. They assemble large forces and harass Crassus, who determines on immediate battle.

tārī, in diēs hostium numerum augērī, nōn cunctandum exīs-
 20 timāvit, quīn pūgnā decertāret. Hāc rē ad cōsiliū dēlātā
 ubi omnēs idem sentīre intellēxit, posterum diem pūgnae
 cōstituit.

*Crassus ar-
 rays his
 troops. The
 Gauls remain
 in their camp,
 which he
 attacks.*

24. Primā lūce, prōductis omnibus cōpiis du-
 plicī acīē īstitūtā, auxiliis in mediam aciem cōn-
 iectis, quid hostēs cōsiliū caperent, expectābat.
 Illi, etsī propter multitudinem et veterem bellī
 5 glōriam paucitatemque nostrōrum sē tūtō dimicātūrōs exīsti-
 mābant, tamen tūtius esse arbitrābantur, obsessis viīs com-
 meātū interclāsō sine ūllō vulnere victōriā potiri, et, sī prop-
 ter inopiam rei frūmentāriae Rōmānī sēsē recipere coepissent,
 impedītōs in āgmine et sub sarcinīs [īnfirmiōre animō] ad-
 10 oriri cōgitābant. Hōc cōsiliō probātō ā ducibus prōductis
 Rōmānōrum cōpiis sēsē castris tenēbant. Hāc rē perspectā,
 Crassus, cum suā cunctātiōne atque opīniōne timōris hostēs
 nostrōs militēs alacriōrēs ad pūgnandum effēcissent, atque
 omnium vōcēs audirentur, expectārī diūtius nōn oportere,
 15 quīn ad castra irētur, cohortātus suōs omnibus cupientibus
 ad hostium castra contendit.

*The contest is
 close and the
 camp well de-
 fended except
 at the decu-
 man gate.*

25. Ibi cum aliī fossās complērent, aliī multīs
 tēlis coniectis dēfēsōrēs vāllō mūnitiōnibusque
 dēpellerent, auxiliārēsque, quibus ad pūgnam nōn
 multum Crassus cōfidebat, lapidibus tēlisque subministran-
 5 dis et ad aggerem cēspitibus comportandis speciem atque
 opīniōnem pūgnantium praeberent, cum item ab hostibus cōn-
 stanter ac nōn timidē pūgnārētur tēlaque ex locō superiōre
 mīssa nōn frūstrā acciderent, equitēs circumitis hostium cas-
 tris Crassō renūntiāverunt nōn eādē esse diligentiā ab
 10 decumānā portā castra mūnita facilemque aditum habere.

26. Crassus equitum praefectōs cohortātus. ut *The Romans capture the camp. Most of the enemy are destroyed in their flight.*
 magnīs praemiīs pollicitātiōnibusque suōs excitā-
 rent, quid fieri velit ostendit. Illī, ut erat imper-
 ātum, ēductīs iīs cohortibus, quae praesidiō castrīs relictæ in-
 tritæ ablabōre erant, et longiōre itinere circumductīs, nē ex hos- 5
 tium castrīs cōspici possent, omnium oculīs mentibusque ad
 pūgnam intentīs celeriter ad eās, quās dīximus, mūnitiōnēs per-
 vērunt atque hīs prōrutīs prius in hostium castrīs cōstitērunt,
 quam plānē ab hīs vidēri aut, quid rei gereretur, cōgnōsci posset.
 Tum vērō clāmōre ab eā parte audītō nostrī redintegrātīs viri- 10
 bus, quod plērumque in spē victōriæ accidere cōsuēvit, acrius
 impūgnāre coepērunt. Hostēs undique circumventī, dēspē-
 rātīs omnibus rēbus, sē per mūnitiōnēs dēicere et fugā salū-
 tem petere contendērunt. Quōs equitātus apertissimīs cam-
 pīs cōsectātus ex mīlium L numerō, quae ex Aquitāniā Can- 15
 tabrīsque convēnisse cōstābat, vix quartā parte relictā, mul-
 tā nocte sē in castra recipit.

27. Hāc audītā pūgnā, mākima pars Aquitā- *Other Aquitanian tribes submit.*
 niae sēsē Crassō dēdidit obsidēsque ūltrō mīsīt;
 quō in numerō fuērunt Tarbellī, Bigerriōnēs, Ptianiī, Vocā-
 tēs, Tarusātēs, Elusātēs, Gatēs, Auscī, Garumni, Sibuzātēs
 Cocosātēs; paucae ūltimae nātiōnēs annī tempore cōfīsae, 5
 quod hiems suberat, hōc facere neglēxērunt.

28. Eōdem ferē tempore Caesar, etsi prope ex- *The Morini and Menapii remain hostile. At Caesar's approach they retire to their fastnesses and thence harass Caesar's troops.*
 ācta iam aestās erat, tamen, quod omnī Galliā pā-
 cātā Morinī Menapiīque supererant. quī in armīs
 essent neque ad eum umquam lēgātōs dē pāce mī-
 sissent, arbitrātus id bellum celeriter cōfici posse. 5
 eō exercitum addūxit; quī longē aliā ratiōne ac reliquī Galli
 bellum gerere coepērunt. Nam quod intellegēbant, mākimās
 nātiōnēs, quae proeliō contendissent, pulsās superātāsque esse,

continentesque silvas ac paludes habebant, eo se suaque om-
 10 nia contulerunt. Ad quarum initium silvarum cum Caesar
 pervenisset castraque munire instituisset, neque hostis inter-
 im visus esset, dispersis in opere nostris subito ex omnibus
 partibus silvae evolaverunt et in nostros impetum fecerunt.
 Nostri celeriter arma cepervunt eosque in silvas reppulerunt
 15 et compluribus interfectis longius impeditioribus locis secuti
 paucos ex suis deprediderunt.

*He carries
 their country
 and quarters
 his army for
 the winter.* 29. Reliquis deinceps diebus Caesar silvas cae-
 dere instituit et, ne quis inermibus imprudentibus-
 que militibus ab latere impetus fieri posset, om-
 nem eam materiam, quae erat caesa, conversam ad hostem
 collocabat et pro vallō ad utrumque latus extruebat. Incrē-
 dibili celeritate magnō spatio paucis diebus confectō, cum
 iam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur,
 ipsi densiores silvas peterent, eiusmodi sunt tempestates con-
 secutae, uti opus necessariō intermitteretur et continuatiōe
 10 imbrum diutius sub pellibus milites contineri non possent,
 Itaque vastatis omnibus eorum agris, vicis aedificiisque in-
 censis Caesar exercitum reduxit et in Aulercis Lexoviisque
 reliquis item civitatibus, quae proximē bellum fecerant, in
 hibernis collocavit.

COMMENTARIUS QUARTUS.

---

1. Eā, quae secūta est, hieme, quī fuit annus, German tribes, expelled by the Suebi, cross into Gaul.
Cn. Pompēiō, M. Crassō cōsulibus, Usīpetēs Germānī et item Tenctērī māgnā cum multitudine
hominum flūmen Rhēnum trānsiērunt, nōn longē ā marī, quō
Rhēnus influit. Causa trānseundī fuit, quod ab Suēbīs com- 5
plūrēs annōs exagitātī bellō premēbantur et agricultūrā pro-
hibēbantur. Suēbōrum gēns est longē māxima et bellicōssima
Germānōrum omnium. Hī centum pāgōs habēre dicuntur, ex quibus quotannis singula milia Character and customs of the Suebi.
armātōrum bellandī causā ex finibus ēdūcunt. Reliquī, quī 10
domī mānsērunt, sē atque illōs alunt; hī rūrsus in vicem an-
nō post in armīs sunt, illī domī remanent. Sic neque agri-
cultūra nec ratiō atque ūsus bellī intermittitur. Sed prīvātī
āc sēparātī agrī apud eōs nihil est, neque longius annō rema-
nēre ūnō in locō colendī causā licet. Neque multum frūmen- 15
tō, sed māximam partem lacte atque pecore vīvunt multum-
que sunt in vēnātiōnibus; quae rēs et cibī genere et cotidiānā
exercitātiōne et libertāte vītae, cum ā puerīs nullō officiō aut
disciplinā assuēfactī nihil omnīnō contrā voluntātem faciant,
et virēs alit et immānī corporum māgnitūdine hominēs efficit. 20
Atque in eam sē cōsuētūdinem addūxērunt, ut locīs frīgidis-
simīs neque vestītūs praeter pellīs habērent quicquam, quā-
rum propter exiguitātem māgna est corporis pars aperta, et
lavārentur in flūminibus.

Their commerce and cavalry tactics.

2. Mercatōribus est aditus magis cō, ut, quae bellō cēperint, quibus vëndant, habeant, quam quō ūllam rem ad sē importārī dēsiderent. Quin etiam iūmentis, quibus māximē Gallī dēlectantur, quaeque impēnsō parant pretiō, Germānī importātis nōn ūtuntur, sed quae sunt apud eōs nāta, parva atque dēfōrmiā, haec cotīliānā exercitātiōne, summī ut sint labōris, efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis dēsiliunt ac pedibus proeliantur, equōsque eōdem remanēre vestigiō assuēfēcērunt, ad quōs sē celeriter, cum ūsus est, recipiunt; neque eōrum mōribus turpius quicquam aut inertius habētur quam ephippiis ūtī. Itaque ad quemvis numerum ephippiātōrum equitum quamvis paucī adire audent. [Vinum ad sē omnīnō importārī nōn sinunt, quod eā rē ad labōrem ferendum remollēscere hominēs atque effēmīnāī arbitrantur.]

Their neighbors the Cbii.

3. Pūblicē māximam putant esse laudem, quam lātissimē ā suis finibus vacāre agrōs: hāc rē sīgnificārī, māgnū numerum cīvitatū suam vim sustinēre nōn posse. Itaque ūnā ex parte ā Suēbīs circiter mīlia passuum sexcenta agrī vacāre dicuntur. Ad alteram partem succēdunt Ubiī, quōrum fuit cīvitas ampla atque flōrēns, ut est captus Germānōrum, et paulō sunt ēiusdem generis cēteris hūmāniōrēs, proptereā quod Rhēnum attingunt, multumque ad eōs mercatōrēs ventitant, et ipsī propter propīnquitatem Gallicis sunt mōribus assuēfactī. Hōs cum Suēbī multis saepe bellis expertī propter amplitūdinem gravitātemque cīvitatīs finibus expellere nōn potuissent, tamen vēctigālēs sibi fēcērunt ac multō humiliōrēs infirmīōrēsque redēgērunt.

The expelled German tribes dispossess the Menapii on the Rhine.

4. In eādē causā fuērunt Usīpetēs et Tencētērī, quōs suprā diximus, quī complūrēs annōs Suēbōrum vim sustinuērunt, ad extrēmum tamen agrīs

expulsī et multis locīs Germāniae triennium vagātī ad Rhēnum pervēnērunt: quās regiōnēs Menapii incolēbant et ad 5
 utramque rīpam flūminis agrōs, aedificia vicōsque habēbant; sed tantae multitudinis adventū perterriti ex iīs aedificiis, quae trāns flūmen habuerant, dēmigrāvērunt et eis Rhēnum dispositis praesidiis Germānōs trānsire prohibēbant. Illi omnia experti cum neque vī contendere propter inopiam nāvium 10
 neque clam trānsire propter custōdiās Menapiōrum possent, reverti sē in suās sēdēs regiōnēsque simulāvērunt et trīduī viam prōgressi rūsus revertērunt atque, omni hōc itinere unā nocte equitatū cōfectō, insciōs inopinantesque Menapiōs oppressērunt, quī dē Germānōrum discessū per explōrātōres certiorēs facti sine metū trāns Rhēnum in suōs vicōs remigrāverant. His interfectis nāvibusque eōrum occupātis, priusquam ea pars Menapiōrum, quae citrā Rhēnum erat, certior fieret, flūmen trānsiērunt atque, omnibus eōrum aedificiis occupātis, reliquam partem hiemis sē eōrum cōpiis aluērunt. 20

5. His dē rēbus Caesar certior factus et infirmitatem Gallōrum veritus, quod sunt in cōsiliis *Caesar distrusts the inconstancy of the Gauls.* capiendis mōbilēs et novis plērumque rēbus student, nihil his committendum exīstimāvit. Est enim hōc Gallicae cōsuetudinis, uti et viatōres etiam invitōs cōsistere cōgant et, quid 5
 quisque eōrum dē quāque rē audierit aut cōgnōverit, quaerant et mercātōres in oppidīs vulgus circumstat, quibusque ex regiōnibus veniant quāsque ibi rēs cōgnōverint, prōnūtiāre cōgant. His rēbus atque auditiōnibus permōti, dē summīs saepe rēbus cōsilia ineunt, quōrum eōs in vestigiō poenitere 10
 necesse est, cum incertis rumōribus serviant et plērīque ad voluntātem eōrum ficta respondeant.

6. Quā cōsuetūdine cōgnitā Caesar, nē graviōrī bellō occurreret, mātūrius quam cōsuerat, ad exercitum proficiscitur. Eō cum vēnisset, ea, quae *Caesar learns of the preparations of the Germans, and plans for war.*

fore suspiciātus erat, facta cōgnōvit: missās legātiōnēs ab nōn-
 5 nullis civitatibus ad Germānōs invitātōsque eōs, utī ab Rhē-
 nō discēderent, omniaque, quae postulāssent, ab sē fore parā-
 ta. Quā spē adducti Germānī lātius vagābantur et in finēs
 Eburōnum et Condrūsōrum, quī sunt Trēverōrum clientēs
 pervēnerant. Prīncipibus Galliae ēvocātis, Caesar ea, quae
 10 cōgnōverat, dissimulanda sibi exīstimāvit eōrumque animīs
 permulsis et cōfirmātis equitātūque imperātō, bellum cum
 Germānīs gerere cōstituit.

*He is met by
 German en-
 vops. Their
 address.*

7. Rē frūmentāriā comparātā equitibusque dē-
 lēctis, iter in ea loca facere coepit, quibus in locis
 esse Germānōs audiēbat. A quibus cum paucōrum diērum
 iter abesset, lēgātī ab hīs vērunt, quōrum haec fuit ōrātiō:
 5 Germānōs neque priōrēs populō Rōmānō bellum inferre, ne-
 que tamen recūsāre, sī lacessantur, quā armīs contendant,
 quod Germānōrum cōsuētūdō sit ā māiōribus trādita, quī-
 cumque bellum inferant, resistere neque dēprecārī. Haec
 tamen dicere, vērnis invitōs, ēiectōs domō; sī suam grātiam
 10 Rōmānī velint, posse iis ūtilēs esse amīcōs; vel sibi agrōs at-
 tribuant vel patiantur eōs tenēre, quōs armīs possēderint: sē-
 sē ūnīs Suēbīs concēdere, quibus nē diū quidem immortālēs
 parēs esse possint: reliquum quidem in terrīs esse nēminem,
 quem nōn superāre possint.

*He demands
 that the Ger-
 mans with
 draw from
 Gaul.*

8. Ad haec quae vīsum est Caesar respondit;
 sed exitus fuit ōrātiōnis: Sibi nūllam cum hīs amī-
 citiam esse posse, sī in Galliā remanērent; neque
 vērū esse quī suōs finēs tuērī nōn potuerint, aliēnōs occu-
 5 pāre; neque ūllōs in Galliā vacāre agrōs, quī darī tantae prae-
 sertim multitudinī sine iniūriā possint; sed licēre, sī velint,
 in Ubiōrum finibus cōnsidere, quōrum sint lēgātī apud sē et
 dē Suēbōrum iniūriis querantur et ā sē auxilium petant: hōc
 sē Ubiīs imperātūrum.

9. Lēgātī haec sē ad suōs relātūrōs dīxērunt *They try to gain time. Caesar refuses.*
 et, rē dēlībērātā, post diem tertium ad Caesarem
 reversūrōs: intereā nē propius sē castra movēret, petiērunt.
 Nē id quidem Caesar ab sē impetrārī posse dīxit. Cōgnōve-
 rat enim māgnam partem equitātūs ab iīs aliquot diēbus ante
 praedandī frūmentandīque causā ad Ambivarītōs trāns Mosam
 mīssam; hōs exspectārī equitēs atque ēius rei causā moram
 interpōnī arbitrābātur. 5

10. Mosa prōfluit ex monte Vosegō, quī est in *Sources and course of the Meuse and Rhine.*
 finibus Lingonum, et parte quādam ex Rhēnō re-
 ceptā, quae appellātur Vacalus, īnsulam efficit Batāvōrum,
 neque longius ab eō mīlibus passuum LXXX in Ōceanum īn-
 fluit. Rhēnus autem oritur ex Lēpontiīs, quī Alpēs incolunt,
 et longō spatiō per finēs Nantuātium, Helvētiōrum, Sēquanō-
 rum, Mediōmātricum, Tribōcōrum, Trēverōrum citātus fertur
 et, ubi Ōceanō appropīnquāvit, in plūrēs dēfluit partēs multis
 īgentibusque īnsulīs effectīs, quārum pars māgna ā ferīs bar-
 barīsque nātiōnibus incolitur, ex quibus sunt, quī piscibus
 atque ōvīs avium vīvere exīstimantur, multisque capitibus in
 Ōceanum īnfluit. 5

11. Caesar cum ab hoste nōn amplius passuum *At Caesar's approach the Germans again seek delay and gain a truce.*
 XII mīlibus abesset, ut erat cōstitūtum, ad eum
 lēgātī revertuntur; quī in itinere congressī māgno-
 perē, nē longius prōgrederētur, ōrābant. Cum id nōn impe-
 trāssent, petēbant, utī ad eōs equitēs, quī āgmen antecessis-
 bent, praemitteret eōsque pūgnā prohibēret, sibi que ut po-
 testātem faceret in Ubiōs lēgātōs mittendī: quōrum sī prīnci-
 pēs āc senātus sibi iūreiūrandō fidem fēcisset, eā condiciōne,
 quae ā Caesare ferrētur, sē ūsūrōs ostendēbant: ad hās rēs
 cōficiendās sibi trīduī spatium daret. Haec omnia Caesar
 eōdem illō pertinēre arbitrābātur, ut trīduī morā interpositā 10

equitēs eōrum, quī abessent, reverferentur; tamen sēsē nōn longius milibus passuum quattuor aquātiōnis causā prōcessū-
 rum eō diē dixit; hūc posterō diē quam frequentissimī con-
 15 venīrent, ut dē eōrum postulātis cōgnōsceret. Interim ad
 praefectōs, quī cum omni equitātū antecesserant, mittit, quī
 nūntiārent, nē hostēs proeliō lacesserent et, sī ipsī lacesseren-
 tur, sustinērent, quoad ipse cum exercitū propius accessisset.

*They treacher-
 ously attack
 and rout the
 Roman caval-
 ry.*

12. At hostēs, ubi primum nostrōs equitēs cōn-
 spēxērunt, quōrum erat quīnque milium numerus,
 cum ipsī nōn amplius octingentōs equitēs habē-
 rent, quod ii, quī frūmentandī causā ierant trāns Mosam, nōn-
 5 dum redierant, nihil timentibus nostrīs, quod lēgātī eōrum
 paulō ante ā Caesare discesserant atque is diēs indūtiīs erat ab
 hīs petitus, impetū factō celeriter nostrōs perturbāvērunt;
 rūsus resistantibus, cōnsuētūdine suā ad pedēs dēsiluērunt,
 suffossīs equīs complūribusque nostrīs dēiectīs reliquōs in
 10 fugam conjēcērunt atque ita perterritōs ēgērunt, ut nōn prius
 fugā dēsisterent, quam in cōspectum āgminis nostrī vēnis-
 sent. In eō proeliō ex equitibus nostrīs interficiuntur quat-
 tuor et septuāgintā, in hīs vir fortissimus Pīsō Aquitānus
 amplissimō genere nātus, cūius avus in civitāte suā rēgnum
 15 obtinuerat amīcus ab senātū nostrō appellātus. Hīc cum frā-
 trī interclūsō ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculō
 ēripuit, ipse equō vulnerātō dēiectus, quoad potuit, fortissimē
 resistit: cum circumventus multis vulneribus acceptīs cecidis-
 set, atque id frāter, quī iam proeliō excesserat, procul ani-
 20 madvertisset, incitātō equō sē hostibus obtulit atque inter-
 fectus est.

*Caesar deter-
 mines on de-
 cided action
 and detains
 German en-
 voys.*

13. Hōc factō proeliō, Caesar neque iam sibi
 lēgātōs audiendōs neque condiciōnēs accipiendās
 arbitrābātur ab iis, quī per dolum atque insidiās

petitā pāce ūltrō bellum intulissent: expectāre vērō, dum
 hostium cōpiae augērentur equitātusque reverterētur, sum- 5
 mae dēmentiae esse iūdicābat, et cōgnitā Gallōrum infirmi-
 tātē, quantum iam apud eōs hostēs ūnō proeliō auctoritātis
 essent cōsecūtī, sentiēbat; quibus ad cōnsilia capiēda nihil
 spatiū dandum exīstimābat. Hīs cōstitūtīs rēbus et cōsiliō
 cum lēgātis et quaestōre communicātō, nē quem diem pūg- 10
 nae praetermitteret, oportūnissima rēs accidit, quod postridiē
 eius diēi māne eādē et perfidiā et simulatiōne ūsī Germānī
 frequentēs omnibus prīncipibus māiōribusque nātū adhibitis
 ad eum in castra vēnērunt, simul, ut dicēbātur, suī pūgandī
 causā, quod contrā, atque esset dictum et ipsī petissent, proe- 15
 lium prīdiē commīsissent, simul ut, sī quid possent, dē indūtiis
 fallendō impetrārent. Quōs sibi Caesar oblātōs gāvīsus illōs re-
 tinērī iūssit: ipse ōmnēs cōpiās castris ēdūxit equitātumque,
 quod recentī proeliō perterritum esse exīstimābat, āgmen
 subsequī iūssit.

20

14. Acīē triplici īstitutā et celeriter VIII mil- *He unexpected-*
 ium itinere cōfectō, prius ad hostium castra per- *ly attacks*
 vēnit quam quid agerētur Germānī sentire possent. Quī *and storms*
 omnibus rēbus subitō perterriti et celeritātē adventūs nostrī et *their camp.*
 discessū suōrum, neque cōsiliū habendī neque arma capiendī 5
 spatiō datō, perturbantur cōpiāsne adversus hostem dūcere, an
 castra dēfendere, an fugā salūtem petere praestāret. Quōrum
 timor cum fremitū et concursū significārētur, milites nostrī
 prīstinī diēi perfidiā incitāti in castra irrupērunt. Quō locō
 quī celeriter arma capere potuerunt, paulisper nostrīs resti- 10
 tērunt atque inter carrōs impedimentaue proelium commīs-
 ērunt; at reliqua multitūdō puerōrum mulierumque (nam
 cum omnibus suis domō excesserant Rhēnumque trānsierant)
 passim fugere coepit; ad quōs cōsectandōs Caesar equitā-
 tum mīsīt.

15

*The Germans
flee with great
loss.*

15, Germānī, post tergum clāmōre auditō,
cum suōs interficī vidērent, armīs abiectīs signīs-
que militāribus relictīs sē ex castrīs ēiēcērunt, et cum ad
cōnfluentem Mosae et Rhēnī pervēnissent, reliquā fugā dēs-
5 pērātā, māgnō numerō interfectō, reliquī sē in flūmen prae-
cipitāvērunt atque ibi timōre, lassitūdine, vī flūminis oppres-
sī periērunt. Nostrī ad ūnum omnēs incolumēs, perpaucīs
vulnerātis, ex tantī bellī timōre, cum hostium numerus cap-
itum cccxxx milium fuisset, sē in castra recēpērunt. Caesar
10 iīs, quōs in castrīs retinuerat, discēdendī potestātem fēcit.
Illi supplicia cruciātūsque Gallōrum veritī, quōrum agrōs
vēxāverant, remanēre sē apud eum velle dixērunt. Hīs Cae-
sar libertātem concessit.

*Caesar re-
solves to cross
the Rhine.*

16. Germānicō bellō cōfectō, multis dē
causīs Caesar statuit sibi Rhēnum esse transeun-
dum; quārum illa fuit iūstissima, quod, cum vidēret Germā-
nōs tam facile impelli, ut in Galliam venīrent, suīs quoque
5 rēbus cōs timēre voluit, cum intellegerent, et posse et audēre
populī Rōmānī exercitum Rhēnum trānsire Accessit etiam,
quod illa pars equitātūs Usīpetum et Tenctērōrum, quam
suprā commemorāvi praedandī frūmentandique causā Mosam
trānsisse neque proeliō interfuisse, post fugam suōrum sē
10 trāns Rhēnum in finēs Sugambrōrum recēperat sēque cum
iīs coniūnxerat. Ad quōs cum Caesar nūntiōs
mīsisset, quī postulārent, cōs, quī sibi Galliaeque
bellum intulissent, sibi dēderent, respondērunt: Populī Rō-
mānī imperium Rhēnum finīre: sī sē invītō Germānōs in
15 Galliam trānsire nōn aequum exīstimāret, cūr suī quidquam
esse imperiū aut potestātis trāns Rhēnum postulāret? Ubiī
autem, quī ūnī ex Trānsrhēnānīs ad Caesarem lēgātōs mīse-
rant, amicitiam fēcērant, obsidēs dederant, māgnoperē ōrā-

*Haughty re-
ply of the Su-
gambri to his
messengers.*

bant, ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suebīs premerentur; vel, si id facere occupātiōibus reipublicae 20 prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium spemque reliquī temporis satis futurum. Tantum esse nōmen atque opiniōnem eius exercitūs, Ariovistō pulsō et hōc novissimō procliō factō, etiam ad ūltimās Germanōrum nātiōnēs, utī opiniōne et amicitia populī Rōmānī 25 tūtī esse possint. Nāvium māgnam cōpiam ad transportandum exercitum pollicēbantur.

17. Caesar hīs dē causīs, quās commemorāvī, *Description of Caesar's bridge across the Rhine.* Rhenum trānsire dēcreverat; sed nāvibus trānsire neque satis tūtum esse arbitrābātur, neque suae neque populī Rōmānī dignitātis esse statuēbat. Itaque, etsī summa difficultās faciendī pontis prōponēbātur propter lātitudinem, rapiditatem altitudinemque flūminis, tamen id sibi contendendum 5 aut aliter nōn trādūcendum exercitum existimābat. Ratiōnem pontis hanc instituit. Tigna bīna sēsquipedālīa paulum ab imō praeacūta dīmēnsa ad altitudinem flūminis intervallō pedum duōrum inter sē iungēbat. Haec cum māchinātiōnibus immīssa in flūmen dēfixerat fistūcisque adēgerat, nōn sublicae modo dērēctē ad perpendiculum, sed prōnē ac fastīgātē ut secundum nātūrā flūminis prōcumberent, hīs item contrāria duo ad eundem modum iūncta intervallō pedum XL 10 ab inferiōre partē contrā vim atque impetum flūminis contrāversa statuēbat. Haec utraque insuper bipedālībus trabibus immīssīs, quantum eōrum tignōrum iūnetūra distābat, bīnīs utrimque fibulīs ab extrēmā partē distīnēbantur: quibus discūsīs atque in contrāriam partem revīnctīs tanta erat operis firmitūdō atque ea rerū nātūra, ut, quō māior vīs aquae sē 20 incitāvisset, hōc artius illigāta tenērentur. Haec dērēctā materiā iniectā contexēbantur ac longuriīs crātibusque cōnster-

nēbantur; ac nihilō sēcius sublicae et ad inferiōrem partem flūminis oblīquē agēbantur, quae prō ariete subiectae et cum
 25 omnī opere coniūctae vim flūminis exciperent, et aliae item suprā pontem mediocrī spatiō, ut, sī arborum truncī sive nāv-
 es dēiciendī operis causā essent ā barbarīs mīssae, hīs dēfēn-
 sōribus eārum rērum vis minuerētur, neu pontī nocērent.

The army crosses into the country of the Sugambri who withdraw.

18. Diēbus decem, quibus māteria coepta erat comportārī, omnī opere effectō exercitus trādūcitur.

Caesar, ad utramque partem pontis firmō praesidi-
 iō relīctō, in finēs Sugambrōrum contendit. Interim ā com-
 5 plūribus cīvitātibus ad eum lēgātī veniunt; quibus pācem
 atque amīcitiam petentibus liberāliter respondit obsidēsque
 ad sē addūcī iubet. At Sugambri ex eō tempore, quō pōns
 īstituī coeptus est, fugā comparātā, hortantibus iīs, quōs ex
 Tenctērīs atque Usīpetibus apud sē habēbant, finibus suis
 10 excesserant suaque omnia exportāverant sēque in sōlitūdinem
 ac silvās abdiderant.

He ravages their country.

19. Caesar paucōs diēs in eōrum finibus morā-
 tus, omnibus vicīs aedificiisque incēnsīs frūmentisque succi-
 sīs, sē in finēs Ubiōrum recēpit, atque iīs auxilium suum pol-
 licitus, sī ab Suēbīs premerentur, haec ab iīs cōgnōvit: Suēbōs,

5 *The Suebi prepare resist-
ance.*

posteaquam per explorātōrēs pontem fierī com-
 perissent, mōre suō conciliō habitō, nūntiōs in om-
 nēs partēs dīmisisse, utī dē oppidīs dēmigrārent, liberōs,
 uxōrēs suaque omnia in silvis dēpōnerent, atque omnēs, quī
 arma ferre possent, ūnum in locum convenirent: hunc esse
 10 dēlēctum medium ferē regiōnum eārum, quās Suēbī obtinē-
 rent: hīc Rōmānōrum adventum expectāre atque ibi dēcer-
 tāre cōstituisse. Quod ubi Caesar comperit, omnibus rēbus

*Caesar re-
crosses into
Gaul.*

iīs cōfectis, quārum rērum causā trādūcere exer-
 citum cōstituerat, ut Germānis metum iniceret,

ut Sugambrōs ulcīscerētur, ut Ubiōs obsidiōne liberāret, diē- 15
bus omnīnō XVIII trāns Rhēnum cōnsūmptīs, satis et ad laudem
et ad ūtilitātem prōfectum arbitrātus, sē in Galliam recēpit
pontemque rescidit.

20. Exiguā parte aestātis reliquā, Caesar, etsī *He plans an expedition to Britain.*
in hīs locīs, quod omnis Gallia ad septentrionēs
vergit, mātūrae sunt hiemēs, tamen in Britanniam proficīscī
contendit, quod omnibus ferē Gallicīs bellīs hostibus nostrīs
inde subministrāta auxilia intellegēbat et. sī tempus annī ad 5
bellum gerendum dēficeret, tamen māgnō sibi ūsuī fore arbi-
trābātur, sī modo īnsulam adisset, et genus hominum perspēx-
isset, loca, portūs, aditūs cōgnōvisset; quae omnia ferē Gallīs
erant incōgnita. Neque enim temerē praeter mercātōrēs illō
adit quisquam, neque iīs ipsīs quicquam praeter ōram mari- 10
timam atque eās regiōnēs, quae sunt contrā Galliās, nōtum
est. Itaque vocātīs ad sē undique mercātōribus, neque quan-
ta esset īnsulae māgnitūdō, neque quae aut quantae nātiōnēs
incolerent, neque quem ūsum bellī habērent aut quibus īnsti-
tūtīs ūterentur, neque quī essent ad māiōrum nāvium mul- 15
titudinem idōneī portūs, reperīre poterat.

21. Ad haec cōgnōscenda, priusquam perīcu- *He proceeds against the Morini. Negotiations with the Britons.*
lum faceret, idōneum esse arbitrātus C.
Volusēnum cum nāvī longā praemittit. Huīc
mandat, ut explorātis omnibus rēbus ad sē quam prīmum
revertātur. Ipse cum omnibus cōpiīs in Morinōs proficīsci- 5
tur, quod inde erat brevissimus in Britanniam trāiectus.
Hūc nāvēs undique ex fīnitimīs regiōnibus et, quam superi-
ōre aestāte ad Veneticum bellum effēcerat classem, iubet
convenīre. Interim cōsiliō ēius cōgnitō et per mercātōrēs
perlātō ad Britannōs, ā complūribus īnsulae cīvitatibus ad 10
eum lēgātī veniunt, quī polliceantur obsidēs dare atque im-

periō populī Rōmānī obtemperāre. Quibus audītīs, liberālī-
ter pollicitus hortātusque, ut in eā sententiā permanērent,
eōs domum remittit, et cum iīs unā Commium, quem ipse
15 Atrebatibus superātīs rēgem ibi cōstituerat, cūius et virtū-
tem et cōsiliū probābat et quem sibi fidēlem esse arbitrā-
bātur, cūiusque auctōritās in hīs regiōnibus māgnī habēbā-
tur, mittit. Huic imperat, quās possit, adeat civitatēs
hortēturque, ut populī Rōmānī fidem sequantur, sēque
20 celeriter eō ventūrum nūntiet. Volusēnus perspectīs regiōn-
ibus omnibus, quantum eī facultātis darī potuit quī nāvi
ēgredi ac sē barbarīs committere nōn auderet, quīnto diē ad
Caesarem revertitur quaeque ibi perspēxisset renūntiat.

*The Morini
make terms.*

22. Dum in hīs locīs Caesar nāvium parandā-
rum causē morātur, ex māgnā parte Morinōrum ad eum lēgā-
tī vērunt, quī sē dē superiōris temporis cōsiliō excūsārent,
quod hominēs barbarī et nostrae cōsuētūdinis imperitī bel-
5 lum populō Rōmānō fēcissent, sēque ea, quae imperāssēt, fac-
tūrōs pollicerentur. Hōc sibi Caesar satis oportūnē accidisse
arbitrātus, quod neque post tergum hostem relinquere
volēbat neque bellī gerendī propter annī tempus facultātem
habēbat neque hās tantulārum rērum occupatiōnēs Britan-
10 niae antepōnendās iūdicābat, māgnū iīs numerum obsidum
imperat. Quibus adductīs, eōs in fidem recēpit. Nāvibus

*Further prepa-
rations for
the invasion.*

circiter LXXX onerāriīs coāctis cōstrātisque, quot
satis esse ad duās trānsportandās legiōnēs existi-
mābat, quod praetereā nāvium longārum habēbat, quaestōrī,
15 lēgātīs praefectisque distribuit. Hūc accēdēbant XVIII
onerāriae nāvēs, quae ex eō locō ab milibus passuum octō
ventō tenēbantur, quō minus in eundem portum venīre pos-
sent; hās equitibus distribuit. Reliquum exercitū Q.
Tituriō Sabīnō et L. Aurunculēiō Cottae lēgātīs in Menapiōs

atque in eōs pāgōs Morinōrum, ab quibus ad eum lēgātī nōn 20
vēnerant, dūcendum dedit; P. Sulpicium Rūfum lēgātum
cum eō praesidiō, quod satis esse arbitrābātur, portum tenēre
iūssit.

23. His cōstitūtis rēbus, nactus idōneam ad *Cæsar crosses*
nāvigandum tempestātem tertiā ferē vigiliā solvit equitēsque *to Britain.*
in ūlteriōrum portum prōgredi et nāvēs cōscendere et sē se-
qui iūssit. A quibus cum paulō tardius esset administrātum.
ipse hōrā diēi circiter quartā cum primīs nāvibus Britanniam 5
attigit atque ibi in omnibus collibus expositās hostium cōpiās
armātās cōspēxit. Cūius locī haec erat nātūra, atque ita
mōntibus angustē mare continēbātur. utī ex locīs superiōribus
in lītus tēlum adigī posset. Hunc ad ēgrediendum nēquā-
quam idōneum locum arbitrātus, dum reliquae nāvēs eō con- 10
venīrent, ad hōram nōnam in ancorīs expectāvit. Interim
lēgātīs tribūnīsque militum convocātis et quae ex Volusēnō
cōgnōvisset, et quae fierī vellet, ostendit monuitque. ut rei
militāris ratiō, māximē ut maritimae rēs postulārent. ut quae
celorum atque instābilem mōtum habērent. ad nūtum et ad 15
tempus omnēs rēs ab iis administrārentur. His dīmissis et
ventum et aestum unō tempore nactus secundum. datō signō
et sublātis ancorīs, circiter milia passuum septem ab eō locō
prōgressus, apertō ac plānō lītore nāvēs cōstituit.

24. At barbarī, cōsiliō Rōmānōrum cōgnitō. *The Britons*
praemissō equitātū et essedāriis, quō plērumque *attack the Ro-*
genere in proeliis utī cōsuērunt, reliquīs cōpiīs subsecūtī *mans on*
nostrōs nāvibus ēgredi prohibēbant. Erat ob hās causās *landing.*
summa difficultās, quod nāvēs propter māgnitudinem nisi in 5
altō cōstituī nōn poterant, militibus autem ignōtis locīs. im-
peditis manibus māgnō et gravī onere armōrum oppressis,
simul et dē nāvibus dēsiliendum et in fluctibus cōsistendum

et cum hostibus erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut
 10 paulum in aquam progressi omnibus membris expeditis, notissimis locis audacter tela conicerent et equos insuēfactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti atque huius omnino generis pugnae imperiti non eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis consueverant, utebantur.

*Caesar brings
the war-ships
into action.*

25. Quod ubi Caesar animadvertit, naves longas, quarum et species erat barbaris inusitatio et motus ad usum expeditior, paulum removēri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac submovēri iussit; quae res magno usui nostris fuit. Nam et navium figurā et remorum motū et inusitatio genere tormentorum permoti, barbari constituerunt ac paulum modo pedem
 5 retulerunt. Atque nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret, 'Desilite,' inquit, 'commilitones nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero.' Hoc cum
 15 voce magna dixisset, se ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desiluērunt. Hos item ex proximis navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus appropinquarunt.

*After a fierce
contest the
Beltons are
forced to flee.*

26. Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostris tamen, quod neque ordinem servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuscunque signis occurrerat, se aggregabat, magno
 5 opere perturbabantur; hostes vero, notis omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant,

incitātis equīs impedītōs adoriēbantur, plūrēs paucōs circum-
 sistēbant, aliī ab latere apertō in ūniversōs tēla cōniciēbant.
 Quod cum animadvertisset Caesar, scaphās longārum nāvium,
 item speculātōria nāvigia militibus complērī iūssit et, quōs ¹⁰
 labōrantēs cōspēxerat, hīs subsidia submittēbat. Nostrī,
 simul in āridō cōstitērunt, suīs omnibus cōsecūtis in hostēs
 impetum fēcērunt atque eōs in fugam dedērunt, neque longius
 prōsequī potuērunt, quod equitēs cursum tenēre atque insu-
 lam capere nōn potuerant. Hōc ūnum ad pristinam fōrtūnam ¹⁵
 Caesarī dēfuit.

27. Hostēs proeliō superātī, simul atque sē ex *The Britons
make peace.*
 fugā recēpērunt, statim ad Caesarem lēgātōs dē pāce mīsē-
 runt; obsidēs datūrōs, quaeque imperāset factūrōs pollicitī
 sunt. Unā cum hīs lēgātīs Commius Atrebas vēnit, quem
 suprà dēmōnstrāveram ā Caesare in Britanniam praemissum ⁵
 Hunc illī ē nāvī ēgressum, cum ad eōs ōrātōris modo Caesaris
 mandāta dēferret, comprehenderant atque in vincula cōniēce-
 rant, tum proeliō factō remīsērunt. In petendā pāce eius rei
 culpam in multitudinem contulērunt et propter imprudentiam
 ut ignōscerētur petivērunt. Caesar questus, quod, cum ūltrō ¹⁰
 in continentem lēgātis missis pācem ab sē petissent, bellum
 sine causā intulissent, ignōscere imprudentiae dixit obsidēs-
 que imperāvit; quōrum illī partem statim dedērunt, partem
 ex longīnquiōribus locīs arcessitam paucīs diēbus sēsē datū-
 rōs dixerunt. Intereā suōs remigrāre in agrōs iūssērunt, ¹⁵
 prīncipēsque undique convenire et sē civitātēsque suās Cae-
 sarī commendāre coepērunt.

28. Hīs rēbus pāce cōfirmātā, post diem quar-
 tum, quam est in Britanniam ventum, nāvēs ^{XVIII.} *The ships con-
veying the
cavalry are
driven back
by a storm.*
 dē quibus suprà dēmōnstrātum est, quae equitēs
 sustulerant, ex superiōre portū lēnī ventō solvērunt.

- 5 Quae cum appropinquarent Britanniae et ex castris videntur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, unde erant profectae, referrentur, aliae ad inferiorem partem insulae, quae est propius solis occasum, magno sui cum periculo deciderentur; quae
10 tamen ancoris iactis cum fluctibus complerentur, necessario adversa nocte in altum profectae continentem petierunt.

*The tide and
storm shatter
the rest of the
fleet.*

29. Eadem nocte accidit, ut esset luna plena, qui dies marinorum aestus maximos in Oceanum efficere consuevit, nostrisque id erat incognitum. Ita uno tempore et longas naves, quibus Caesar exercitum transportandum
5 curaverat quasque in aridum subduxerat, aestus complebat, et onerarias quae ad ancoras erant deligatae, tempestas afflictabat, neque ulla nostris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis reliquae cum essent, funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis ad
10 navigandum inutilis, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naves erant aliae, quibus reportari possent, et omnia deerant, quae ad reficiendas naves erant usu, et, quod omnibus constabat, hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem
15 provisum non erat.

*The Britons
plan to renew
hostilities.*

30. Quibus rebus cognitis, principes Britanniae, qui post proelium ad Caesarem convenerant inter se collocati, cum equites et naves et frumentum Romanis deesse intellegere et paucitatem militum ex castrorum
5 exiguitate cognoscerent, quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportaverat, optimum factum esse duxerunt rebellione facta frumento comestumque nostris prohibere et rem in hiemem producere, quod, his superatis aut redditum interclusis, neminem postea

belli inferendi causā in Britanniam trānsitūrum cōfidēbant. 10
Itaque, rūrsus coniūrātiōne factā, paulatim ex castris discēdere et suōs clam ex agris dēducere coepērunt.

31. At Caesar, etsi nōndum eōrum cōsilia *Caesar refits his fleet.* cōgnōverat, tamen et ex ēventū nāvium suārum et ex eō, quod obsidēs dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicābātur. Itaque ad omnēs cāsūs subsidia comparābat. Nam et frūmentum ex agris cotīdiē in castra cōferēbat et 5 quae gravissimē afflictae erant nāvēs. eārum māteriā atque aere ad reliquās reficiendās ūtēbātur et quae ad eas rēs erant ūsuī ex continentī comparārī iubēbat. Itaque, cum summō studiō ā militibus administrārētur, duodecim nāvibus amīssīs, reliquīs ut nāvigārī commodē posset, effēcit. 10

32. Dum ea geruntur, legiōne ex cōnsuetūdine *The Britons attack the Roman foragers.* ūnā frūmentātum mīssā, quae appellābātur septima, neque ūllā ad id tempus bellī suspiciōne interpositā, cum pars hominum in agris remanēret, pars etiam in castra ventitāret, ii, quī prō portīs castrōrum in statiōne erant, Caesarī nūntiāvērunt pulverem māiōrem, quam cōnsuetūdō ferret, in eā parte vidērī, quam in partem legiō iter fēcisset. Caesar id, quod erat, suspicātus, aliquid novī ā barbaris initum cōsiliī, cohortēs, quae in statiōnibus erant, sēcum in eam partem proficīscī, ex reliquīs duās in statiōnem cohortēs 10 succēdere, reliquās armārī et cōnfestim sēsē subsequī iūssit. Cum paulō longius ā castris prōcessisset, suōs ab hostibus premī atque aegrē sustinēre et, cōnfertā legiōne, ex omnibus partibus tēla cōnici animāadvertit. Nam quod omnī ex reliquīs partibus dēmesso frūmentō pars ūna erat reliqua, suspi- 15 cātī hostēs hūc nostrōs esse ventūrōs noctū in silvis dēlitue- rant: tum dispersōs dēpositis armīs in metendō occupātōs subitō adorti paucīs interfectīs reliquōs incertīs ordinibus

perturbāverant. simul equitatū atque essedīs circumdederant.

*Their mode of
fighting from
war-chariots.*

33. Genus hōc est ex essedīs pūgnae. Prīmō

per omnēs partēs perequitant et tēla cōniciunt
atque ipsō terrōre equōrum et strepitū rotārum ōrdinēs plē-
rumque perturbant, et cum sē inter equitum turmās insinuā-
5 vērunt. ex essedīs dēsiliunt et pedibus proeliantur. Aurīgae
interim paulātū ex proeliō excēdunt atque ita currūs collo-
cant, ut, si illī ā multitūdine hostium premantur, expeditum
ad suōs receptum habeant. Ita mōbilitātem equitum, stabili-
tātem peditum in proeliis praestant, ac tantum ūsū cotīdiānō
10 et exercitātiōne efficiunt, utī in dēclīvī ac praecipitī locō in-
citātōs equōs sustinēre et brevī moderārī ac flectere et per
tēmōnem percurrere et in iugō insistere et sē inde in currūs
citissimē recipere cōsuērint.

*Caesar res-
cues his for-
agers.*

34. Quibus rēbus perturbātīs nostrīs novitāte
pūgnae tempore oportūnissimō Caesar auxilium

tulit: namque ēius adventū hostēs cōstitērunt, nostrī sē ex
timōre recēpērunt. Quō factō ad lacessendum et ad com-
mittendum proelium aliēnum esse tempus arbitrātus suō sē
5 locō continuit et brevī tempore intermīssō in castra legiōnēs
redūxit. Dum haec geruntur, nostrīs omnibus occupātīs,
quī erant in agrīs reliquī, discessērunt. Secūtae sunt con-
tinuōs complūrēs diēs tempestātēs, quae et nostrōs in castrīs
10 continērent et hostem ā pūgnā prohibērent. Interim barbarī
nūntiōs in omnēs partēs dīnīsērunt paucitātemque nostrō-

*The Britons
gather a large
force and
march against
the Roman
camp.*

rum mīlitum suīs praedicāvērunt et, quanta prae-
dae faciendae atque in perpetuum suī liberandī
facultās darētur, si Rōmānōs castrīs expulissent,

15 dēmōnstrāvērunt. Hīs rēbus, celeriter māgnā multitūdine
peditātūs equitatūsque coāctā. ad castra vērunt.

35. Caesar etsi idem, quod superiōribus diē- *They are de-*
 bus acciderat, fore vidēbat, ut, si essent hostēs *feated and*
 pulsī, celeritāte periculum effugerent, tamen nactus equitēs *flee.*
 circiter xxx, quōs Commius Atrebas, dē quō ante dictum est,
 sēcum trāsportāverat, legiōnēs in aciē prō castris cōstituit. 5
 Commiō proeliō diūtius nostrōrum militum impetum hos-
 tēs ferre nōn potuērunt ac terga vertērunt. Quōs tantō spa-
 tiō secūtī, quantum cursū et vīribus efficere potuērunt, com-
 plūrēs ex iis occidērunt, deindē omnibus longē lātēque
 aedificiis incēnsis sē in castra recēpērunt. 10

36. Eōdem diē lēgātī ab hostibus mīssī ad *They give hos-*
 Caesarem dē pāce vēnērunt. Hīs Caesar numer- *tages to Cae-*
 um obsidum, quem ante imperāverat, duplicāvit eōsque in *sar, who goes*
 continentem adlūcī iūssit, quod propīnquā diē aequinoctiū *back to Gaul.*
 infirmis nāvibus hiemī nāvigatiōnem subiciendam nōn ex- 5
 istimābat. Ipse idōneam tempestātem nactus paulō post
 mediam noctem nāvēs solvit: quae omnēs incolumēs ad con-
 tinentem pervēnērunt; sed ex iis onerāriae duae eōdem,
 quōs reliquī, portūs capere nōn potuērunt et paulō infā
 dēlatae sunt. 10

37. Quibus ex nāvibus cum essent expositi *The Morini*
 milites circiter trecenti atque in castra contende- *revolt, attack*
 rent, Morini, quōs Caesar in Britanniam proficis- *Caesar's*
 cēns pācātōs reliquerat, spē praedae adducti primō nōn ita *troops on*
 magnō suōrum numero circumsteterunt ac, si sēsē interficī 5
 nōllent, arma pōnere iūssērunt. Cum illi orbe factō sēsē
 dēfenderent, celeriter ad clamōrem hominum circiter milia
 sex convēnērunt. Quā rē nūntiātā Caesar omnem ex castris
 equitatum suis auxiliō misit. Interim nostri milites impe-
 tum hostium sustinuērunt atque amplius hōris quattuor 10
 fortissimē pūgnāverunt et paucis vulneribus acceptis com-

plūrēs ex hīs occidērunt. Postea vērō quam equitātus noster in cōspectum vēnit, hostēs abiectis armīs terga vertērunt māgnusque eōrum numerus est occīsus.

*Labiēnus rav-
ages their
country.*

38. Caesar postero diē T. Labiēnum lēgātum cum iīs legiōnibus, quās ex Britannia redūxerat, in Morinōs, quī rebellīonem fēcērant, mīsīt. Quī cum propter siccitatēs palūdum, quō sē reciperent, nōn habērent, quō
5 superiōre annō perfugiō fuerant ūsī, omnēs ferē in potestātem Labiēni pervēnērunt. At Q. Titurius et L. Cotta lēgātī, quī in Menapiōrum fīnēs legiōnēs dūxerant, omnibus eōrum agrīs vāstātis, frūmentis succīsīs, aedificiis incēnsīs, quod Menapii sē omnēs in dēnsissimās silvās abdiderant, sē
16 *The Romans
are quartered
for the winter
among the
Belgae.* ad Caesarem recēpērunt. Caesar in Belgīs omnium legiōnum hiberna cōstituit. Eō duae omnī-
nō cīvitātēs ex Britannia obsidēs mīsērunt, reliquae neglēxērunt. Hīs rēbus gestis ex līterīs Caesaris diērum vīgintī supplicātiō ā senātū dēcrēta est.

COMMENTARIUS QUINTUS.

---

1. L. Domitiō, Ap. Claudiō cōsulibus, discē- *Naval prepa-*
ſſens ab hibernīs Caesar in Ītaliā, ut quotānīs *rations for*
facere cōsuerat, lēgātīs imperat, quōs legiōnibus praefēcerat, *the invasion*
utī quam plūrimās possent hieme nāvēs aedificandās veterēs- *of Britain.*
que reficiendās cūrarent. Eārum modum fōrmanque dēmōn- 5
strat. Ad celeritātem onerandī subductiōnēsque paulō facit
humiliōrēs, quam quibus in nostrō mari utī cōsuēvimus, at-
que id eō magis, quod propter crēbrās commūtātiōnēs aes-
tuum minus māgnōs ibi fluctūs fierī cōgnōverat, ad onera ac
multitūdinem iūmentōrum trānsportandam paulō lātiorēs, 10
quam quibus in reliquīs ūtimur maribus. Hās omnēs actuā-
riās imperat fierī, quam ad rem multum humilitās adiuvat.
Ea, quae sunt ūsuī ad armandās nāvēs, ex Hispāniā apportārī
iubet. Ipse, conventibus Galliae citeriōris perāc- *He goes to Il-*
tīs, in Illyricum proficīscitur, quod ā Pirustīs finī- *lyricum and*
timam partem prōvinciae incursiōnibus vāstārī *receives the*
audiēbat. Eō cum vēnisset, cīvitatibus mīlitēs imperat *submission*
certumque in locum convenīre iubet. Quā rē nūntiātā, Pirustae *of the Pi-*
lēgātōs ad eum mittunt, quī doceant nihil eārum rērum pūbli- *rustae.* 15
cō factum cōsiliō, sēsēque parātōs esse dēmōnstrant omnibus 20
ratiōnibus dē iniūriīs satisfacere. Perceptā ōrātiōne eōrum,
Caesar obsidēs imperat eōsque ad certam diem addūcī iubet;
nisi ita fēcerint, sēsē bellō cīvitatē persecūtūrum dēmōn-

strat. Iis ad diem adductis ut imperaverat, arbitrōs inter
 25 civitatēs dat, quī litem aestiment poenamque cōstituant.

*Caesar re-
turns to Gaul
and goes to
the country of
the Treveri.*

2. His cōfectis rēbus conventibusque perāctis,
 in citeriōrem Galliam revertitur atque inde ad ex-
 ercitus proficiscitur. Eō cum vēnisset, circuitis
 omnibus hibernis, singulārī militum studiō in summā omnium
 5 rērum inopiā circiter sexcentās eius generis, cūius suprà dē-
 mōnstrāvimus, nāvēs et longās XXVIII invēnit instrūctās neque
 multum abesse ab eō, quā paucis diēbus dēdūcī possint. Col-
 laudātis militibus atque iis, quī negōtiō praefuerant, quid fie-
 rī velit, ostendit atque omnēs ad portum Itium convenīre
 10 iubet, quō ex portū commodissimum in Britanniam trāiectum
 esse cōgnōverat, circiter milium passuum XXX ā continentī:
 huic rei quod satis esse vīsum est militum reliquit. Ipse cum
 legiōnibus expeditis IV et equitibus DCCC in finēs Trēverōrum
 proficiscitur, quod hī neque ad concilia veniēbant neque im-
 15 periō parēbant Germānōsque Trānsrhēnānōs sollicitāre dicē-
 bantur.

*The rival
chiefs, Indu-
tiomarus and
Cingetorix,
seek his sup-
port.*

3. Haec civitas longē plūrimū tōtius Galliae
 equitātū valet māgnāsque habet cōpiās peditum,
 Rhēnumque, ut suprà dēmonstrāvimus, tangit. In
 eā civitate duo dē principātū inter sē contendēbant, Indutio-
 5 marus et Cingetorix; ē quibus alter, simulatque de Caesaris
 legiōnumque adventū cōgnitum est, ad eum vēnit, sē suōsque
 omnēs in officiō futurōs neque ab amicitia populī Rōmānī dē-
 fectūrōs cōfirmāvit quaeque in Trēverīs gererentur ostendit.
 At Indutiomarus equitātum peditātumque cōgere iisque, quī
 10 per aetātem in armīs esse nōn poterant, in silvam Arduennam
 abditis, quae ingentī māgnitudine per mediōs finēs Trēverō-
 rum ā flūmine Rhēnō ad initium Rēmōrum pertinet, bellum

parāre instituit. Sed posteaquam nōnnūllī prīncipēs ex eā cīvitāte et familiāritāte Cingetorigis adductī et adventū nostrī exercitūs perterritī ad Caesarem vēnērunt et dē suis privā- 15
tīm rēbus ab eō petere coepērunt, quoniam cīvitātī cōsultare nōn possent, veritus, nē ab omnibus dēsererētur, [Indutiomarus] lēgātōs ad Caesarem mittit: Sēsē idcirco ab suis discēdere atque ad eum venīre nōluisse, quō facilius cīvitātem in officiō contineret, nē omnis nōbilitātis discessū plēbs propter 20
imprudentiam lāberētur: itaque esse cīvitātem in suā potestāte, sēsēque, sī Caesar permetteret, ad eum in castra ventūrum, suās cīvitātisque fōrtūnās eius fideī permissūrum.

4. Caesar, etsī intellegēbat, quā dē causā ea *Caesar descends to favour Cingetorige.*
dicerentur, quaeque eum rēs ab institūtō cōsiliō dēterreret, tamen, nē aestātem in Trēverīs cōsumere cōgeretur, omnibus ad Britannicum bellum rēbus comparātis, Indutiomarum ad sē cum ducentīs obsidibus venīre iūssit. His adductis, in iīs filiō propīnquisque eius omnibus, quōs nōmī- 5
nātīm ēvocāverat, cōsolātus Indutiomarum hortātusque est, utī in officiō maneret; nihilō tamen sēcius prīncipibus Trēverōrum ad sē convocātis hōs singillatim Cingetorigī conciliāvit, quod cum meritō eius ā sē fierī intellegēbat, tum magnī interesse arbitrābātur eius auctōritātem inter suōs quam plū- 10
rimum valēre, cūius tam ēgregiam in sē voluntātem perspēxisset. Id tulit factum graviter Indutiomarus, suam grātiā inter suōs minui, et quī iam ante inimicō in nōs animō fuisset, multō gravius hōc dolōre exārsit.

5. His rēbus cōstitutis, Caesar ad portum *Caesar's fleet and troops assemble at Portus Itius.*
Itium cum legiōnibus pervenit. Ibi cōgnōscit LX
nāvēs, quae in Meldīs factae erant, tempestāte reiectās cursum tenēre nōn potuisse atque eodem, unde erant profectae,

6 revertisse; reliquās parātās ad nāvigandum atque omnibus
rēbus instrūctās invenit. Eōdem equitātus tōtius Galliae
convenit numerō milium quattuor prīcipēsque ex omnibus
cīvitātibus; ex quibus perpaucōs, quōrum in sē fidem per-
spēxerat, relinquere in Galliā, reliquōs obsidum locō sēcum
10 dūcere dēcrēverat, quod cum ipse abesset mōtum Galliae
verēbatur.

*Treachery of
Dumnorix.*

6. Erat unā cum cēterīs Dumnorix Aeduus, dē
quō ante ā nobīs dictum est. Hunc sēcum habēre in primīs
cōstituerat, quod eum cupidum rērum novārum, cupidum
imperii, māgnī animī, māgnae inter Gallōs auctōritātis cōg-
5 nōverat. Accēdēbat hūc, quod in conciliō Aeduōrum Dum-
norix dixerat sibi ā Caesare rēgnū cīvitātis dēferri; quod
dictum Aeduī graviter ferēbant, neque recūsandī aut dēprē-
candī causā lēgātōs ad Caesarem mittere audēbant. Id fac-
tum ex suīs hospitibus Caesar cōgnōverat. Ille omnibus pri-
10 mō precibus petere contendit, ut in Galliā relinquerētur,
partim quod insuētus nāvigandī mare timēret, partim quod
religiōnibus impediri sēsē diceret. Posteaquam id obstinātē
sibi negārī vidit, omnī spē impetrandī adēptā, prīcipēs
Galliae sollicitāre, sēvocāre singulōs hortārique coepit, utī in
15 continentī remanērent: metū territāre: nōn sine causā fieri,
ut Gallia omnī nobilitāte spoliārētur; id esse cōsiliū Cae-
saris, ut, quōs in cōspectū Galliae interficere verērētur, hōs
omnēs in Britanniam trāductōs necāret; fidem reliquīs inter-
pōnere, iūsiūrandum poscere, ut, quod esse ex ūsū Galliae
20 intellēxissent, cōmūnī cōsiliō administrārent. Haec ā
complūribus ad Caesarem dēferēbantur.

*He flees, is
overtaken
and killed.*

7. Quā rē cōgnitā Caesar, quod tantum cīvitātī
Aeduae dīgnitātis tribuēbat, coērcendum atque dē-

terrendum, quibuscumque rēbus posset, Dumnorigem statuēbat; quod longius eius āmentiam prōgredi vidēbat, prōspiciendum, nē quid sibi ac reipublicae nocere posset. Itaque 5
diēs circiter xxv in eō locō commorātus, quod Cōrus ventus nāvigātiōnem impediēbat, quī māgnam partem omnis temporis in hīs locīs flāre cōsuēvit, dabat operam, ut in officiō Dumnorigem continēret, nihilō tamen sēcius omnia eius cōnsilia cōgnōsceret: tandem idōneam nactus tempestātem mili- 10
tēs equitēsque cōnscondere nāvēs iubet. At omnium impedītis animīs, Dumnorix cum equitibus Aeduōrum ā castrīs insciente Caesare domum discēdere coepit. Quā rē nūntiātā Caesar, intermissā profectiōne atque omnibus rēbus postpositis, māgnam partem equitātūs ad eum īnsequendum mittit 15
retrahīque imperat; sī vinī faciat neque pareat, interficī iubet, nihil hunc sē absente prō sālō factūrum arbitrātus, quī praesentis imperium neglēxisset. Ille autem revocātus resistere ac sē manū dēfendere suōrumque fidem implōrāre coepit saepe clāmitāns liberum sē liberaeque esse cīvitātis. Illī, ut 20
erat imperātum, circumsistunt hominem atque interficiunt: at equitēs Aeduī ad Caesarem omnēs revertuntur.

8. Hīs rēbus gestīs Labiēnō in continentī cum *Caesar sails to Britain.* tribus legiōnibus et equitum milibus duōbas relictō, ut portūs tuerētur et rem frūmentāriam prōvidēret, quaeque in Galliā gererentur cōgnōsceret cōsiliūque prō tempore et prō rē caperet, ipse cum quīnque legiōnibus et parī numerō equi- 5
tum, quem in continentī reliquerat, ad solis occāsum nāvēs solvit et lenī Africō prōvēctus mediā circiter nocte ventō intermissō cursum nōn tenuit et longius delātus aestū ortā luce sub sinistrā Britanniam relictam cōspēxit. Tum rūsus aestūs commūtātiōnem secūtus rēmīs contendit, ut eam partem 10

īnsulae caperet, quā optimum esse ēgressum superiōre aestāte cōgnōverat. Quā in rē admodum fuit mīlitum virtūs laudanda, quī vēctōriīs gravibusque nāvigiīs nōn intermīssō rēmi-
 15 gandi labōre longārum nāvium cursum adaequārent. Acces-
 sum est ad Britanniam omnibus nāvibus meridiānō ferē tem-
 pore, neque in eō locō hostis est vīsus; sed, ut postea Caesar
 ex captivīs cōgnōvit, cum māgnae manūs eō convēnissent,
 multitūdine nāvium perterritae, quae cum annōtinīs privātis-
 20 que, quās suī quisque commodi causā fēcerat, amplius octin-
 gentae ūnō erant vīsae tempore, ā litore discesserant ac sē in
 superiōra loca abdiderant.

*Caesar en-
 counters the
 natives for
 the first time
 and compels
 them to flee.*

9. Caesar expositō exercitū et loco castrīs idō-
 neō captō, ubi ex captivīs cōgnōvit, quō in locō
 hostium cōpiae cōsēdissent, cohortibus x ad mare
 relictis et equitibus ccc, quī praesidiō nāvibus essent, dē ter-
 5 tiā vigiliā ad hostēs contendit eō minus veritus nāvibus, quod
 in litore mollī atque apertō dēligātās ad ancorās relinquebat,
 et praesidiō nāvibusque Q. Atrium praefecit. Ipse noctū prō-
 gressus mīlia passuum circiter xii hostium cōpiās cōspiciātus
 est. Illī equitātū atque essedīs ad flūmen prōgressī ex locō
 10 superiōre nostrōs prohibēre et proelium committere coepē-
 runt. Repulsī ab equitātū sē in silvās abdidērunt locum
 nactī ēgregiē et nātūrā et opere mūnītum, quem domesticī
 bellī, ut vidēbantur, causā iam ante praeparāverant; nam crē-
 brīs arboribus succīsīs omnēs introitus erant praeclūsī. Ipsī
 15 ex silvīs rārī prōpugnābant nostrōsque intrā mūnitiōnēs in-
 gredi prohibēbant. At milites legiōnis septimae testūdine
 factā et aggere ad mūnitiōnēs adiectō locum cēpērunt eōsque
 ex silvīs expulērunt paucīs vulneribus acceptis. Sed eōs fu-
 gientēs longius Caesar prōsequi vetuit, et quod locī nātūrā

ignōrābat, et quod māgnā parte diēi consūptā mūnitiōnī 20
castrōrum tempus relinqūi volēbat.

10. Postridiē ēius diēi māne triperitō militēs *A storm dan-*
ages the fleet.
equitēsque in expeditiōnem mīsit, ut eōs, quī fūgerant, per-
sequerentur. Hīs aliquantum itineris prōgressīs, cum iam
extrēmī essent in prōspectū, equitēs ā Q. Atriō ad Caesarem
vērunt, quī nūntiārent superiōre nocte māximā coortā 5
tempestāte prope omnēs nāvēs afflictās atque in litus ēiectās
esse, quod neque ancorae fūnēsque subsisterent, neque nautae
gubernātōrēsque vim tempestātis patī possent: itaque ex eō
concursū nāvium māgnū esse incommodū acceptum.

11. Hīs rēbus cōgnītīs Caesar legiōnēs equitā- *It is hastily*
repaired and
tumque revocārī atque itinere dēsistere iubet, ipse *beached at the*
camp.
ad nāvēs revertitur: eadem ferē, quae ex nūntiīs litterisque
cōgnōverat, cōram perspicit, sic ut amīssīs circiter XL nāvibus
reliquae tamen reficī posse māgnō negōtiō vidērentur. Ita 5
que ex legiōnibus fabrōs dēligit et ex continentī aliōs arces-
sī iubet; Labiēnō scribit, ut, quam plūrimās possit, iīs legiōni-
bus, quae sint apud eum, nāvēs instituat. Ipse, etsī rēs erat
multae operae ac labōris, tamen commodissimū esse statuit
omnēs nāvēs subducī et cum castrīs unā mūnitiōne coniungi. 10
In hīs rēbus circiter diēs x cōsumit nē nocturnīs quidem
temporibus ad labōrem militum internūssīs. Subductīs nāvi-
bus castrisque ēgregiē mūnītis eādem cōpiās, quās ante,
praesidiō nāvibus reliquit, ipse eōdem, unde redierat, pro-
ficiscitur. Eō cum vēnisset, maiōrēs iam undique *The Britons*
unite under
in eum locum cōpiae Britannōrum convēnerant *Cassivellaun-*
us. 15
sumnā imperiī bellique administrandi commūnī cōsiliō per-
missā Cassivellaunō; cuius finēs ā maritimīs civitātibus flū-
men dividit, quod appellātur Tanesis. ā mārī circiter milia
passuum LXXX. Huic superiōre tempore cum reliquīs civitā- 20

tibus continentia bella intercesserant; sed nostrō adventū permōti Britannī hunc tōtī bellō imperiōque praefēcerant.

*Britann: its
people, re-
sources, pro-
ductions, cli-
mate.*

12. Britanniae pars interior ab iīs incolitur, quōs nātōs in īnsulā ipsā memoriā prōditum dīcunt, maritima pars ab iīs, quī praedae ac bellī īnferen-

dī causā ex Belgiō trānsiērunt (quī omnēs ferē iīs nōminibus
5 cīvitātum appellantur, quibus ortī ex cīvitātibus eō pervēnē-
runt) et bellō illātō ibi permānsērunt atque agrōs colere coe-
pērunt. Hominum est īfīnīta multitūdō crēberrimaque
aedificia ferē Gallicīs cōsimilia, pecorum māgnus numerus.
Ūtuntur [aut aere] aut nummō aureō aut tāleīs ferreīs ad cer-
10 tum pondus exāminātis prō nummō. Nāscitur ibi plumbum
album in mediterrāneīs regiōnibus, in maritimīs ferrum, sed
eius exigua est cōpia; aere ūtuntur importātō. Māteria cūi-
usque generis, ut in Galliā, est praeter fāgum atque abietem.
Leporem et gallinam et ānserem gustāre fās nōn putant; haec
10 tamen alunt animī voluptātisque causā. Loca sunt temperā-
tiōra quam in Galliā remīssiōribus frīgoribus.

*Its form and
size.*

13. Insula nātūrā triquetra, cūius ūnum latus
est contrā Galliam. Hūius lateris alter angulus, quī est ad
Cantium, quō ferē omnēs ex Galliā nāvēs appelluntur, ad ori-
entem sōlem, īnferior ad merīdiem spectat. Hōc pertinet
5 circiter mīlia passuum quīngentā. Alterum vergit ad His-
pāniam atque occidentem sōlem; quā ex parte est Hibernia,
dīmidiō minor, ut exīstimātur, quam Britannia, sed parī spa-
tiō trāsmīssus atque ex Galliā est in Britanniam. In hōc
mediō cursū est īnsula, quae appellātur Mona: complūrēs
10 praetereā minōrēs subiectae īnsulae exīstimantur; dē quibus
īnsulīs nōnnūllī scrīpsērunt diēs continuōs xxx sub brūmā

esse noctem. Nōs nihil dē eō percontātiōnibus reperiēbāmus nisi certīs ex aquā mēnsūrīs breviorēs esse quam in continentī noctēs vidēbāmus. Hūius est longitūdō lateris, ut fert illōrum opiniō, dcc milium. Tertium est contrā septentrionēs; ¹⁵ cui partī nūlla est obiecta terra, sed ēius angulus lateris māximē ad Germāniam spectat. Hōc milia passuum octingentā in longitūdinem esse exīstimātur. Ita omnis īnsula est in circuitū viciēs c milium passuum.

14. Ex hīs omnibus longē sunt hūmānissimī, *Customs of its inhabitants.* quī Cantium incolunt, quae regiō est maritima omnis, neque multum ā Gallicā differunt cōnsuetūdine. Interiōrēs plērīque frūmenta nōn serunt, sed lacte et carne vīvunt pellibusque sunt vestītī. Omnēs vērō sē Britannī vitrō ⁵ inficiunt quod caeruleum efficit colōrem, atque hōc horridiōrēs sunt in pūgnā aspectū; capillōque sunt prōmissō atque omnī parte corporis rāsā praeter caput et labrum superius. Uxorēs habent dēnī duodēnīque inter sē commūnēs et māximē frātrēs cum frātribus parentēsque cum liberīs; sed sī quī ¹⁰ sunt ex hīs nātī, eōrum habentur liberī, quō primum virgō quaeque dēducta est.

15. Equitēs hostium essedāriīque ācriter proe- *Skirmishes between the Britons and Romans.* liō cum equitātū nostrō in itinere cōflīxērunt, tamen ut nostrī omnibus partibus superiōrēs fuerint atque eōs in silvās collēsque compulerint; sed complūribus interfectis cupidius īnsecūtī nōmūllōs ex suis amīsērunt. At illī inter- ⁵ missō spatiō imprudentibus nostrīs atque occupātis in mūnitiōne castrōrum subitō sē ex silvīs ēiēcērunt impetūque in eōs factō, quī erant in statiōne prō castrīs collocātī, ācriter pūgnāvērunt, duābusque missis subsidiō cohortibus ā Caesare atque hīs primīs legiōnum duārum, cum hae perexiguō inter- ¹⁰

mīssō locī spatiō inter sē cōstitissent, novō genere pūgnae perterritis nostris per mediōs audācissimē perrupērunt sēque inde incolumēs recēpērunt. Eō diē Q. Laberius Dūrus, tribūnus milītum, interficitur. Illi plūribus submīssīs cohorti-
 15 bus repelluntur.

*Tactics of the Britons. Dis-
 advantage of
 the Romans.* 16. Tōtō hōc in genere pūgnae cum sub oculis omnium ac prō castris dīmicārētur, intellēctum est nostrōs propter gravitātem armōrum, quod neque īnsequi cēdentēs possent neque ab signīs discēdere audērent, minus
 5 aptōs esse ad hūius generis hostem, equitēs autem māgnō cum periculō proeliō dīmicāre, propterea quod illi etiam cōsultō plērumque cēderent et, cum paulum ab legiōnibus nostrōs remōvissent, ex essedīs dēsilīrent et pedibus disparī proeliō contenderent. Equestris autem prolii ratiō et cēdentibus et
 10 īnsequentibus pār atque idem periculum īferēbat. Accēdebāt hūc, ut numquam cōnfertī, sed rārī māgnisque intervāllis proeliārentur statīōnēsque dispositās habērent, atque aliōs aliī deinceps exciperent, integrīque et recentēs dēfētigātis succēderent.

*The Britons
 renew their
 attacks and
 are repulsed.* 17. Posterō diē procul ā castris hostēs in col- libus cōstitērunt rārīque sē ostendere et lēnius quam prīdiē nostrōs equitēs proeliō lacessere coepērunt. Sed
 5 merīdiē cum Caesar pābulandī causā trēs legiōnēs atque omnem equitātum cum C. Treboniō lēgātō mīsisset, repente ex omnibus partibus ad pābulātōrēs advolāvērunt, sīcubi ab signīs legiōnibusque [nōn] absisterent. Nostrī ācriter in eōs impetū factō reppulērunt neque finem sequendī fēcērunt, quoad subsidiō cōnfisī equitēs, cum post sē legiōnēs vidērent,
 10 praecipitēs hostēs ēgērunt, māgnōque eōrum numerō interfectō neque suī colligendī neque cōsistendī aut ex essedīs

dēsiliendī facultātem dedērunt. Ex hāc fugā prōti us, quae undique convēnerant, auxilia discessērunt, neque post id tempus unquam summīs nobīscum cōpiīs hostēs contendērunt.

18. Caesar cōgnitō cōsiliō eōrum ad flūmen *Caesar crosses the Thames and faces the enemy.* Tamesim in finēs Cassivellaunī exercitum dūxit:

quod flūmen ūnō omnīnō locō pedibus, atque hōc aegrē, trānsirī potest. Eō cum vēnisset, animum advertit ad alteram flūminis rīpam māgnās esse cōpiās hostium instrūctās. Rīpa 5 autem erat acūtīs sudibus praefixīs mūnīta, eiusdemque generis sub aquā dēfixae sudēs flūmine tegēbantur. Hīs rēbus cōgnitis ā captīvīs perfugīsque Caesar praemissō equitātū cōfestim legiōnēs subsequī iūssit. Sed eā celeritāte atque eō impetū milītēs iērunt, cum capite sōlō ex aquā exstārent, 10 ut hostēs impetum legiōnum atque equitum sustinere nōn possent rīpāsque dīmitterent ac sē fugae mandārent.

19. Cassivellaunus, ut suprā dēmōstrāvimus, *Cassivellaunus resorts to guerrilla warfare.* omnī dēpositā spē contentiōnis dīmīssīs ampliōribus cōpiīs milibus circiter quattuor essedāriōrum relīctis, itinera nostra servābat paulumque ex viā excēdēbat locisque 5 impeditīs ac silvestribus sēsē occultābat atque iīs regiōnibus, quibus nōs iter factūrōs cōgnōverat, pecora atque hominēs ex agrīs in silvās compellēbat et, cum equitātus noster liberius praedandī vāstandīque causā sē in agrōs ēiēcērat, omnibus viīs sēmitisque essedāriōs ex silvīs ēmittēbat et māgnō cum periculō nostrōrum equitum cum iīs cōflīgēbat atque hōc 10 metū lātius vagārī prohibēbat. Relinquēbātur, ut neque longius ab āgmine legiōnum discēdi Caesar paterētur, et tantum in agrīs vāstandīs incendiīsque faciendīs hostibus nocērētur, quantum labōre atque itinere legiōnārii milītēs efficere poterant.

*Submission of
the Trinoban-
tes.*

20. Interim Trinobantēs, prope firmissima eā-
rum regiōnum cīvitās, ex quā Mandubracius adu-

lēscēns Caesaris fidem secūtus ad eum in continentem Galliam
venerat, cūius pater in eā cīvitāte rēgnum obtinuerat inter-
fectusque erat ā Cassivellaunō, ipse fugā mortem vitāverat,
lēgātōs ad Caesarem mittunt pollicenturque sēsē eī deditūrōs
atque imperāta factūrōs; petunt, ut Mandubracium ab iniuriā
Cassivellaunī dēfendat atque in cīvitātem mittat, quī praesit
imperiumque obtineat. Hīs Caesar imperat obsidēs quadrā-
gintā frūmentumque exercituī Mandubraciumque ad eōs
mittit. Illī imperāta celeriter fēcērunt, obsidēs ad numerum
frūmentumque mīsērunt.

*Other tribes
submit. Cae-
sar takes the
stronghold of
Cassivellaun-
us.*

21. Trinobantibus dēfēnsīs atque omnī militum
iniuriā prohibitīs Cenimāgnī, Segontiacī, Ancali-
tēs, Bibrocī, Cassī legātiōnibus missīs sēsē Caesarī

dēdunt. Ab hīs cōgnōscit nōn longē ex eō locō oppidum
Cassivellaunī abesse silvīs palūdibusque mūnītum. quō satis
māgnus hominum pecorisque numerus convēnerit. Oppidum
autem Britannī vocant, cum silvās impeditās vāllō atque
fossā mūniērunt, quō incursiōnis hostium vitandae causā con-
venīre cōnsuērunt. Eō proficīscitur cum legiōnibus: locum
reperit ēgregiē nātūrā atque opere mūnītum: tamen hunc
duābus ex partibus oppugnāre contendit. Hostēs paulisper
morātī militum nostrōrum impetum nōn tulērunt sēsēque aliā
ex parte oppidi eiēcērunt. Māgnus ibi numerus pecoris re-
pertus multīque in fugā sunt comprehēnsī atque interfectī.

*After a third
attempt, Cas-
sivellanus
submits*

22. Dum haec in hīs locīs geruntur, Cassivel-
launus ad Cantium, quod esse ad mare suprā
dēmōstrāvimus, quibus regiōnibus quattuor rēgēs praeerant,
Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segovax, nūntiōs mittit

atque hīs imperat, utī coāctīs omnibus cōpiīs castra nāvālia⁵
 dē imprōvisō adoriantur atque oppūgnent. Iī cum ad castra
 vēnissent, nostrī ēruptionē factā multis eōrum interfectīs,
 captō etiam nōbili duce Lagotorige suōs incolumēs redūxē-
 runt. Cassivellaunus hōc proeliō nūntiātō, tot dētrimentīs
 acceptīs, vāstātīs finibus, māximē etiam permōtus dēfectionē¹⁰
 cīvitātum, lēgātōs per Atrebatem Commium dē dēditionē ad
 Caesarem mittit. Caesar cum cōstituisset hiemāre in con-
 tinentī prōpter repentinōs Galliae mōtūs, neque multum
 aestātis superesset atque id facile, extrahī posse intellexeret,
 obsidēs imperat et quid in annōs singulōs vēcīgālis populō¹⁵
 Rōmānō Britannia penderet, cōstituit; interdicit atque im-
 perat Cassivellaunō, nē Mandubraciō neu Trinobantibus
 noceat.

*Caesar re-
turns to Gaul.*

23. Obsidibus acceptīs exercitum redūcit ad
 mare, nāvēs invenit reffectās. Hīs dēdūctīs, quod et captīvō-
 rum māgnum numerum habēbat, et nōnnullae tempestāte
 dēperierant nāvēs, duōbus commeātibus exercitum reportāre
 instituit. Ac sic accidit, utī ex tantō nāvium numerō tot⁵
 nāvigātiōnibus neque hōc neque superiōre annō ūlla omnīnō
 nāvis, quae mīlitēs portāret, dēsiderārētur; at ex iīs, quae
 inānēs ex continentī ad eum remitterentur et priōris com-
 meātūs expositis mīlitibus et quās postea Labiēnus faciendās
 cūrāverat numerō LX, perpaucae locum caperent, reliquae¹⁰
 ferē omnēs rēicerentur. Quās cum aliquandiū Caesar frūs-
 trā exspectāset, nē annī tempore ā nāvigātiōne exclūderētur,
 quod aequinoctium suberat, necessariō angustius mīlitēs
 collocāvit ac summā tranquillitāte cōsecūtā, secundā initā
 cum solvisset vigiliā, primā lūce terram attigit omnēsque¹⁵
 incolumēs nāvēs perdūxit.

Caesar distributes his army among several tribes for the winter.

24. Subductis nāvibus conciliōque Gallōrum Samarobrīvae peractō, quod eō annō frūmentum in Galliā propter siccitatēs angustius prōvēnerat, coactus est aliter ac superiōribus annis exercitum in hibernis collocāre legiōnesque in plūrēs civitatēs distribuere. Ex quibus unam in Morinōs dūcendam C. Fabiō lēgātō dedit, alteram in Nervios Q. Cicerōnī, tertiam in Esubiōs L. Roscio; quartam in Rēnis cum T. Labiēnō in cōfiniō Trēverōrum hiemāre iussit; trēs in Bellovacis collocāvit; hīs M. Crassum quaestōrem et L. Munātium Plancum et C. Trebōnium lēgātōs praeficit. Unam legiōnem, quam proximē trāns Padum cōscripserat, et cohortēs quīnque in Eburōnēs, quōrum pars māxima est inter Mosam ac Rhēnum, quī sub imperiō Amborigis et Catuvolci erant, misit. Hīs militibus Q. Titurium Sabīnum et L. Aurunculēium Cottam lēgātōs praeesse iussit. Ad hunc modum distribūtis legiōnibus facillimē inopiae frumentariae sēsē medērī posse existimāvit. Atque hārum tamen omnium legiōnum hiberna, praeter eam, quam L. Rosciō in pacatissimam et quietissimam partem dūcendam dederat, milibus passuum centum continēbantur. Ipse intereā, quoad legiōnes collocatās mūnitaque hiberna cōgnovisset, in Galliā morārī cōstituit.

The Carnutes slay the friendly chief Tasgetius. Caesar's measures for their punishment.

25. Erat in Carnutibus summō locō nātus Tasgetius, cuius māiōrēs in suā civitatē rēgnum obtinuerant. Huic Caesar prō eius virtūte atque in sē benevolentia, quod in omnibus bellis singulārī eius operā fuerat ūsus, māiōrum locum restituerat. Tertium iam hunc annum rēgnantem inimici multīs palam ex civitatē auctoribus interfecerunt. Defertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, quod ad plūrēs pertinēbat, nē civitas eōrum impulsū deficeret, L. Plancum cum legiōne ex Belgiō celeriter in Car-

nūtēs proficīscī iubet ibique hiemāre, quōrumque operā cōg- 10
nōverat Tasgetium interfectum, hōs comprehēnsōs ad sē mit-
tere. Interim ab omnibus [lēgātīs quaestōribusque], quibus
legiōnēs trādiderat, certior factus est in hīberna perventum
locumque [hībernīs] esse mūnitum.

26. Diēbus circiter xv, quibus in hīberna ven- *Revolt of the*
tum est, initium repentinū tumultūs ac dēfectiōnis *Eburones under*
ortum est ab Ambiorige et Catuvolcō, quī cum ad *Defeated, in*
finēs rēgnī suī Sabīnō Cottaeque praestō fuissent *an assault up-*
frūmentumque in hīberna comportāvissent, Indutiomarī Trē- *on the camp*
verī nūntiīs impulsī suōs concitāvērunt subitōque oppressīs *of Sabinus,*
lignātōribus magnā manū ad castrā oppūgnātum vērērunt. *they demand*
Cum celeriter nostrī arma cēpissent vāllumque adscendissent *a conference.*
atque ūnā ex parte Hispānīs equitibus ēmissis equestri proe- 5
liō superiōrēs fuissent, dēspērātā rē hostēs suōs ab oppūgnā-
tiōne redūxērunt. Tum suō mōre conclāmāvērunt, utī aliquī
ex nostrīs ad colloquium prōdīret: habēre sēsē, quae dē rē
commūnī dīcere vellent, quibus rēbus contrōversiās minuī
posse spērārent.

27. Mittitur ad eōs colloquendī causā C. Ar- *In the confer-*
pinēius equēs Rōmānus, familiāris Q. Tituriī, et *ence Ambio-*
Q. Iūnius ex Hispāniā quīdam, quī iam ante *rix craftily*
missū Caesaris ad Ambiorigem ventitāre cōsuē- *advises the*
rat; apud quōs Ambiorix ad hunc modum locūtus est: Sēsē 5
prō Caesaris in sē beneficiīs plūrimū eī cōfiterī debēre,
quod ēius operā stipendiō liberātus esset, quod Aduātucīs,
fīnitimīs suīs, pendere cōsuēssēt, quodque eī et filius et
frātris filius ab Caesare remissī essent, quōs Aduātucī obsi-
dum numerō missōs apud sē in servitūte et catēnīs tenuis- 10
sent; neque id, quod fēcerit dē oppūgnātiōne castrōrum, aut
iūdiciō aut voluntāte suā fēcisse. sed coāctū civitātis, suaque

esse eiusmodi imperia, ut nōn minus habēret iūris in sē multitudō, quam ipse in multitudinem. Cīvitātī porrō hanc
 15 fuisse bellī causam, quod repentināe Gallōrum coniūratiōnī resistere nōn potuerit. Id sē facile ex humilitate suā probāre posse, quod nōn adeō sit imperītus rerum, ut suis cōpiis populum Rōmānum superārī posse cōfīdat. Sed esse Galliae commūne cōsiliū: omnibus hibernīs Caesaris oppūg-
 20 nandīs hunc esse dictum diem, nē qua legiō alterae legiōnī subsidiō venīre posset. Nōn facile Gallōs Gallīs negāre potuisse, praesertim cum dē recuperandā commūnī libertate cōsiliū initum vidērētur. Quibus quoniam prō pietate satisfēcirit, habēre nunc sē ratiōnem officiī prō beneficiis
 25 Caesaris: monēre, orāre Titurium prō hospitio, ut suae ac militum salūtī cōsulat. Māgnam manum Germānōrum conductam Rhēnum trānsisse; hanc affore bīduō. Ipsōrum essē cōsiliū, velintne prius, quam finitimī sentiant, ēductōs ex hibernīs militēs aut ad Cicerōnem aut ad Labiēnum
 30 dēducere, quōrum alter mīlia passuum circiter quīnquāgintā, alter paulō amplius ab iīs absit. Illud sē pollicērī et iūreīurandō cōfirmāre, tūtum iter per finēs datūrum. Quod cum faciat, et cīvitātī sēsē cōsulere, quod hibernīs levētur, et Caesarī prō eius meritīs grātiā referre. Hāc orātiōne hab-
 35 itā discēdit Ambiorix.

Roman officers discuss the proposal of Ambiorix.

28. Arpinēius et Iūnius, quae audiērunt, ad
 lēgātōs dēferunt. Illi repentinā rē perturbātī, etsī ab hoste ea dicēbantur, tamen nōn negligenda exīstimā-
 5 bant, māximēque hāc rē permovēbantur, quod cīvitātem ignōbilem atque humilem Eburōnum suā sponte populō Rōmānō bellum facere ausam vix erat crēdendum. Itaque ad cōsiliū rem dēferunt, māgnaque inter eōs exsistit contrō-
 versia. L. Aurunculēius complūrēsque tribūnī militum

et primorum ordinum centuriones nihil temere agendum neque ex hibernis iniussu Caesaris discendum existi-¹⁰ mabant; quantavis copias Germanorum sustineri posse munitis hibernis docebant: rem esse testimonio, quod primum hostium impetum multis ultrò vulneribus illatis fortissime sustinuerint; re frumentaria non premi; interea et ex proximis hibernis et a Caesare conventura sub-¹⁵ sidia; postrimo quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?

29. Contra ea Titurius sero facturös clamitabat, cum maiores manus hostium adiunctis Ger-<sup>Sabinus fa-
vors the sug-
gestion.</sup> manis convenissent, aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum. Brevem consulendi esse occasionem. Caesarem arbitrari profectum in Italiam: neque aliter⁵ Carnutes interficendi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta contumptione nostri ad castra venturos esse. Non hostem auctorem, sed rem spectare: subesse Rhenum; magno esse Germanis dolore Ariovisti mortem et superiores nostras victorias; ardere Galliam tot¹⁰ contumeliis acceptis sub populi Romani imperium redactam, superiore gloria rei militaris extincta. Postrimo quis hoc sibi persuaderet, sine certa spe Ambiorigem ad eius modi consilium descendisse? Suam sententiam in utramque partem esse tutam: si nihil esset durius, nullo cum periculo ad¹⁵ proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiret, unam esse in celeritate positam salutem. Cottae quidem atque eorum, qui dissentirent, consilium quem habere exitum? in quo si non praesens periculum, at certe longinquam obsidione famem esset timenda.

30. Hac in utramque partem disputatione hab-^{Cotta opposes.} ita, cum a Cottâ primisque ordinibus acriter resisteretur,

'Vincite', inquit, 'si ita vultis', Sabīnus, et id clāriōre vōce, ut
 māgna pars mīlitum exaudīret; 'neque is sum', inquit, 'quī
 5 gravissimē ex vōbīs mortis periculō terrear; hī sapient; sī
 gravius quid acciderit, abs tē ratiōnem reposcent, quī, sī per
 tē liceat, perendinō diē cum proximīs hibernīs coniūctī com-
 mūnem cum reliquīs bellī cāsum sustineant, nōn rēiectī et
 relēgātī longē ā cēterīs aut ferrō aut famē intereant.'

*Sabinus pre-
 pares and the
 Romans pre-
 pare to leave
 camp.*

31. Cōnsurgitur ex cōnsiliō; comprehendunt
 utrumque et ōrant, nē suā dissēnsiōne et pertinā-
 ciā rem in summum periculum dēdūcant: facilem

esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, sī modo ūnum om-
 5 nēs sentiant ac probent; contrā in dissēnsiōne nūllam sē salū-
 tem perspicere. Rēs disputātiōne ad mediam noctem perdū-
 citur. Tandem dat Cotta permōtus manūs. superat sententia
 Sabīnī. Prōnūntiātur primā lūce itūrōs. Cōnsūmitur vigiliīs
 reliqua pars noctis, cum sua quisque mīles circumspiceret,
 10 quid sēcum portāre posset, quid ex instrūmentō hibernōrum
 relinquere cōgerētur. Omnia excōgitantur, quārē nec sine
 periculō maneātur et languōre mīlitum et vigiliīs periculum
 augeātur. Primā lūce sic ex castrīs proficiscuntur, ut quibus
 esset persuāsum, nōn ab hoste, sed ab homine amīcissimō
 15 [Ambiorige] cōnsilium datum, longissimō āgmine māximīs-
 que impedimentīs.

*The Eburones
 attack them
 after their de-
 parture.*

32. At hostēs. posteaquam ex nocturnō fremitū
 vigiliīsque dē profectione eōrum sēnsērunt, collo-
 cātīs insidiīs bipertitō in silvīs oportūnō atque occultō locō ā
 mīlibus passuum circiter duōbus Rōmānōrum adventum ex-
 5 spectābant, et cum sē māior pars āgminis in māgnam conval-
 lem dēmīssisset, ex utrāque parte eiūs vallīs subitō sē osten-
 dērunt novissimōsque premere et primōs prohibēre ascensū
 atque inīquissimō nostrīs locō proelium committere coepērunt.

33. Tum dēnum Titurius, quī nihil ante prō- *Unfortunate*
vīdisset, trepidāre et concursāre cohortēsque dispō- *management*
nere, haec tamen ipsa timidē atque ut eum omnia dēficere *of the Roman*
vidērentur; quod plērumque iīs accidere cōsuēvit, quī in ipsō *leaders.*
negōtiō cōsiliū capere cōguntur. At Cotta, quī cōgitāset, 5
haec posse in itinere accidere, atque ob eam causam profec-
tiōnis auctor nōn fuisset, nullā in rē commūnī salūtī deerat:
et in appellandīs cohortandisque militibus imperātōris et in
pūgnā militis officia praestābat. Cum propter longitūdinem
āgminis minus facile omnia per sē obīre et, quid quōque locō 10
faciendum esset, prōvidēre possent, iūssērunt prōnūntiāre, ut
impedīmenta relinquerent atque in orbem cōsisterent. Quod
cōsiliū etsī in ēius modī cāsū reprehendendum nōn est,
tamen incommodē accidit: nam et nostrīs militibus spem
minuit et hostēs ad pūgnam alacriōrēs effēcit, quod nōn 15
sine summō timōre et dēspēratiōne id factum vidēbātur. Prae-
tereā accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgō militēs ad sig-
nīs discēderent, quaeque quisque eōrum cārissima habēret, ab
impedimentīs petere atque arripere properāret, clāmōre et
flētū omnia complērentur. 20

34. At barbarīs cōsiliū nōn dēfuit. Nam *Measures tak-*
ducēs eōrum tōtā aciē prōnūntiārī iūssērunt, nē *en by the Ebr-*
quis ab locō discēderet: illōrum esse praedam atque illīs re- *urones.*
servārī, quaecumque Rōmānī reliquissent: proinde omnia in
victōriā posita exīstimārent. Erant et virtūte et studiō pūg- 5
nandī parēs nostrī; tametsī ab dūce et ā fōrtūnā dēserēbantur,
tamen omnem spem salūtis in virtūte pōnēbant, et quotiēns
quaeque cohors prōcurrerat, ab eā parte māgnus numerus
hostium cadēbat. Quā rē animadversā Ambiorix prōnūntiārī
iubet, ut procul tēla cōneciant neu propius accēdant et, quum 10
in partem Rōmānī impetum fēcērint, cēdant (levitāte armō-

rum et cotidiānā exercitātiōne nihil iis nocērī posse), rūsus sē ad sīgna recipientēs īnsequantur.

*Their disastrous effect.
The Romans
bravely resist.*

35. Quō praeceptō ab iis diligentissimē obser-
vātō, cum quaequam cohors ex orbe excesserat at-
que impetum fēcerat, hostēs vėlōcissimē refugiēbant. Interim
cum partem nūdārī necesse erat et ab latere apertō tēla recipī.
5 Rūsus, cum in eum locum, unde erant ēgressī, revertī coepe-
rant, et ab iis, quī cesserant, et ab iis, quī proximī steterant,
circumveniēbantur; sīn autem locum tenēre vellent, nec vir-
tūtī locus relinquiēbātur, neque ab tantā multitūdine cōiecta
tēla cōnfertī vitāre poterant. Tamen tot incommodis cōnflīc-
10 tāti, multīs vulneribus acceptīs resistēbant et māgnā parte
diēi cōnsūptā, cum ā primā lūce ad hōram octāvam pūgnā-
rētur, nihil quod ipsis esset indignum, committēbant. Tum
T. Balventiō, quī superiōre annō primum pīlum dūxerat, virō
fortī et māgnae auctōritātis, utrumque femur trāgulā trāici-
15 tur; Q. Lūcānius, eiusdem ordinis, fortissimē pūgnāns, dum
circumventō filiō subvenit, interficitur: L. Cotta lēgātus om-
nēs cohortēs ordinēsque adhortāns in adversum os fundā vul-
nerātūr.

*Subinus de-
sires to seek
the protection
of Ambiorix,
Cotta opposes.*

36. Hīs rēbus permōtus Q. Titurius, cum pro-
cul Ambiorigem suōs cohortantem cōspēxisset,
interpretē suum Cn. Pompēium ad eum mittit
rogātum, ut sibi militibusque parcat. Ille appellātus respon-
5 dit: Si velit sēcum colloquī, licēre; sperāre ā multitūdine im-
petrārī posse, quod ad militum salūtem pertineat; ipsī vērō
nihil nocitum irī, inque eam rem sē suam fidem interpōnere.
Ille cum Cottā sauciō commūnicat, sī videātur, pūgnā ut ex-
cēdant et cum Ambiorige unā colloquantur: spērāre ab eō dē
10 suā ac militum salūte impetrārī posse. Cotta sē ad armātum
hostem itūrum negat atque in eō perseverat.

37. Sabīnus quōs in praesentia tribūnōs milī-
 tum circum sē habēbat et prīmōrum ordinum cen-
 turiōnēs sē sequī iubet et, cum propius Ambiori-
 gem accessisset, iūssus arma abicere imperātum
 facit suisque, ut idem faciant, imperat. Interim, dum dē 5
 condiōnibus inter sē agunt longiorque cōsultō ab Ambiori-
 ge instituitur sermō, paulatim circumventus interficitur. Tum
 vērō suō mōre victōriam conclāmant atque ululātum tollunt
 impetūque in nostrōs factō ordines perturbant. Ibi L. Cotta
 pūgnāns interficitur cum māximā parte militum. Reliquī sē 10
 in castra recipiunt, unde erant ēgressī. Ex quibus L. Petro-
 sidius aquilifer, cum māgnā multitudine hostium premerētur
 aquilam intrā vāllum prōiecit, ipse prō castris fortissimē pūg-
 nāns occiditur. Illī aegrē ad noctem oppūgnatiōnem susti-
 nent; noctū ad ūnum omnes dēspērātā salūte sē ipsī interfici- 15
 unt. Paucī ex proeliō ēlapsī incertis itineribus per silvās ad
 T. Labiēnum lēgātum in hiberna perveniunt atque eum dē
 rēbus gestis certiōrem faciunt.

*While parley-
 ing Sabīnus
 is slain, the
 Roman army
 is almost com-
 pletely de-
 stroyed.*

38. Hāc victōriā sublātus Ambiorix statim cum
 equitatū in Aduātucōs, quī erant eius rēgnō finitu-
 mī, proficīscitur; neque noctem neque diem inter-
 mittit peditātumque sēsē subsequī iubet. Rē dēmōstrātā 5
 Aduātucīsque concitātis, posterō diē in Nervios pervenit hor-
 tāturque, nē suī in perpetuum liberandī atque ulciscendī Rō-
 mānōs prō iis, quās accēperint, iniuriis occāsiōnem dīmittant:
 interfectōs esse lēgātōs duos māgnamque partem exercitūs
 interisse dēmōstrat; nihil esse negōtiū, subitō oppressam le- 10
 giōnem, quae cum Cicerōne hiemet, interficī; sē ad eam rem
 profitētur adiutōrem. Facile hāc orātiōne Nervii persuādet.

*Ambiorix
 incites the Adu-
 atuci and
 Nervii to
 arms.*

39. Itaque cōfestim dīmīssis nūntiis ad Cen-
 trōnēs, Grudiōs, Levācōs, Pleumoxiōs, Geidumnōs,

*Other tribes
 unite; they
 attack Cice-
 ro's camp.*

quī omnēs sub eōrum imperiō sunt, quam māximās manūs possunt, cōgunt et dē imprōvisō ad Cicerōnis hiberna advo-
 5 lant, nōndum ad eum fāmā dē Tituriī morte perlātā. Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut nōnnūllī milītēs, quī līg-nātīōnis mūnitiōnisque causā in silvās discessissent, repenti-
 nō equitum adventū interciperentur. Hīs circumventīs māg-nā manū Eburōnēs, Nervii, Aduātucī atque hōrum omnium
 10 socii et clientēs legiōnem oppugnāre incipiunt. Nostrī cele-riter ad arma concurrunt, vāllum cōscendunt. Aegrē is diēs sustentātur, quod omnem spem hostēs in celeritāte pōnēbant atque hanc adepti victōriam in perpetuum sē fore victōrēs cōfidebant.

Cicero writes to Caesar, Stout resistance of the Romans.

40. Mittuntur ad Caesarem cōnfestim ā Cicerō-
 ne litterae māgnīs prōpositis praemiis, sī pertulis-
 sent: obsessis omnibus viis missi intercipiuntur.
 Noctū ex māteriā, quam mūnitiōnis causā comportāverant, tur-
 5 rēs admodum cxx excitantur incredibili celeritāte; quae deesse operi vidēbantur, perficiuntur. Hostēs posterō diē multō māiōribus coāctis cōpiis castra oppugnant, fossam complent. Eādem ratiōne, quā prīdiē, ab nostris resistitur. Hōc idem reliquīs deinceps fit diēbus. Nulla pars nocturni temporis
 10 ad labōrem intermittitur; nōn aegrīs, nōn vulnerātis facultās quietis datur. Quaecumque ad proximū diēi oppugnātiōnem opus sunt, noctū comparantur; multae praeūstae sudēs, māgnus murālium pilōrum numerus instituitur; turrēs contabulantur, pinnae lōricaeque ex crātibus attexuntur. Ipse Cice-
 15 rō, cum tenuissimā valētūdine esset, nē nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat, ut ūltrō milītum concursū ac vōcibus sibi parcere cōgerētur.

The Nervii try to allure Cicero from the camp. He refuses.

41. Tunc ducēs principēsque Nerviorum, quī aliquem sermōnis aditum causamque amicitiae cum Cicerōne habēbant, colloquī sēsē velle dicunt.

Factā potestāte, eadem, quae Ambiorix cum Tituriō ēgerat, commemorant: omnem esse in armīs Galliam; Germānōs 5 Rhēnum trānsisse; Caesaris reliquōrumque hiberna oppugnārī. Addunt etiam dē Sabīnī morte; Ambiorigem ostentant fidē faciundae causā. Errāre eōs dicunt, sī quicquam ab hīs praesidiī spērent, quī suīs rēbus diffidant; sēsē tamen hōc esse in Cicerōnem populūque Rōmānum animō, ut nihil 10 nisi hiberna recūsant atque hanc inveterāscere cōsuētūdinem nōlint; licēre illīs incolumibus per sē ex hibernīs discēdere et, quāscumque in partēs velint, sine metū proficisci. Cicerō ad haec ūnum modo respondit: nōn esse cōsuētūdinem populī Rōmānī accipere ab hoste armātō condiciōnem: 15 sī ab armīs discēdere velint, sē adiūtōre ūtantur lēgātōsque ad Caesarem mittant; spērāre prō eius iūstitiā, quae petierint, impetrātūrōs.

42. Ab hāc spē repulsī Nervii vāllō pedum IX *The Nervii invest Cicero's camp.* et fossā pedum XV hiberna cingunt. Haec et superiorum annōrum cōsuētūdine ā nōbis cōgnōverant et, quōs dē exercitū habēbant captīvōs, ab hīs docēbantur, sed nullā ferrāmentōrum cōpiā, quae esset ad hunc ūsum idōnea, 5 gladiīs cēspitēs circumcidere, manibus sagulisque terram exhaurīre cōgēbantur. Quā quidem ex rē hominum multitūdō cōgnōscī potuit: nam minus hōrīs tribus milium pedum XV in circuitū mūnitiōnem perfēcērunt, reliquisque diēbus turres ad altitudinem vāllī, falcēs testūdinesque, quās idem cap- 10 tivī docuerant, parāre ac facere coepērunt.

43. Septimō oppugnātiōnis diē māximō coortō *They fire the Roman barracks.* ventō ferventēs fūsili ex argillā glandēs fundis et fervefacta iacula in casās, quae mōre Gallicō strāmentīs erant tēctae, iacere coepērunt. Hae celeriter ignem comprehendērunt et ventī māgnitudine in omnem locum castrō- 5

rum distulērunt. Hostēs māximō clāmōre sicutī partā iam atque explorātā victōriā turrēs testūdinesque agere et scālis vāllum ascendere coepērunt. At tanta mīlitum virtūs atque ea praesentia animī fuit, ut, cum undique flammā torrērentur māximāque tēlōrum multitūdine premerentur suaque omnia impedīmenta atque omnēs fōrtūnās cōnflagrāre intellexerent, nōn modo dēmigrandī causā dē vāllō dēcēderet nēmō, sed paene nē respiceret quidem quisquam, ac tum omnēs ācerrimē fortissimēque pūgnārent. Hīc diēs nostrīs longē gravissimus fuit; sed tamen hunc habuit ēventum, ut eō diē māximus numerus hostium vulnerārētur atque interficerētur, ut sē sub ipsō vāllō cōnstīpāverant recessumque primīs ūltimī nōn dabant. Paulum quidem intermīssā flammā et quōdam locō turri adāctā et contingente vāllum tertiae cohortis centuriōnēs ex eō, quō stābant, locō recessērunt suōsque omnēs remōvērunt. nūtū vōcibusque hostēs, sī introīre vellent, vocāre coepērunt; quōrum prōgredī ausus est nēmō. Tum ex omni parte lapidibus cōiectīs dēturbātī, turrisque succēnsa est.

The rival exploits of two centurions.

44. Erant in eā legiōne fortissimī virī, centuriōnēs, quī primīs ordinibus appropīnquārent, T. Puliō et L. Vorēnus. Hī perpetuās inter sē contrōversiās habēbant, quīnam anteferrētur, omnibusque annīs dē locīs summīs simultātibus contendēbant. Ex hīs Puliō, cum ācerrimē ad mūnitiōnēs pūgnārētur, 'Quid dubitās,' inquit, 'Vorēne? aut quem locum tuae probandae virtūtis exspectās? hīc diēs dē nostrīs contrōversiīs iūdicābit.' Haec cum dixisset, prōcēdit extrā mūnitiōnēs quaque pars hostium cōfertifissima est vīsa, irrumpit. Nē Vorēnus quidem sēsē vāllō continet, sed omnium veritus exīstimātiōnem subsequitur. Tum mediocri spatiō relictō Puliō pilum in hostēs immittit

atque ūnum ex multitudine prōcurrentem trāicit; quō percussō et exanimātō hunc scūtīs prōtegunt, in hostem tēla ūniversī cōniciant neque dant prōgrediendī facultātem. 15 Trānsfigitur scūtum Pulīōnī et verūtum in balteō dēfigitur. Avertit hīc cāsus vāgīnam et gladium ēdūcere cōnantī dextram morātur manum, impeditumque hostēs circumstant. Succurrit inimīcus illī Vorēnus et laborantī subvenit. Ad hunc sē cōfestim ā Pulīōne omnis multitūdō convertit: 20 illum verūtō arbitrantur occīsum. Gladiō comminus rem gerit Vorēnus atque ūnō interfectō reliquōs paulum prōpēllit; dum cupidius īstat, in locum dēlātus īferiōrem concidit. Huīc rūsus circumventō fert subsidium Pulīō, atque ambō incolumēs complūribus interfectīs summā cum laude 25 sēsē intrā mūnitiōnēs recipiunt. Sic fōrtūna in contentiōne et certāmine utrumque versāvit, ut alter alterī inimīcus auxiliō salutīque esset neque diiūdicārī posset, uter utrī virtūte anteferendus vidērētur.

45. Quantō erat in diēs gravior atque asperior oppugnātiō, et māximē quod māgnā parte militum *Cicero informs Caesar of his peril.* cōfectā vulneribus rēs ad paucitātem dēfēnsōrum pervēnerat, tantō crēbriōrēs litterae nūntiīque ad Caesarem mittēbantur; quōrum pars dēprehēnsa in cōspectū nostrōrum 5 militum cum cruciātū necābātur. Erat ūnus intus Nervius nōmine Verticō, locō nātus honestō, quī ā primā obsidiōne ad Cicerōnem perfūgerat summamque eī fidem praestiterat. Hīc servō spē libertātis māgnisque persuādet praemiīs, ut litterās ad Caesarem dēferat. Hās ille in iaculō illigātās 10 effert et Gallus inter Gallōs sine ullā suspiciōne versātus ad Caesarem pervenit. Ab eō dē periculis Cicerōnis legiōnisque cōgnōscitur.

46. Caesar accēptīs litterīs hōrā circiter ūn- *Caesar directs his legates to relieve Cicero.* decimā diēi statim nūntium in Bellovacōs ad M.

Crassum quaestōrem mittit, cūius hiberna aberant ab eō
 milia passuum XXV; iubet mediā nocte legiōnem proficisci
 5 celeriterque ad sē venīre. Exit cum nūntiō Crassus. Alter-
 um ad C. Fabium lēgātum mittit, ut in Atrebatum finēs
 legiōnem adducat, quā sibi iter faciendum sciēbat. Scribit
 Labiēnō, sī rei publicae commodō facere posset, cum legiōne
 ad finēs Nerviorum veniat. Reliquam partem exercitūs, quod
 10 paulō aberat longius, nōn putat expectandum; equitēs cir-
 citer quadringentōs ex proximīs hibernīs cōgit.

*Crassus and
 Fabius re-
 spond.*

47. Hōrā circiter tertiā ab antecursōribus dē
 Crassī adventū certior factus eō diē milia passuum
 XX prōcēdit. Crassum Samarobrīvae praeficit legiōnemque
 eī attribuit, quod ibi impedimenta exercitūs, obsidēs civitā-
 5 tum, litterās publicās frūmentumque omne, quod eō toleran-
 dae hiemis causā dēvēxerat, relinquēbat. Fabius, ut imperā-
 tum erat, nōn ita multum morātus in itinere cum legiōne
 occurrit. Labiēnus interitū Sabīnī et caede cohortium cōg-
 nitā, cum omnēs ad eum Trēverōrum cōpiae vēnissent, veritus
 10 nē sī ex hibernīs fugae similem profectiōnem fēcisset, hostium
 impetum sustinēre nōn posset, praesertim quōs recentī victō-
 riā elferri sciret, litterās Caesarī remittit, quantō cum pericu-
 lō legiōnem ex hibernīs ēductūrus esset, rem gestam in Ebu-
 rōnibus perscribit, docet omnēs equitatūs peditātūsque cōpias
 15 Trēverōrum tria milia passuum longē ā suis castris cōnsēdisse

*Caesar in-
 forma Cicero
 of coming re-
 lief.*

48. Caesar cōsiliō eius probātō, etsī opīniōne
 trium legiōnum dēiectūs ad duās redierat, tamen
 ūnum commūnis salūtis auxilium in celeritātē pōnēbat. Venit
 māgnīs itineribus in Nerviorum finēs. Ibi ex captīvis cōg-
 5 nōscit, quae apud Cicerōnem gerantur quantōque in periculō
 rēs sit. Tum cuīdam ex equitibus Gallīs māgnīs praemiīs
 persuādet, utī ad Cicerōnem epistolam dēfcerat. Hanc Grae-

cīs cōscrīptam litterīs mittit, nē interceptā epistolā nostra ab hostibus cōnsilia cōgnōscantur. Sī adire nōn possit, monet, ut trāgulam cum epistulā ad ammentum deligātā intrā¹⁰ mūnitiōnem castrōrum abiciat. In litterīs scrībit, sē cum legiōnibus profectum celeriter affore; hortātur, ut pristinam virtūtem retineat. Gallus periculum veritus, ut erat praeceptum, trāgulam mittit. Haec cāsū ad turrim adhaesit neque ab nostrīs bīduō animadversa tertiō diē ā quōdam milite cōn-¹⁵spicitur, dēmp̄ta ad Cicerōnem dēfertur. Ille perlēctam in conventū militum recitat māximāque omnēs laetitiā afficit. Tum fūmī incendiōrum procul vidēbantur, quae rēs omnem dubitatiōnem adventūs legiōnum expulit.

49. Galli rē cōgnitā per explorātōrēs obsidiō-
nem relinquunt, ad Caesarem omnibus cōpiīs con-
tendunt. Haec erant armāta circiter milia LX.
Cicerō datā facultāte Gallum ab eōdem Verticōne, quem sup̄rā
dēmōnstrāvimus, repetit, quī litterās ad Caesarem dēferat; 5
hunc admonet, iter cautē diligenterque faciat; perscrībit in
litterīs, hostēs ab sē discessisse omnemque ad eum multītūdi-
nem convertisse. Quibus litterīs circiter mediā nocte Caesar
allātis suōs facit certiōrēs eōsque ad dīmicandum animō cōn-
firmat. Posterō diē lūce primā movet castra et circiter milia 10
passuum quattuor prōgressus trāns vallem et rīvum multītū-
dinem hostium cōspiciātur. Erat māgnī periculī rēs tantulīs
cōpiīs inīquō locō dīmicāre; tum, quoniam obsidiōne liberā-
tum Cicerōnem sciēbat, aequō animō remittendum dē celeritā-
te exīstimābat: cōnsēdit et, quam aequissimō locō potest, 15
castra commūnit atque haec, etsī erant exigua per sē, vix
hominum mīlium septem, praesertim nūllīs cum impedimen-
tīs, tamen angustīs viārum, quam māximē potest, contrahit,
eō cōnsiliō, ut in summam contemptiōnem hostibus veniat. In-

*The Gauls
quit the siege
and march
against Cae-
sar.*

20 terim speculātōribus in omnēs partēs dīmīssīs explōrat, quō commodissimē itinere vallēs trānsīrī possit.

*Caesar feigns
fear and re-
tires within
his works.*

50 Eō diē parvulis equestribus proeliīs ad aquam factīs utrīque sēsē suō locō continent: Gallī,

quod ampliōrēs cōpiās, quae nōndum convēnerant, expectā-
bant; Caesar, sī forte timōris simulātiōne hostēs in suum lo-
5 cum ēlicere, posset, ut citrā vallem prō castrīs proeliō conten-
deret; sī id efficere nōn posset, ut explōrātis itineribus minōre
cum periculō vallem rīvumque trānsīret. Prīmā lūce hostium
equitātus ad castra accēdit proeliumque cum nostrīs equiti-
bus committit. Caesar cōsultō equitēs cedere sēque in cas-
10 tra recipere iubet; simul ex omnibus partibus castra altiōre
vallō mūnīrī portāsque obstruī atque in hīs administrandīs
rēbus quam māximē concursārī et cum simulātiōne agī timōris
iubet.

*By an unex-
pected sortie
Caesar re-
tires into
his works.*

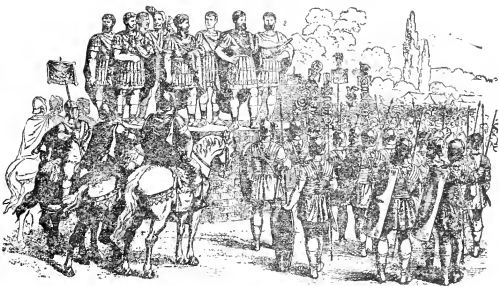
51. Quibus omnibus rēbus hostēs invitātī cō-
piās trādūcunt aciemque inīquō locō cōstituunt,

nostrīs vērō etiam dē vallō dēductis propius accēdunt et tēla in-
trā mūnitiōnem ex omnibus partibus cōniciunt praecōnibusque
5 circummissis prōnūntiārī iubent, seu quis Gallus seu Rōmānus
velit ante hōram tertiam ad sē trānsīre, sine periculō licēre;
post id tempus nōn fore potestātem: ac sic nostrōs contemp-
sērunt, ut obstrūctis in speciem portīs singulis ōrdinibus
cēspitum, quod ea nōn posse intrōrumpere vidēbantur, aliī
10 vallum mauū scindere, aliī fossās complēre inciperent. Tum
Caesar omnibus portīs ēruptiōne factā equitātūque ēmissō
celeriter hostēs in fugam dat, sic utī omnīnō pūgnandī causā
resisteret nēmō, māgnumque ex eis numerum occīdit atque
omnēs armīs exuit.

*He proceeds
to the camp
of Cicero.*

52. Longius prōsequī veritus, quod silvae pa-
lūdēsque intercēdēbant neque etiam parvulō dē-

trīmentō illōrum locum relinqui vidēbat, omnibus suis incol-
umibus cōpiis eōdem diē ad Cicerōnem pervenit. Institū-
tās turrēs, testūdines mūnitiōnēsque hostium admirātur; le- 5
giōne prōductā cōgnōscit nōn decimum quemque esse reli-
quum militem sine vulnere: ex hīs omniibus iūdicat rēbus,
quantō cum periculō et quantā cum virtūte rēs sint adminis-
trātae: Cicerōnem prō eius meritō legiōnemque collaudat:
centurionēs singillatim tribūnōsque militum appellat, quō- 10
rum ēgregiam fuisse virtūtem testimoniō Cicerōnis cōgnōver-
at. Dē cāsū Sabīnī et Cottae certius ex captivīs cōgnōscit.

CONTIO.

Posterō diē contiōne habitā rem gestam prōpōnit, milites
cōsōlātur et cōfirmat; quod detrīmentum culpā et temeri-
tāte lēgātī sit acceptum, hōc aequiōre animō ferendum docet, 15
quod beneficiō deōrum immortalium et virtūte eōrum expiātō
incommodō neque hostibus diūtina laetitia neque ipsīs lon-
gior dolor relinquiātur.

53. Interim ad Labiēnum per Rēmōs incrēdi-
bili celeritāte dē victōriā Caesaris fāma perfertur.
ut, cum ab hibernīs Cicerōnis mīlia passuum ab-

*Retreat of
Indutiomarus
and his allies.
Caesar decid-
es to winter in
Gaul.*

- esset circiter LX, eoque post hōram nōnam diēi Caesar pervē-
- 5 nisset, ante mediam noctem ad portās castrōrum clāmor orerētur, quō clāmōre sīgnificātiō victōriæ grātulātiōque ab Rēmīs Labiēnō fieret. Hāc fāmā ad Trēverōs perlātā Indutiomarus, quī posterō diē castra Labiēnī oppugnāre dēcrēverat, noctū profugit cōpiāsque omnēs in Trēverōs reducit.
- 10 Caesar Fabium cum suā legiōne remittit in hiberna, ipse cum tribus legiōnibus circum Samarobrīvam trīnīs hibernīs hiemāre cōstituit et, quod tantī mōtūs Galliae exstiterant, tōtam hiemem ipse ad exercitum manēre dēcrēvit. Nam illō incommodō de Sabīnī morte perlātō omnēs ferē Galliae
- 15 civitātēs dē bellō cōsultābant, nūntiōs legātiōnēsque in omnēs partēs dīmittēbant et, quid reliquī cōsiliī caperent atque unde initium bellī fieret, explorābant nocturnaue in locīs dēsertīs concilia habēbant. Neque ūllum ferē tōtius hiemis tempus sine sollicitūdine Caesaris intercessit, quī
- 20 aliquem dē cōsiliīs ac mōtū Gallōrum nūntium acciperet. In hīs ab L. Rosciō, quem legiōnī tertiadedecimae praefēcerat, certior factus est, māgnās Gallōrum cōpiās eārum civitātum, quae Aremoricae appellantur, oppugnandī suī causā convēnisse neque longius mīlia passuum octō ab hibernīs
- 25 suis āfuisse, sed nūntiō allātō dē victōriā Caesaris discessisse, adeō ut fugae similis discessus vidērētur.

Caesar confers with the Gallic chiefs. Suspected in subordination of nearly all the tribes.

54. At Caesar prīncipibus cūiusque civitātis ad sē ēvocātīs aliās territandō, cum sē scīre, quae fierent, dēnūntiāret, aliās cohortandō māgnam partem Galliae in officiō tenuit. Tamen Senonēs,
- 5 quae est civitās in primīs firma et māgnae inter Gallōs auctoritātis, Cavarīnum, quem Caesar apud eōs rēgem cōstituerat, cūius frāter Moritasgus adventū in Galliam Caesaris cūiusque māiōrēs rēgnū obtinuerant, interficere publicō

cōsiliō cōnātī, cum ille praesēnsisset ac prōfūgisset, usque ad finēs īnsecūtī rēgnō domōque expulērunt et, missīs ad ¹⁰ Caesarem satisfaciendī causā lēgātīs, cum is omnem ad sē senātum venīre iussisset, dictō audientēs nōn fuērunt. Tantum apud hominēs barbarōs valuit, esse aliquōs repertōs principēs īferendī bellī, tantamque omnibus voluntātum commūtātiōnem attulit, ut praeter Aeduōs et Rēmōs, quōs ¹⁵ praecipuō semper honōre Caesar habuit, alterōs prō vetere ac perpetuā erga populum Rōmānum fidē, alterōs prō recentibus Gallicī bellī officiīs, nūlla ferē cīvitas fuerit nōn suspecta nōbīs. Idque adeō haud sciō mīrandumne sit, cum complūribus aliīs dē causīs, tum māximē, quod eī, quī virtūte bel- ²⁰ lī omnibus gentibus praeferēbantur, tantum sē eiūs opīniōnis dēperdidisse, ut ā populō Rōmānō imperia perferrent, gravissimē dolēbant.

55. Trēverī vērō atque Indutiomarus tōtius *The Treveri*
hiemis nūllum tempus intermiserunt, quā trāns *under Indu-*
Rhēnum lēgātōs mitterent, cīvitatēs sollicitārent, *tiomarus form*
pecūniās pollicerentur, māgnā parte exercitūs nostrī interfectā *a hostile alli-*
multō minōrem superesse dicerent partem. Neque tamen ⁵
ūllī cīvitatī Germānōrum persuādērī potuit, ut Rhēnum trāns-
siret, cum sē bis expertōs dicerent, Ariovistī bellō et Tenctē-
rōrum trānsitū: nōn esse amplius fōrtūnam temptātūrōs. Hāc
spē lapsus Indutiomarus nihilō minus cōpiās cōgere, exercēre,
ā finitimīs equōs parāre, exulēs damnātōsque tōtā Galliā māg- ¹⁰
nīs praemiīs ad sē allicere coepit, Ac tantam sibi iam hīs
rēbus in Galliā auctōritātem comparāverat, ut undique ad
eum lēgātiōnēs concurrerent, grātiam atque amīcitiam pūblicē
prīvātimque peterent.

*Indutiomarus
calls an
armed coun-
cil of the
Gauls. He
plans to at-
tack Labi-
enus.*

56. Ubi intellexit ūltrō ad sē venīrī, alterā ex parte Senonēs Carnūtēque cōscientiā facinoris instigārī, alterā Nerviōs Aduātucōsque bellum Rōmānīs parāre, neque sibi voluntāriōrum cōpiās

- 5 dēfore, sī ex finibus suis prōgredi coepisset, armātum concili-um indicit. Hōc mōre Gallōrum est initium bellī: quō lēge commūnī omnēs pūberēs armātī convenīre cōsuērunt: quī ex iīs novissimus convenit, in cōspectū multitudinis omnibus cruciātibus affectus necātur. In eō conciliō Cingetorigem, 10 alterius prīncipem factiōnis, generum suum, quem suprā dēmōnstrāvimus Caesaris secūtum fidem ab eō nōn discessisse, hostem iūdicat bonaque ēius pūblicat. Hīs rēbus cōfectis in conciliō prōnūntiat arcessitum sē ā Senonibus et Carnūti-
bus aliisque complūribus Galliae cīvitātibus: hūc itūrum per 15 finēs Rēmōrum eōrumque agrōs populātūrum āc, priusquam id faciat, castra Labiēnī oppūgnātūrum. Quae fierī velit, praecipit.

*Labiēnus,
feignīng fear,
remains in
the camp.*

57. Labiēnus, cum et locī nātūrā et manū mūnītissimīs castrīs sēsē tenēret, dē suō āc legiōnis periculō nihil timēbat; nē quam occāsiōnem rei bene gerendae dīmitteret, cōgitābat. Itaque ā Cingetorige atque ēius pro-
5 pīnquīs ōrātiōne Indutiomarī cōgnitā, quam in conciliō habu-erat, nūntiōs mittit ad finitimās cīvitātēs equitēsque undique ēvocat: hīs certam diem conveniendī dicit. Interim prope cotīdiē cum omni equitātū Indutiomarus sub castrīs ēius vagābātur, aliās ut situm castrōrum cōgnōsceret, aliās collo-
10 quendī aut territandī causā: equitēs plērumque omnēs tēla intrā vāllum cōniciēbant. Labiēnus suōs intrā mūnitiōnem continēbat timēisque opīniōnem, quibuscumque poterat rē-
bus, augēbat.

58. Cum maiore in dies contemptione Indutiomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos arcessendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enuntiari aut ad Treveros perferri posset. Interim ex consuetudine cotidiana Indutiomarus ad castra accedit atque ibi magnam partem diei consumit: equites tela coniciunt et magna cum contumelia verborum nostros ad pugnam evocant. Nullo ab nostris dato responsu, ubi visum est, sub vesperum dispersi ac dissipati discidunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit: praecipit atque interdicit, praeteritis hostibus atque in fugam coniectis (quod fore, sicut accidit, videbat) unum omnes peterent Indutiomarum, neu quis quem prius vulneret, quam illum interfectum viderit, quod mora reliquorum spatium nactum illum effugere nolebat: magna proponit iis, qui occiderint, praemia; submittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna, et cum unum omnes peterent, in ipso fluminis vadu prehensus Indutiomarus interficitur caputque eius refertur in castra; redeunt, quos possunt, consectantur atque occidunt. Hac re cognita omnes Eburonum et Nerviorum, quae convenerant, copiae discidunt, pauloque habuit post id factum Caesar quietiorem Galliam.

He makes a sudden sortie. Indutiomarus is slain, his army routed, and order restored in Gaul.

COMMENTARIUS SEXTUS,

*Caesar pro-
cures new
troops from
Italy.*

1. Multis dē causīs Caesar māiōrem Galliae
mōtum expectāns per M. Silānum, C. Antistium
Rēgīnum, T. Sextum lēgātōs dēlēctum habēre īnstituit: simul
ab Cn. Pompēiō prēcōnsule petit. quoniam ipse ad urbem
5 cum imperiō reīpūblicae causā remanēret, quōs ex Cisalpīnā
Galliā cōsul sacrāmētō rogāvisset, ad sīgna convenīre et ad
sē proficīseī iūberet, māgnī interesse etiam in reliquum tem-
pus ad opīniōnem Galliae exīstimāns tantās vidērī Ītalīae fac-
ultātēs, ut, sī quid esset in bellō dētrīmentī acceptum, nōn
10 modo id brevī tempore sarcīrī, sed etiam māīcribus augērī
cōpiīs posset. Quod cum Pompēius et reīpūblicae et amīcit-
iae tribuisset, celeriter cōfectō per suōs dēlēctū tribus ante
exāctam hiemem et cōstitutīs et adductīs legiōnibus duplicā-
tōque eārum cohortium numerō, quās cum Q. Tituriō āmīs-
15 erat, et celeritāte et cōpiīs docuit, quid populī Rōmānī discip-
līna atque opēs possent.

*The Treveri
again form
an alliance
against him.*

2. Interfectō Indutiomarō, ut docuimus, ad ēius
propīnquōs ā Trēverīs imperium dēfertur. Illi
finitimōs Germānōs sollicitāre et pecūniam pollicērī nōn dē-
sistunt. Cum ab proximīs impetrāre nōn possent, ūlteriōrēs
5 temptant. Inventīs nonnūllīs civitātibus iūreiūrandō inter sē
cōfīrmant obsidibusque dē pecūniā cavent; Ambiorigem sibi
societāte et foedere adiungunt. Quibus rēbus cōgnītīs Cae-
sar cum undique bellum parārī vidēret, Nervīōs, Aduātucōs,
Menapiōs adiūctīs Cisrhēnānīs omnibus Germānīs esse in

armīs, Senonēs ad imperātum nōn venīre et cum Carnūtibus¹⁰ finitimisque cīvitātibus cōsilia communicāre, ā Trēverīs Germānōs crēbris legātiōnibus sollicitārī, mātūrius sibi dē bellō cōgitandum putāvit.

3. Itaque nōndum hieme cōfectā proximīs quattuor coāctīs legiōnibus dē imprōvisō in finēs Nerviorum contendit et, priusquam illi aut convenire aut prōfugere possent, māgnō pecoris atque hominum numerō captō atque eā praedā militibus concessā vāstātisque agrīs in dēditionem venire atque obsidēs sibi dare coēgit. Eō celeriter cōfectō negōtiō rūsus in hiberna legiōnēs redūxit. Conciliō Galliae primō vēre, ut instituerat, indictō, cum reliquī praeter Senonēs, Carnūtēs Trēverōsque vēnissent, initium bellī ac dēfectionis hōc esse arbitrātus, ut omnia postpōnere vidērētur, concilium Lutētiam Parisiōrum trāsfert. Cōfinēs erant hī Senonibus cīvitātemque patrum memoriā coniūxerant, sed ab hōc cōsiliō āfuisse exīstimābantur. Hāc rē prō suggestū prōnūntiātā eōdem diē cum legiōnibus in Senonēs proficiscitur māgnisque itineribus¹⁵ eō pervenit.

4. Cōgnitō eius adventū Accō, quī princeps eius cōsiliū fuerat, iubet in oppida multitudinem convenire. Cōnantibus, priusquam id effici posset, adesse Rōmānōs nūntiātur. Necessariō sententiā dēsistunt lēgātōsque dēprecandī causā ad Caesarem mittunt: adeunt per Aeduos, quōrum antiquitus erat in fidē cīvitās. Libenter Caesar petentibus Aeduis dat veniam excūsātiōnemque accipit, quod aestivum tempus instantis bellī, nōn quaestiōnis esse arbitrātur. Obsidibus imperātis centum hōs Aeduis custōdiendos trādit. Eōdem Carnūtēs lēgātōs obsidēsque mittunt ūsī dēprecātōribus Rēmīs, quōrum erant in clientelā: eadem ferunt²⁰

Caesar devastates the country of the Nervii. After a conference at Lutetia (Paris), he marches against the Senones.

These submit; also the Carnutes.

respōsa. Peragit concilium Caesar equitēsque imperat cīvitatibus.

Caesar proceeds against the Menapii.

5. Hāc parte Galliae pācātā tōtus et mente et animō in bellum Trēverōrum et Ambiorigis insistit, Cavarīnum cum equitātū Senonum sēcum proficīscī iubet, nē quis aut ex hūius irācundiā aut ex eō, quod meruerat, odio cīvitatīs mōtus existat. His rēbus cōstitutīs, quod prō explorātō habēbat Ambiorigem proeliō nōn esse contentūrum, reliqua eius cōsilia animō circumspiciēbat. Erant Menapii propīnquī Eburōnum finibus, perpetuīs palūdibus silvisque mūnītī, quī ūnī ex Galliā dē pāce ad Caesarem lēgātōs numquam mīserant. Cum hīs esse hospitium Ambiorigī sciēbat; item per Trēverōs vēnisse Germānīs in amicitiam cōgnōverat. Haec prius illī dētrahenda auxilia exīstimābat quam ipsum bellō lacesseret, nē dēspērātā salūte aut sē in Menapiōs abderet aut cum Trānsrhēnānīs congregī cōgerētur. Hōc

15 initō cōsiliō tōtīus exercitūs impedīmenta ad Labiēnum in Trēverōs mittit duāsque legiōnēs ad eum proficīscī iubet; ipse cum legiōnibus expeditīs quīnque in Menapiōs proficīscitur. Illī nullā coāctā manū locī praesidiō frētī in silvās palūdēsque cōfugiunt suaque eōdem cōferunt.

They sue for peace and give hostages.

6. Caesar partītis cōpiīs cum C. Fabiō lēgātō et M. Crassō quaestōre celeriterque effectīs pontibus adit tripertitō, aedificia vicōsque incendit, māgnō pecoris atque hominum numerō potitur. Quibus rēbus coāctī

5 Menapii lēgātōs ad eum pācis petendae causā mittunt. Ille obsidibus acceptīs hostium sē habitūrum numerō cōfirmat, sī aut Ambiorigem aut eius lēgātōs finibus suis recēpissent. His cōfirmātis rēbus Commium Atrebatem cum equitātū custōdis locō in Menapiīs relinquit; ipse in Trēverōs proficīscitur.

10 citur.

7. Dum naec ā Caesare geruntur, Trēverī māg- *The Treveri
plan to attack
Labienus.
His strategy.*
nīs coāctīs peditātūs equitātūsque cōpiīs Labiēnum
cum ūnā legiōne, quae in eōrum finibus hiemāverat, adoriri
parābant, iamque ab eō nōn longius bīduī viā aberant, cum
duās vēnisse legiōnēs mīssū Caesaris cōgnōscunt. Positis cas- 5
tris ā milibus passuum xv auxilia Germānōrum exspectāre
cōstituunt. Labiēnus hostium cōgnitō cōnsiliō spērāns temer-
itāte eōrum fore aliquam dīmicanī facultātem, praesidiō quīn-
que cohortium impedimentis relictō, cum vīginti quīnque coh-
ortibus māgnōque equitātū contrā hostem proficiscitur et mille 10
passuum intermīssō spatiō castra commūnit. Erat inter La-
biēnum atque hostem difficilī trānsitū flūmen rīpīsque prae-
ruptīs. Hōc neque ipse trānsire habēbat in animō neque
hostēs trānsitūrōs exīstimābat. Augēbātur auxiliōrum coti-
diē spēs. Loquitur [in cōnsiliō] palam, quoniam Germānī 15
appropīnquāre dīcantur, sēsē suās exercitūsque fōrtūnās in
dubium nōn dēvocātūrum et posterō diē primā lūce castra
mōtūrum. Celeriter haec ad hostēs dēferuntur, ut ex māgnō
Gallōrum equitum numerō nōnnūllōs Gallicīs rēbus favēre
nātūra cōgēbat. Labiēnus noctū tribūnīs militum primisque 20
ōrdinibus convocātīs, quid suī sit cōnsiliī, prōpōnit et, quō
facilius hostibus timōris det suspiciōnem, māiōre strepitū et
tumultū, quam populī Rōmānī fert cōnsuetūdō, castra mōvēri
iubet. Hīs rēbus fūgae similem profectiōnem effēcit. Huc
quoque per explōrātōrēs ante lūcem id tantā propīnquitāte 25
castrōrum ad hostēs dēferuntur.

8. Vix āgmen novissimum extrā mūnitiōnēs *He burs them
to an unfav-
ourable posi-
tion and ut-
terly defeats
them.*
prōcesserat, cum Galli cohortātī inter sē, nē spērā-
tam praedam ex manibus dīmitterent: longum esse
perterritis Rōmānīs Germānōrum auxilium exspectāre, neque
suam patī dīgnitātem, ut tantis cōpiīs tam exiguam manum 5

praesertim fugientem atque impeditum adoriri nōn audeant, flūmen trānsire et inīquō locō committere proelium nōn dubitant. Quae fore suspicātus Labiēnus, ut omnēs citrā flūmen ēliceret, eādē ūsus simulatiōne itineris placidē prōgrediēbātur. Tum praemissis paulum impedimentis atque in tumultu quōdam collocātis, 'Habētis,' inquit, 'mīlītēs, quam petistis, facultātem: hostem impeditō atque inīquō locō tenētis: praestāte eandem nobīs ducibus virtūtem, quam saepenumērō imperātōrī praestitistis, atque illum adesse et haec cōram cernere exīstimāte.' Simul signa ad hostem convertī aciemque dirigi iubet et paucis turmīs praesidiō ad impedimenta dīmīssis reliquos equitēs ad latera dispōnit. Celeriter nostrī clāmōre sublātō pīla in hostēs immittunt. Illi, ubi praeter spem, quos modo fugere crēdebant, infestis signis ad sē ire vīderunt, impetum ferre nōn potuerunt ac primō concursū in fugam cōiecti proximās silvās petiērunt. Quos Labiēnus equitatū cōsectātus māgnō numerō interfectō, complūribus captis paucis post diēbus civitātem recēpit. Nam Germānī, quī auxiliō veniēbant, perceptā Trēverōrum fugā sēsē domum recēperunt. Cum his propinquī Indutiomari, quī defectionis auctōrēs fuerant, comitatī eōs ex civitāte excessērunt. Cingetorigī, quem ab initio permānsisse in officiō dēmōstrāvimus, principātus atque imperium est trāditum.

Second passage of the Rhine. Caesar receives the submission of the Ubii and plans to go against the Suebi.

5

9. Caesar, postquam ex Menapiis in Trēveros veniit, duābus de causis Rhēnum trānsire cōstituit; quārum ūna erat, quod auxilia contrā sē Trēverīs mīserant, altera, nē ad eōs Ambiorix receptum haberet. His cōstitutis rēbus paulum suprā eum

locum, quō ante exercitum trādūxerat, facere pontem instituit. Notā atque institutā ratiōne māgnō militum studiō paucis diēbus opus efficitur. Fīrmō in Trēverīs ad pontem praesidiō

relictō, nē quis ab hīs subitō mōtus orerētur, reliquās cōpiās equitātumque trādūcit. Ubiī, qui ante obsidēs dederant at-¹⁰ que in dēlitiōnem vēnerant, purgandī suī causā ad eum lēgātōs mittunt, quī doceant neque auxilia ex suā cīvitāte in Trēverōs mīssa neque ab sē fidem laesam: petunt atque ōrant, ut sibi parcat, nē commūnī odiō Germānōrum innocentēs prō nocentibus poenās pendant; sī amplius obsidum velit darī,¹⁵ pollicentur. Cōgnitā Caesar causā reperit ab Suēbīs auxilia mīssa esse; Ubiōrum satisfactiōnem accipit, aditūs viāsque in Suēbōs perquirit

10. Interim paucīs post diēbus fit ab Ubiīs *The Suēb retire within the forest Bacenis.* certior Suēbōs omnēs in ūnum locum cōpiās cōgere atque iīs nātiōibus, quae sub eōrum sint imperiō, dēnūntiāre, ut auxilia peditātūs equitātūsque mittant. Hīs cōgnitis rēbus rem frūmentāriam prōvidet, castrīs idōneum locum deli-⁵ git; Ubiīs imperat, ut pecora dēdūcant suaque omnia ex agrīs in oppida cōferant, spērāns barbarōs atque imperitōs hominēs inopiā cibāriōrum adductōs ad inīquam pūgnandī condiōnem posse dēdūcī. mandat, ut crebrōs explorātōrēs in Suēbōs mittant quaeque apud eōs gerantur cōgnōscant. Illi¹⁰ imperāta faciunt et paucīs diēbus intermissīs referunt: Suēbōs omnēs, posteāquam certiōrēs nūntiī dē exercitū Rōmānōrum vēnerint, cum omnibus suis sociōrumque cōpiīs, quās coēgissent, penitus ad extrēmōs finēs sē recēpisse: silvam esse ibi infīnitā māgnitūdine, quae appellātur¹⁵ Bacēnis; hanc longē intrōrsus pertinēre et prō nātivō mūrō obiectam Cherūscōs ab Suēbīs Suēbōsque ab Cherūscīs iniūriīs incursiōnibusque prohibēre: ad ēius initium silvae Suēbōs adventum Rōmānōrum exspectāre cōstituisse.

11. Quoniam ad hunc locum perventum est, *Contrast of Gallic and German customs.* nōn aliēnum esse vidētur dē Galliae Germāniae-

que mōribus et quō differant hae nātiōnēs inter sēsē, prōpō-

*Ecce 3, ee of
two parts, 8 in
Gaul.*

nere. In Galliā nōn solum in omnibus civitatibus
atque in omnibus pagis partibusque, sed paene

- 5 etiam in singulis domibus factiones sunt, earumque factionum principes sunt. qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad arbitrium iudiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat. Idque eius rei causam antiquitus institutum videtur. ne quis ex plebe contra
10 potentiores auxilium egeret: suos enim quisque opprimere et circumveniri non patitur, neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Haec eadem ratio est in summa totius Galliae; namque omnes civitates in partes divisa sunt duas.

*The leading
tribes; the
Aeduī, Sequani,
Remi.*

12. Cum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Aeduī, alterius Sequanī. Hi

- cum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Aeduīs magnaeque eorum erant clientelae, Germanos
5 atque Ariovistum sibi adiunxerant eosque ad se magnis iacturis pollicitationibusque perduxerant. Proeliis vero compluribus factis secundis atque omni nobilitate Aeduorum interfecta tantum potentiam antecesserant, ut magnam partem clientium ab Aeduīs ab se traducerant obsidesque ab iis principum
10 filios acciperent et publice iurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros, et partem finitimae agrae per vim occupatam possiderent Galliaeque totius principatum obtinerent. Quam necessitate adductus Diviciacus auxilium petendi causam Romanam ad senatum profectus imperfectam rem redierat.
15 Adventum Caesaris factam commutatione rerum, obsidibus Aeduīs redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Caesarem comparatis, quod hi, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliorem conditione atque aequiore imperio se uti

vidēbant, reliquīs rēbus eōrum grātiā dīgnitateque amplificātā, Sēquanī principātum dīmiserant. In eōrum locum Rēmī successerant: quōs quod adaequāre apud Caesarem grātiā intellegēbātur, iī, quī propter veterēs inimicitias nūllō modo cum Aeduīs coniungī poterant, sē Rēmīs in clientēlam dicābant. Hōs illī diligenter tuēbantur: ita et novam et repentē collēctam auctōritātem tenēbant. Eō tum statū rēs erat, ut longē prīncipēs habērentur Aeduī, secundum locum dīgnitātis Rēmī obtinērent.

13. In omni Galliā eōrum hominum, quī aliquō sunt numerō atque honōre, genera sunt duo. Nam plēbēs paene servōrum habētur locō, quae nihil audet per sē, nūllō adhibētur cōsiliō. Plērīque, cum aut aere aliēnō aut māgnitudine tribūtōrum aut iniuriā potentiōrum premuntur, sēsē in servitūtem dicant nōbilibus, quibus in hōs eadem omnia sunt iūra, quae dominīs in servōs. Sed de hīs duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. Illī rēbus dīvinīs intersunt, sacrificia pūblica ac prīvāta prōcūrant, religiōnēs interpretantur: ad eōs māgnus adulēscētium numerus disciplinae causā concurrit, māgnōque hī sunt apud eōs honōre. Nam ferē de omnibus contrōversiīs pūblicis prīvātisque cōstituunt, et si quod est admīssum facinus, si caedēs facta, si de hērēditāte, si de finibus contrōversia est, idem dēcernunt, praemia poenāsque cōstituunt; si quī aut prīvātus aut populus eōrum dēcrētō nōn stetit, sacrificiis interdiciunt. Haec poena apud eōs est gravissima. Quibus ita est interdictum, hī numerō impiōrum ac scelerātōrum habentur, hīs omnes dēcēdunt, aditum sermōnemque dēfugiunt, nē quid ex contāgiōne incommodī accipiant, neque hīs petentibus iās redditur, neque honōs ūllus comunicātur. Hīs autem omnibus dru-

Two classes of nobility: the Knights and Druids.

Power of the Druids.

idibus praeest unus, quī summam inter eōs habet auctoritatem. Hōc mortuō aut, sī quī ex reliquīs excellit dignitate, succēdit, aut, sī sunt plūrēs parēs, suffrāgiō druidum, nōn-
 25 numquam etiam armīs dē principātū contendunt. Hī certō annī tempore in finibus Carnūtum, quae regiō tōtius Galliae media habētur, cōsīdunt in locō cōsecratō. Hūc omnēs undique, quī contrōversiās habent, conveniunt eōrumque dē-
 30 crētīs iūdicīisque parent. Disciplīna in Britannīā reperta at-
 que inde in Galliam trāslāta esse exīstimātur, et nunc, quī diligentius eam rem cōgnōscere volunt, plērumque illō discen-
 di causā proficiscuntur.

*Their privi-
 leges and
 doctrines.*

14. Druidēs ā bellō abesse cōsuērunt neque tribūta unā cum reliquīs pendunt, militiae vacā-
 tionem omniumque rērum habent immunitatem. Tantīs excitātī praemiīs et suā sponte multī in disciplīnam conven-
 5 iunt et ā parentibus propīnquisque mittuntur. Māgnū ibi numerum versuum ēdiscere dicuntur. Itaque annōs nōn-
 nullī vicēnōs in disciplīnā permanent. Neque fās esse exī-
 timant ea litterīs mandāre, cum in reliquīs ferē rēbus, pūb-
 licīs privātisque ratiōnibus, Graecīs litterīs ūtantur. Id
 10 mihi deābus dē causīs instituisse videntur, quod neque in vulgum disciplīnam efferrī velint, neque eōs, quī discunt, litterīs cōnfisōs minus memoriae studēre; quod ferē plērisque accidit, ut praesidiō litterārum diligentiam in perdiscendō ac
 15 memoriā remittant. Imprīmīs hōc volunt persuādēre, nōn
 interīre animās, sed ab aliīs post mortem trānsīre ad aliōs, atque hōc māximē ad virtutem excitārī putant, metū mortis neglēctō. Multa praetereā dē sīderibus atque eōrum mōtū, dē mundi ac terrārum māgnitūdine, dē rērum nātūrā, dē
 20 deōrum immortalīum vī ac potestāte disputant et iuventūtī trādunt.

15. Alterum genus est equitum. Hī, cum est *The Knights, Their war-like habits.* ūsus atque aliquod bellum incidit (quod ferē ante Caesaris adventum quatuordecim accidere sōlēbat, utī aut ipsī iniuriās inferrent aut illātās prōpulsarent), omnes in bellō versantur, atque eōrum ut quisque est genere cōpiisque 5 amplissimus, ita plurimōs circum se ambactōs clientēsque habet. Hanc ūnam grātiā potentiamque nōverunt.

16. Nātiō est omnis Gallōrum admodum dēdi- *Religion. Human sacrifices.* ta religiōnibus, atque ob eam causam quī sunt affectī graviōribus morbīs quīque in proeliis periculisque versantur, aut prō victimis hominēs immolant aut sē immolātūrōs vovent administrisque ad ea sacrificia druidibus 5 ūtuntur, quod, prō vitā hominis nisi hominis vitā reddātur, nō posse deōrum immortalium nūmen placārī arbitrantur, publicēque eiusdem generis habent institūta sacrificia. Alii immānī magnitudīne simulācra habent, quōrum contexta viminibus membra vivīs hominibus complent; quibus suc- 10 cēnsis circumventī flammā exanimantur hominēs. Supplicia eōrum, quī in fūrtō aut in latrōciniō aut aliquā noxiā sint comprehēnsī, grātiōra dīs immortalibus esse arbitrantur; sed cum eius generis cōpia defēcit, etiam ad innocentium supplicia dēscendunt. 15

17. Deūm māximē Mercurium colunt: hūius *The debts, Their attributes.* sunt plurima simulācra; hunc omnium inventōrem artium ferunt, hunc viārum atque itinerum ducem, hunc ad quaestūs pecūniae mercātūrāsque habēre vim māximam arbitrantur. Post hunc Apollinem et Mārtem et Iovem et 5 Minervam. Dē hīs eandem ferē, quam reliquae gentēs, habent opīniōnem: Apollinem morbōs depellere, Minervam operum atque artificiōrum initia trādere, Iovem imperium

caelestium tenēre, Mārtē bella regere. Huīc, cum proeliō
 10 dīmicāre cōstituērunt, ea, quae bellō cēperint, plērumque
 dēvovent: cum superāvērunt, animalia capta immolant reli-
 quāsque rēs in ūnum locum cōferunt. Multīs in cīvitatibus
 hārum rērum exstrūctōs tumulōs locīs cōnsecrātīs cōspiciārī
 licet; neque saepe accidit, ut neglēctā quispiam religiōne
 15 aut capta apud sē occultāre aut posita tollere auderet, gravis-
 simumque eī rei supplicium cum cruciātū cōstitutum est.

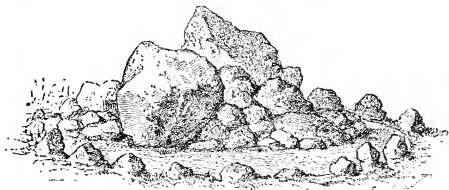
*Their reputed
 origin. Reck-
 oning of time.
 Respect for
 fathers.*

18. Gallī sē ōmnēs ab Dīte patre prōgnātōs
 praedicant idque ab druidibus prōditum dīcunt.
 Ob eam causam spatia omnis temporis nōn num-
 erō diērum, sed noctium finiunt; diēs nātālēs et mēnsium et
 5 annōrum initia sic observant, ut noctem diēs subsequātur.
 In reliquīs vītāe institūtis hōc ferē ab reliquīs differunt, quod
 suōs liberōs, nisi cum adolēvērunt, ut mūnus militiae sustin-
 ēre possint, palam ad sē adīre nōn patiuntur filiumque puer-
 ilī aetāte in pūblicō in cōspectū patris assistere turpe
 10 dūcunt.

Dowries.

19. Virī, quantās pecūniās ab uxōribus dōtis
 nōmine accēpērunt, tantās ex suīs bonīs aestimātiōne factā
 cum dōtibus communicant. Hūius omnis pecūniae coniūct-
 im ratiō habētui fructūsque servantur: uter eōrum vītā su-
 5 perāvit, ad eum pars utrīusque cum fructibus superiōrum
*Power of hus-
 bands.* temporum pervenit. Virī in uxōrēs, sicutī in li-
 berōs, vītāe necisque habent potestātem; et cum paterfamiliae
 illūstriōre locō nātus dēcessit, eius propīnquī conveniunt et,
 dē morte sī rēs in suspiciōnem venit, dē uxōribus in servilem
 10 modum quaestiōnem habent et, sī compertum est, ignī atque
 omnibus tormentīs excruciatās interficiunt. Fūnera sunt
Funeral rites. prō cultū Gallōrum māgnifica et sūmptuōsa; om-

niaque, quae vivīs cordī fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animālia, ac paulō suprā hanc memoriam servī et

GALLIC BURIAL MOUND.

clientēs, quōs ab iīs dilēctōs esse cōstābat. iūstīs fūnebris 15
cōfectīs ūnā cremābantur.

20. Quae civitatēs commodius suam rem pū- *Management*
blicam administrāre existimantur, habent lēgibus *of state af-*
sānetum, si quis quid dē rē publicā ā finitimīs rumōre aut *fairs.*
fāmā accēperit, utī ad magistrātum dēferat nēve cum quō
aliō commūnicet, quod saepe hominēs temerāriōs atque im- 5
peritōs falsīs rumōribus terrērī et ad facinus impellī et dē
summīs rēbus cōsiliū capere cōgnitum est. Magistrātūs
quae vīsa sunt occultant, quaeque esse ex ūsū iudicāvērunt,
multitūdīnī prōdunt. Dē rē publicā nisi per conciliū loquī
nōn concēditur. 10

21. Germānī multum ab hāc cōsuētūdīne dif- *The different*
ferunt. Nam neque druidēs habent, quī rēbus dī- *customs of the*
vīnīs praesint, neque sacrificiīs student. Deōrum *Germans.*
numerō eōs sōlōs dūcunt, quōs cernunt et quōrum apertē opi- *Religion. Dis-*
bus iuvantur, Sōlem et Vulcānum et lūnam, reliquōs ne fāmā 5
quidem accēpērunt. Vīta omnis in vērātīōnibus atque in
studiīs reī militāris cōsistit: ā parvīs labōrī ac dūritiae stu-
dent. Quī diūtissimē impuberēs permānsērunt, māximam in-
ter suōs ferunt laudem: hōc alī statūrā, alī vīrēs nervōsque

10 confirmārī putant. Intrā annum vērō vīcesimū fēminae nō-
titiam habuisse in turpissimīs habent rēbus; cūius rei nūlla est
occultātiō, quod et prōmiscuē in flūminibus perluuntur et pel-
libus aut parvīs rēnōnum tegimentīs ūtuntur māgnā corporis
parte nūdā.

*Agriculture,
Community
of land.*

22. Agricultūrae nōn student, māiorque pars
eōrum vīctūs in lacte, cāscō, carne cōsistit. Neque
quisquam agrī modum certum aut finēs habet propriōs; sed
magistrātūs ac prīncipēs in annōs singulōs gentibus cōgnātiō-
5 nibusque hominū, quī ūnā coiērent quantum et quō locō
vīsum est agrī attribuunt atque annō post aliō trānsire cōgunt.
Ēias rei multās afferunt causās: nē assiduā cōnsuetūdine captī
studium bellī gerendī agricultūrā commūtent; ne lātōs finēs
parāre studeant, potentiōrēsque humiliōrēs possessiōnibus ex-
10 pellant; nē accūrātius ad frīgora atque aestūs vītandōs aedi-
ficient; nē qua oriātur pecūniae cupiditās, quā ex rē factiōnēs
dissensiōnēsque nāscuntur; ut animī aequitāte plēbem contin-
eant, cum suās quisque opēs cum potentissimīs aequārī videat.

*Social and
military or-
ganization.*

23. Cīvitātibus māxima laus est quam lātissimē
circum sē vāstātis finibus sōlitūdines habēre. Hōc
propriū virtūtis exīstimant, expulsōs agrīs finitimōs cēdere,
neque quemquam prope audēre cōsistere; simul hōc sē fore
5 tūtiorēs arbitrantur, repentināe incursiōnis timōre sublātō.
Cum bellum cīvitās aut illātum dēfendit aut infert, magistrā-
tūs, quī eī bellō praesint, ut vītae necisque habeant potestā-
tem, dēliguntur. In pāce nūllus est commūnis magistrātus,
sed prīncipēs regiōnum atque pāgōrum inter suōs iūs dīcunt
10 contrōversiāsque minuunt. Latrōcinia nūllam habent infā-
miam, quae extrā finēs cūiusque cīvitātis fiunt, atque ea iuven-
tūtis exercendae ac dēsidiāe minuendae causā fieri praedicant.
Atque ubi quis ex prīncipibus in conciliō dīxit sē ducem fore,
quī sequī velint, prōfītiantur, cōnsurgunt iī, quī et causam et

hominem probant, suumque auxilium pollicentur atque à multitudine collaudantur; quī ex hīs secūtī nōn sunt, in desertōrum ac prōditōrum numerō dūcuntur, omniumque hīs rerum postea fides dērogātur. Hospitem violāre fās nōn putant; quī quāque dē causā ad eōs vērunt, ab iniuriā prohibent, sanctōs habent, hīsque, omnium domūs patent vicusque commūnicātur.

24. Ac fuit antea tempus, cum Germānōs Galli virtute superarent, ultro bella inferent, propter hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhēnum coloniās mitterent. Itaque ea, quae fertilissima Germaniae sunt, loca circum Hercyniam silvam, quam Eratosthēnī et quibusdam Graecis famā notam esse video, quam illi Orcyniam appellant, Volcae Tectosagēs occupāverunt atque ibi cōsēderunt: quae gens ad hoc tempus hīs sedibus sēsē continet summamque habet iustitiae et bellicae laudis opinionem. Nunc, quod in eadem inopiā, egestatē, patientiā, quā ante, Germānī permanent, eodem victū et cultū corporis utuntur, Gallis autem provinciārum propinquitās et transmarinarum rerum notitia multa ad cōpiam atque usū largitur, paulatim assuefacti superari multisque victi proliis ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

25. Huius Hercyniae silvae, quae supra demonstrata est, latitudo novem dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri potest, neque mēsurās itinerum novērunt. Oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauricorum finibus rectaque fluminis Danuviī regione pertinet ad finēs Dacorum et Anartium, hinc se flectit sinistrorsus diversis a flumine regionibus multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit; neque quisquam est huius Germaniae, qui se aut adisse ad initium eius silvae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur. ac-

Deculence of the Gauls. Military superiority of the Germans.

Extent of the Hercynian forest. Its fauna.

cēperit, multaque in eā genera ferārum nāscī cōnstat, quae reliquīs in locīs vīsa nōn sūt; ex quibus quae māximē differant ā cēterīs et memoriae prōdenda videantur, haec sūt.

The reindeer.

26. Est bōs cervī figūrā cūius ā mediā fronte inter aurēs ūnum cornū existit excelsius magisque dērēctum hīs, quae nobīs nōta sūt, cornibus: ab eius summō sicut palmae rāmīque lālō diffunduntur. Eadem est fēminae marisque nātūra, eadem fōrma māgnitūdōque cornuum.

27. Sūt item, quae appellantur alcēs. Hārum est cōnsimilis caprīs figūra et varietās pellium, sed māgnitūdine paulō antecēdunt mutilaeque sūt cornibus et crūra sine nōdis articulīsque habent, neque quiētis causā prōcumbunt, neque, sī quō afflītatae cāsū cōnciderunt, ērigere sēsē aut sublevāre possunt. Hīs sūt arborēs prō cubilibus: ad eās sē applicant atque ita paulum modo reclīnātae quiētem capiunt. Quārum ex vestigiīs cum est animadversum ā vēnātōribus, quō sē recipere cōsuerint, omnēs eō locō aut ab rādīcibus subruunt aut accīdunt arborēs, tantum ut summa speciēs eārum stantium relinquātur. Hūc cum sē cōnsuetūdine reclīnāvērunt, infirmās arborēs pondere affligunt atque ūnā ipsae concidunt.

Description of the elk.

28. Tertium est genus eōrum, quī urī appellantur. Hī sūt māgnitūdine paulō infrā elephantōs, speciē et colōre et figūrā taurī. Māgna vis eōrum est et māgna velōcitās, neque hominī neque ferae, quam cōspēxērunt, pareunt; Hōs studiōsē foveīs captōs interficiunt; hōc sē labōre dūrant adulēscentēs atque hōc genere venātiōnis exercent, et quī plūrimōs ex hīs interfēcērunt, relātis in pūblicum cornibus, quae sūt testimoniō, māgnam ferunt laudem. Sed assuēscere ad hominēs et mīusuēfierī nē parvulī quidem exceptī possunt. Amplitūdō cornuum et figūra et speciēs multum ā nostrōrum boum cornibus differt. Haec studiōsē conquisita ab labrīs argentō circumclūdunt atque in amplissimis epulis prō pōculīs ūtuntur.

29. Caesar, postquam per Ubiōs explorātōrēs *Caesar returns into Gaul from the Suebi and goes against Ambioris.* comperit Suēbōs sēsē in silvās recēpisse, inopiam frūmentī veritus, quod, ut suprā dēmōstrāvimus, minimē hominēs Germānī agricultūrae student, cōstituit nōn prōgredi longius; sed nē omnīnō metum reditūs suī 5 barbarīs tolleret atque ut eōrum auxilia tardāret, reductō exercitū partem ūltimam pōntis, quae rīpās Ubiōrum contingēbat, in longitudinem pedum ducentōrum rescindit, atque in extrēmō ponte turrīm tabulātōrum quattuor cōstituit praesidiumque cohortium duodecim pōntis tuendī causā pōnit 10 magnīsque eum locum mūnitiōnibus firmat. Eī locō praesidiōque C. Volcācium Tullum adulēscētem praefēcit. Ipse, cum mātūrēscere frūmenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus per Arduennam silvam, quae est tōtīas Galliae māxima atque ā rīpīs Rhēnī finibusque Trēverōrum ad Ner- 15 viōs pertinet milibusque amplius quīngentīs in longitudinem patet, L. Minucium Basilum cum omnī equitatū praemittit, sī quid celeritatē itineris atque oportunitatē temporis prōficere posset, monet, ut ignēs in castrīs fierī prohibeat, nē qua eius adventūs procul significātiō fiat: sēsē cōnfestim 20 subsequi dicit.

30. Basilus, ut imperātum est, facit. Celeriter *Ambioris is surprised by Basilus and narrowly escapes.* contrāque omnium opīniōnem cōfectō itinere multōs in agrīs inopīnantēs dēprehendit; eōrum indicio ad ipsam Ambiorigem contendit, quō in locō cum paucīs equitibus esse dicēbātur. Multum cum in omnibus 5 rēbus, tum in rē militārī potest fōrtūna. Nam sicut māgnō accedit cāsū, ut in ipsam incautum etiam atque imparātum incideret, priusque eius adventus ab hominibus vidērētur. quam fāma ac nūntius afferrētur, sic māgnae fuit fōrtūnae omnī militārī instrūmentō, quod circum sē habēbat, ēreptō, 10

rēdis equisque comprehēnsīs ipsum effugere mortem. Sed hōc factum est, quod aedificiō circumdātō silvā, ut sunt ferē domicilia Gallōrum, quī vitandī aestūs causā plērumque silvārum ac flūminum petunt propīnquitātēs, comitēs famili-
 15 āresque eius angustō in locō paulisper equitum nostrōrum vim sustinuerunt. His pūgnantibus illum in equum quīdam ex suis intulit: fugientem silvae tēxerunt. Sic et ad subeundum periculum et ad vitandum multum fōrtūna valuit.

*He disbands
his forces.*

31. Ambiorix cōpiās suās iūdicione nōn condūxerit, quod proeliō dīmicandum nōn existimārit, an tempore exclusus et repentinō equitum adventū prohibitus, cum reliquum exercitum subsequi crēderet, dubium est; sed certē
 5 dimissis per agrōs nūntiis sibi quemque cōsulare iussit. Quōrum pars in Arduennam silvam, pars in continentēs palūdēs profūgit: quī proximī Oceanō fuērunt, hī insulis sēsē occultāvērunt, quās aestūs efficere cōsuerunt: multī ex suis finibus ēgressi sē suaeque omnia aliēnissimīs crēdidērunt.
 10 Catuvoleus, rēx dūnidiae partis Eburōnum, quī unā cum Ambiorige cōsiliū inierat, aetate iam cōfectus cum labōrem bellī aut fugae ferre nōn posset, omnibus precibus dētēstātus Ambiorigem quī eius cōsiliū auctor fuisset, taxō, cuius magna in Galliā Germāniāque
 15 cōpia est, sē exanimāvit.

*Submission of
the Segni and
Condrusi.
Cicero is
placed in
charge of the
stores.*

32. Sēgnī Condrūsique ex gente et numerō Germānōrum, quī sunt inter Eburōnēs Trēverōsque, lēgātōs ad Caesarem mīsērunt orātum, nē sē in hostium numerō dāceret neve omnium Germān-
 5 ōrum, quī essent citrā Rhēnum unam esse causam iūdicāret; nihil sē de bellō cōgitāsse, nulla Ambiorigī auxilia mīsisse. Caesar explorātā rē quaestiōne captivōrum, sī quī ad eōs Eburōnēs ex fugā convēnissent, ad sē ut redūcerentur, im-

perāvit: sī ita fēcissent, finēs eōrum sē violāturum negāvit. Tum cōpiīs in trīs partēs distribūtis impedimenta omnium 10
 legiōnum Aduātucam contulit. Id castellī nōmen est. Hōc
 ferē est in mediīs Eburōnū finibus, ubi Titurius atque
 Aurunculēius hiemandi causā cōsēderant. Hunc cum
 reliquīs rēbus locum probārat, tum quod superiōris annī
 mūnitiōnēs integrae manēbant, ut militum labōrem suble- 15
 vāret. Praesidiō impedimentis legiōnem quartamdecimam
 reliquit, ūnam ex hīs tribus, quās proximē cōscriptās ex
 Italiā trādūxerat. Eī legiōnī castrisque Q. Tullium Cicerō-
 nem praeficit ducentōsque equitēs eī attribuit.

33. Partitō exercitū T. Labiēnum cum legiōnī- *Cæsar divides*
 bus tribus ad Oceanum versus in eas partēs, quae *his troops and*
 Menapiōs attingunt, proficisci iubet; C. Trebonium *continues the*
 cum parī legiōnum numero ad eam regiōnem, quae ad Aduā- *pursuit of*
 tucōs adiacet, dēpopulandam mittit; ipse cum reliquīs tribus 5 *Ambioris.*
 ad flūmen Scaldem, quod influit in Mosam, extrēmāsque Ar-
 duennae partis ire cōstituit, quō cum paucis equitibus pro-
 fectum Ambiorigem audiēbat. Discēdēns post diem septi-
 mum sēsē reversūrum cōfirmat, quam ad diem eī legiōnī,
 quae in praesidiō relinquebātur, dēberi frumentum sciēbat. 10
 Labiēnum Treboniumque hortātur, sī reipublicae commodō
 facere possint, ad eam diem revertantur, ut rūsus commūni-
 cātō cōsiliō explorātisque hostium ratiōnibus aliud initium
 belli capere possint.

34. Erat, ut suprà dēmōstrāvimus, manus cer- *Straits of the*
 ta nulla, nōn oppidum, nōn praesidium, quod sē *Romans.*
 armīs dēfenderet, sed in omnis partis dispersa *Cæsar invites*
 multitūdō. Ubi cuique aut vallēs abdita aut locus silvestris *allies with the*
 aut palūs impedita spem praesidiī aut salūtis aliquam offerē- 5 *hope of plunder.*
 bat, cōsēderat. Haec loca vicinitatibus erant nōta, māgnam-

- que rēs diligentiam requirēbat nōn in summā exercitūs tuendā (nūllum enim poterat ūniversis ab perterritis ac dispersis periculum accidere), sed in singulis militibus cōservandis;
- 10 quae tamen ex parte rēs ad salūtem exercitūs pertinēbat. Nam et praedae cupiditās multōs longius ēvocābat, et silvae incertis occultisque itineribus cōfertōs ōdīre prohibēbant. Sī negōtium cōfici stirpemque hominum scelerātōrum interfici vellet, dīmittendae plūrēs mānūs dīdūcendīque erant milites: sī continēre ad sīgna manipulōs vellet, ut īnstitūta ratiō
- 15 et cōnsuetūdō exercitūs Rōmānī postulābat, locus ipse erat praesidiō barbaris, neque ex occultō īnsidiandī et dispersōs circumveniendī singulis deerat audācia. Ut in ēiusmodī difficultātibus, quantum diligentīā prōvidērī poterat, prōvidēbatur, ut potius in nocendō aliquid praetermitterētur, etsī omnium animī ad ulciscendum ardēbant, quam cum aliquō militum dētrīmentō nocērētur. Dīmittit ad finitimās cīvitatēs nūntiōs Caesar: omnēs ēvocat spē praedae ad dīripiendōs Eburōnēs, ut potius in silvis Gallōrum vīta quam legiōnārius
- 20 mīles perīclitētur, simul ut māgnā multītūdine circumfūsā prō talī facinore stirps ac nōmen cīvitatīs tollātur. Māgnus undique numerus celeriter convenit.

The Sugambri, Germans, come to share the plunder of the Eburones and march against Cicero at Aduatua.

35. Haec in omnibus Eburōnum partibus gerēbantur, diēsque appetēbat septimus, quem ad diem Caesar ad impedimenta legiōnemque revertī cōstituerat. Hīc, quantum in bellō fōrtūna possit et
- 5 quantōs afferat cāsūs, cōgnōscī potuit. Dissipātis ac perterritis hostibus, ut dēmōstrāvimus, manus erat nūlla, quae parvam modo causam timōris afferret. Trāns Rhēnum, ad Germānōs pervenit fāma, dīripī Eburōnēs atque ūltrō omnēs ad praedam ēvocārī. Cōgunt equitum duo mīlia Sugambri,
- 10 quī sunt proximī Rhēnō, ā quibus receptōs ex fugā Tencterōs

atque Usipetēs suprà docuimus. Trāseunt Rhēnum nāvibus
 ratibusque trīgintā mīlibus passuum infrā eum locum. ubi
 pōns erat perfectus praesidiumque ā Caesare relīctum: prī-
 mōs Eburōnum finēs adeunt: mūltōs ex fugā dispersōs exci-
 piunt, māgnō pecoris numerō, cūius sunt cupidissimī barbarī, ¹⁵
 potiuntur. Invītātī praedā longius prōcēdunt. Nōn hōs pa-
 lūs in bellō latrōciniisque nātōs, nōn silvae morantur. Qui-
 bus in locīs sit Caesar, ex captīvīs quaerunt: profectum lon-
 gius reperiunt omnemque exercitum discessisse cōgnōscunt.
 Atque ūnus ex captīvīs: ‘Quid vōs,’ inquit, ‘hanc miseram ac ²⁰
 tenuem sectāminī praedam, quibus licet iam esse fōrtūnatīs-
 simīs? Tribus hōrīs Aduātucam venīre potestis: hūc omnēs
 suās fōrtūnās exercitus Rōmānōrum contulit: praesidiū tan-
 tum est, ut nē mūrus quidem cingī possit. neque quisquam
 ēgredi extrā mūnitiōnēs audeat.’ Oblātā spē Germānī quam ²⁵
 nactī erant praedam in occultō relinquunt; ipsī Aduātucam
 contendunt ūsī eōdem duce, cūius haec indicio cōgnōverant.

36. Cicerō, quī omnēs superiōrēs diēs praecep- *Cicero, un-*
 tīs Caesaris summā diligentīā militēs in castrīs *warily, sends*
 continuisset ac nē cālōnem quidem quemquam extrā mūnitiō- *five cohorts to*
 nem ēgredi passus esset, septimō diē diffidēns dē numerō diē- *forage.*
 rum Caesarem fidem servātūrum, quod longius prōgressum
 audiēbat neque ūlla dē reditū eius fāma afferēbātur, simul eō-
 rum permōtus vōcibus, quī illīus patientiam paene obsessiō-
 nem appellābant, [siquidem ex castrīs ēgredi nōn liceret],
 nūllum eiusmodī cāsum expectāns, quō novem oppositis le-
 giōnibus māximōque equitātū dispersis ac paene dēlētīs hos- ¹⁰
 tibus in mīlibus passuum tribus offendī posset, quīnque
 cohortēs frūmentātum in proximās segetēs mittit, quās inter
 et castra ūnus omnīnō collis intererat. Complūrēs erant ex
 legiōnibus aegrī relīctī; ex quibus quī hōc spatiō diērum con-

15 valuerant, circiter CCC, sub vĕxillō ūnā mittuntur; māgna praetereā multītūdō cālōnum, māgna vis iūmentōrum, quae in castrīs subsēderant, factā potestāte sequitur.

*The Sugambri
surprise Cice-
ro's camp.*

37. Hōc ipsō tempore et cāsū Germānī equitēs
interveniunt prōtinusque eōdem illō, quō vēnerant,
cursū ab decumānā portā in castra irrumpere cōnantur, nec
prius sunt vīsī obiectīs ab eā parte silvīs, quam castrīs appro-
5 pīnquārent, usque eō, ut quī sub vāllō tenderent mercātōrēs
recipiendī suī facultātem nōn habērent. Inopīnantēs nostrī
rē novā perturbantur, ac vix primum impetum cohors in sta-
tione sustinet. Circumfunduntur ex reliquīs hostēs partibus,
sī quem aditum reperire possent. Aegrē portās nostrī tuen-
10 tur, reliquōs aditūs locus ipse per sē mūnitiōque dēfendit.
Tōtis trepidātur castrīs, atque alius ex aliō causam tumultūs
quaerit; neque quō signa ferantur, neque quam in partem
quisque conveniat, prōvident. Alius castra iam capta prō-
nūntiat, alius dēlētō exercitū atque imperātōre victōrēs barba-
15 rōs vēnisse contendit; plērīque novās sibi ex locō religiōnēs
fingunt Cottaēque et Tituriī calamitātem, quī in eōdem occi-
derint castellō, ante oculōs pōnunt. Tālī timōre omnibus
perterritis cōfirmātur opīniō barbarīs, ut ex captivō audie-
rant, nūllum esse intus praesidium. Perrumpere nītuntur
20 sēque ipsī adhortantur, nē tantam fōrtūnam ex manibus dī-
mittant.

*Valiant ex-
ploit of Sex-
tius Baculus.*

38. Erat aeger in praesidiō relictus P. Sextius
Baculus, quī primum pīlum apud Caesarem dūx-
erat, cūius mentiōnem superiōribus proeliis fēcimus, ac diem
iam quīntum cibō carnerat. Hic diffusus suae atque omnium
5 salutī inermis ex tabernaculō prōdit: videt imminere hostēs
atque in summō esse rem disctimine: capit arma ā proximīs
atque in portā cōsistit. Cōsequuntur hunc centuriōnēs

ēius cohortis, quae in statīōne erat; paulisper ūnā proelium sustinent. Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus: aegrē per manūs tractus servātur. Hōc spatiō inter-¹⁰positō reliquī sēsē cōfirmant tantum, ut in mūnitiōnibus cōsistere audeant speciemque dēfēnsōrum praebeant.

39. Interim cōfectā frūmentātiōne militēs *The foragers return and are attacked by the Sugambri.* nostrī clāmōrem exaudiunt: praecurrunt equitēs; quantō rēs sit in periculō cōgnōscunt. Hīc vērō nulla mūnitiō est, quae perterritōs recipiat: modo cōscriptī atque ūsus militāris imperītī ad tribūnum militum centuriō-⁵ēsque ōra convertunt; quid ab hīs praecipiātur exspectant. Nēmō est tam fortis, quān rei novitāte perturbētur. Barbarī signa procul cōspicātī oppāgnātiōne dēsistunt: redisse primō legiōnēs crēdunt, quās longius discessisse ex captīvis cōgnōverant, postea dīspectā paucitāte ex omnibus partibus¹⁰ impetum faciunt.

40. Cālōnēs in proximum tumulum prōcurrunt. *The foragers regain the camp with great loss.* Hinc celeriter dēiectī sē in signa manipulōsque cōniciunt; eō magis timidōs perterrent militēs. Aliī, cuneō factō ut celeriter perrumpant, cēnsent, quoniam tam propīnqua sint castra, et sī pars aliqua circumventa ceciderit, at re-⁵liquōs servārī posse cōfidunt; aliī, ut in iugō cōsistant atque eundem omnēs ferant cāsum. Hōc veterēs nōn probant militēs, quōs sub vēxillō ūnā profectōs docuimus. Itaque inter sē cohortātī duce C. Trebōniō, equite Rōmānō, quī eis erat praepositus, per mediōs hostēs perrumpunt incolumēs-¹⁰que ad ūnum omnēs in castra perveniunt. Hōs subsecūtī cālōnēs equitēsque eōdem impetū militum virtūte servantur. At iī, quī in iugō cōstitērant, nūllō etiam nunc ūsū rei militāris perceptō neque in eō, quod probāverant, cōnsiliō permanēre, ut sē locō superiōre dēfenderent, neque eam quam¹⁵

prōdesse aliīs vim celeritātemque viderant imitārī potuerunt, sed sē in castra recipere cōnatī inīquum in locum dēmiserunt. Centuriōnēs, quōrum nōmūllī ex inferiōribus ordinibus reliquārum legionū virtūtis causā in superiōres erant ordinēs
 20 hūius legionis trāductī, nē ante partam rei militāris laudem āmitterent, fortissimē pūgnantēs conciderunt. Militum pars hōrum virtūte submōtis hostibus praeter spem incolumis in castra pervēnit, pars ā barbaris circumventa periit.

The Germans without fear, Caesar's arrival allays the fear of the Romans.

41. Germānī dēsperātā expūgnatiōne castrōrum, quod nostrōs iam cōstitisse in mūnitiōnibus vidēbant, cum eā praedā, quam in silvīs dēposuerant, trāns Rhēnum sēsē recēperunt. Ac tantus fuit etiam
 5 post discessum hostium terror, ut eā nocte, cum C. Volusēnus mīssus cum equitātū ad castra vēnisset, fidem nōn faceret adesse cum incolumī Caesarem exercitū. Sic omnium, animōs timor praeoccupāverat, ut paene aliēnātā mente dēlētis omnibus cōpiis equitātum sē ex fugā recēpisse dicerent
 10 neque incolumī exercitū Germānōs castra oppūgnātūrōs fuisse contendere. Quem timōrem Caesaris adventus sustulit.

Caesar's reflections on the coward of the Sugambri.

42. Reversus ille, ēventūs bellī nōn ignōrāns, unum, quod cohortēs ex statione et praesidiō essent ēmissae, questus—nē minimum quidem cāsū locum relinquī debuisse—multum fōrtūnam in repentinō hostium
 5 adventū potuisse iūdicāvit, multō etiam amplius, quod paene ab ipsō vallō portisque castrōrum barbarōs āvertisset. Quārum omnium rerum māximē admīrandum vidēbātur, quod Germānī, quī eō cōsiliō Rhēnum trānsierant, ut Ambiorigis finēs dēpopulārentur, ad castra Rōmānōrum dēlātī optātissimum Ambiorigī beneficium obtulērunt.

Punishment of the Eburones. Vain attempts to seize Ambiorix.

43. Caesar rūsus ad vēxandōs hostēs profectus māgnō coāctō numerō ex finitimis civitatibus in omnēs partēs dimittit. Omnēs vicī atque omnia

aedificia, quae quisque cōspēxerat, incendēbantur; praeda
ex omnibus locīs agēbātur; frūmenta nōn solum ā tantā mul- 5
titudine iumentōrum atque hominum cōsummēbantur, sed
etiam annī tempore atque imbribus prēcubauerant. ut, si quī
etiam in praesentiā sē occultāssent, tamen hīs dēductō exer-
citū rērum omnium inopiā pereundum vidērētur. Ac saepe
in eum locum ventum est tantō in omnīs partis dīvisō equitā- 10
tū, ut modo vīsum ab sē Ambiorigem in fugā circumspec-
rent captīvī nec plānē etiam abisse ex cōspectū contende-
rent, ut spē cōsequendī illātā atque infīnitō labōre susceptō,
quī sē summam ā Caesare grātiā inītūrōs putārent, paene
nātūrā studiō vincerent, semperque paulum ad summam 15
fēlicitātem dēfuisse vidērētur, atque ille latebrīs aut saltibus
sē ēriperet et noctū occultātus aliās regiōnēs partēsq̄ peteret
nōn māiōre equitum praesidiō quam quattuor, quibus solis
vītā suā committere audēbat.

44. Tālī modō vāstātīs regiōnibus exercitum
Caesar duārum cohortium damnō Durocortōrum
Rēmōrum redūcit, conciliōque in eum locum Gal-
liae indictō dē coniūrātiōne Senonum et Carnūtum quaestiō-
nem habēre instituit; et dē Accōne, quī princeps eius cōsiliī 5
fuerat, graviōre sententiā prōnūtiātā mōre māiōrum suppli-
cium sūmpsit. Nōnnūllī iudicium veritī prōfūgērunt. Quibus
cum aquā atque ignī interdixisset, duās legiōnēs ad finēs
Trēverōrum, duās in Lingonibus, sex reliquās in Senonum
finibus Agedincī in hibernīs collocāvit frūmentōque exerci- 10
tū prōvisō, ut instituerat, in Italiam ad conventūs agendōs
profectus est.

*Punishment
of Acco, chief
of the Senons.
Winter ar-
rangements.*

COMMENTARIUS SEPTIMUS.

*Important
events at
Rome. The
Gauls plan a
revolt.*

1. Quiētā Galliā Caesar, ut cōstituerat, in
Italiam ad conventūs agendōs proficīscitur. Ibi
cōgnōscit dē Clodiī caede, dē senātūsque cōsultō
certior factus, ut omnēs iūniōrēs Italiae coniūrārent, dēlēc-
tum tōtā prōvinciā habēre instituit. Eae rēs in Galliam
Trānsalpīnam celeriter perferuntur. Addunt ipsī et affin-
gunt rumōribus Gallī, quod rēs poscere vidēbātur, retinērī
urbānō mōtū Caesarem neque in tantīs dissēsiōnibus ad ex-
ercitum venīre posse. Hāc impulsī occāsiōne, quī iam ante
sē populī Rōmānī imperiō subiectōs dolērent, liberius atque
audācius dē bellō cōsilia inīre incipiunt. Indictīs inter sē
prīncipēs Galliae conciliīs silvestribus ac remōtīs locīs que-
runtur dē Accōnis mōrte; posse hunc cāsum ad ipsōs recidere
dēmōstrant: miserantur commūnem Galliae fōrtūnam: om-
nibus pollicitātiōnibus ac praemiīs dēposcunt, quī bellī initi-
um faciant et suī capitis periculō Galliam in libertātem vin-
dicent. Imprīmīs ratiōnem esse habendam dīcunt, prius-
quam eōrum clandestīna cōsilia efferantur, ut Caesar ab
exercitū interclūdātur. Id esse facile, quod neque legiōnēs
audeant absente imperātōre ex hibernīs ēgredī, neque imper-
ātor sine praesidiō ad legiōnēs pervenīre possit. Postrēmō
in aciē praestāre interficī, quam nōn veterem bellī glōriam
libertātemque, quam ā māiōribus accēperint, recuperāre.

*The Carnutes
take the initi-
ative.*

2. His rēbus agitātis prōfitentur Carnūtēs sē
nūllum periculum commūnis salūtis causā recūsā-

re principēsque ex omnibus bellum factūrōs pollicentur et, quoniam in praesentiā obsidibus cavēre inter sē nōn possint, nē rēs efferātur, ut iūreiūrandō ac fidē sanciat̄ur, petunt, 5 collātis militāribus signīs, quō mōre eōrum gravissimā caerimōniā continētur, nē factō initiō bellī ā reliquīs dēserantur. Tum collaudātis Carnūtibus, datō iūreiūrandō ab omnibus, quī aderant, tempore ēius rei cōstitutō ab conciliō discēditur.

3. Ubi ea diēs vēnit, Carnūtēs Gutruātō et *They massacre the Romans at Cenabum.* Conconnetodummō ducibus, dēspērātis hominibus, Cēnabum signō datō concurrunt cīvēsque Rōmānōs, quī negōtiandī causā ibi cōstitērant, in hīs C. Fūfium Citam, honestum equitem Rōmānum, quī rei frūmentariae iūssū 5 Caesaris praeerat, interficiunt bonaque eōrum diripiunt. Celeriter ad omnēs Galliae cīvitatēs fāma perfertur. Nam ubi quae māior atque illustrior incidit rēs, clāmōre per agrōs regiōnēsque significant; hunc aliī deinceps excipiunt et proximīs trādunt, ut tum accidit. Nam quae Cēnabī oriente sōle 10 gesta essent, ante prīmam cōfectam vigiliam in finibus Arvernōrum audita sunt, quod spatium est mīlium passuum circiter CLX.

4. Similī ratiōne ibi Vercingetorix, Celtillī *Many tribes unite under Vercingetorix, King of the Arverni.* filius, Arvernus, summae potentiae adulēscēns, cūius pater principātum Galliae tōtius obtinuerat et ob eam causam, quod rēgnum appetēbat, ā cīvitate erat interfectus, convocātis suis clientibus facile incendit. Cōg- 5 nitō ēius cōsiliō ad arma concurritur. Prohibētur ab Gobannitiōne, patruō suō, reliquīsque principibus, quī hanc temptandam fōrtūnam nōn exīstimābant, expellitur ex oppidō Gergoviā; nōn dēstitit tamen atque in agrīs habet delēctum egentium ac perditōrum. Hāc coāctā manu, quōscumque 10 adit ex cīvitate, ad suam sententiam perdūcit; hortātur, ut

commūnis libertātis causā arma capiant, māgnisque coāctis
 cōpiis adversāriōs suōs ā quibus paulō ante erat ēiectus, ex-
 pellit ex cīvitāte. Rēx ab suis appellātur. Dīmittit quoque-
 15 versus legātiōnēs; obtestātur, ut in fidē maneant. Celeriter
 sibi Senonēs, Parisiōs, Pictonēs, Cadurcōs, Turonōs, Auler-
 cōs, Lemovicēs. Andōs reliquōsque omnēs, quī Oceanum
 attingunt, adiungit; omnium cōsensū ad eum dēfertur im-
 perium. Quā oblātā potestāte omnibus hīs cīvitātibus obsi-
 20 dēs imperat, certum numerum militum ad sē celeriter addūcī
 iubet, armōrum quantum quaeque cīvitās domī quodque ante
 tempus efficiat, cōstituit; imprīmīs equitātūi studet. Sum-
 mae diligentiae summam imperiī sevērītatem addit; māgnitū-
 dine suppliciī dabantēs cōgit. Nam māiōre commissō
 25 delictō ignī atque omnibus tormentis necat, leviōre dē causā
 auribus dēsectis aut singulis effossis oculis domum remittit,
 ut sint reliquīs docūmentō et māgnitūdine poenae perterreant
 aliōs.

*The Bituriges
 join the
 league.*

5. Hīs suppliciis celeriter coāctō exercitū Luc-
 terium Cadurcum, summae hominem audāciae,
 cum parte cōpiārum in Rutenōs mittit; ipse in Biturigēs pro-
 ficiscitur. Eius adventū Biturigēs ad Aeduōs, quōrum erant
 5 in fidē, lēgātōs mittunt, subsidium rogātum, quō facilius hos-
 tium cōpiās sustinēre possint. Aeduī dē cōsiliō lēgātōrum,
 quōs Caesar ad exercitum reliquerat, cōpiās equitātūs peditā-
 tūsque subsidiō Biturigibus mittunt. Quī cum ad flūmen
 Ligerim vēnissent, quod Biturigēs ab Aeduīs dīvidit, paucōs
 10 diēs ibi morātī neque flūmen trānsire ausī domum revertun-
 tur lēgātisque nostris renūntiant sē Biturigum perfīdiam
 veritōs revertisse, quibus id cōsiliū fuisse cōgnōverint, ut, sī
 flūmen trānsissent, ūnā ex parte ipsī, alterā Arvernī sē cir-
 cumsisterent. Id eāne dē causā, quam lēgātis prōnūntiārunt,

an perfidiā adductī fēcerint, quod nihil nobīs cōstat, nōn¹⁵ vidētur prō certō esse pōnendum. Biturigēs eōrum discessū statim sē cum Arvernīs coniungunt.

6. Hīs rēbus in Italiam Caesarī nūntiātīs, cum *Caesar returns to Gaul.* iam ille urbānās rēs virtūte Cn. Pompēi commodi-ōrem in statum pervēnisse intellexeret, in Trānsalpīnam Gal-
liam profectus est. Eō cum vēnisset, māgnā difficultate
afficiēbātur, quā ratiōne ad exercitum pervenire posset.⁵
Nam sī legiōnēs in prōvinciam arcesseret, sē absente in itin-
ere proeliō dīmiciātūrās intellegēbat; sī ipse ad exercitum
contenderet, nē iīs quidem, quī eō tempore quietī vidērentur,
suam salūtem rectē committi vidēbat.

7. Interim Lucterius Cadureus in Rutenōs *He thwarts the plans of Lucterius against Narbo.* mīssus eam civitātem Arvernīs conciliat. Prō-
gressus in Nitiobrogēs et Gabalōs ab utrīsque obsidēs accipit
et māgnā coāctā manū in prōvinciam Narbōnem versus irrup-
tiōnem facere contendit. Quā rē nūntiātā Caesar omnibus⁵
cōsiliīs antevertendum exīstimāvit, ut Narbōnem proficīsce-
rētur. Eō cum vēnisset, timentēs cōfirmat, praesidia in
Rutenīs prōvinciālibus, Volcīs Arecomicīs, Tolosātibus cir-
cumque Narbōnem, quae loca hostibus erant finitima, cōn-
stituit, partem cōpiārum ex prōvinciā supplēmentumque,¹⁰
quod ex Italiā addūxerat, in Helviōs, quī finēs Arvernōrum
contingunt, convenire iubet.

8. Hīs rēbus comparātīs repressō iam Lucteriō *He surprises the Arveni. Verugetorix comes to their assistance.* et remōtō, quod intrāre intrā praesidia periculō-
sum putābat, in Helviōs proficīscitur. Etsī mōns
Cevenna, quī Arvernōs ab Helviīs discludit, dūrissimō tem-
pore annī altissimā nive iter impediēbat, tamen discussā nive⁵
sex in altitudinem pedum atque ita viīs patefactīs summō
mīlitum sudōre ad finēs Arvernōrum pervēnit. Quibus op-

pressis inopinantibus, quod se Cevennā ut mūrō mūnītōs existimābant, ac ne singulārī quidem umquam hominī eō tempore annī sēmitae patuerant, equitibus imperat, ut quam
 10 lātissimē possint vagentur et quam māximum hostibus terrōrem inferant. Celeriter haec fāma ac nūntiū ad Vercingetorigem perferuntur; quem perterriti omnēs Arvernī circumstant atque obsecrant, ut suis fōrtūnis cōsulat, ne ab hostibus diripiantur, praesertim cum videat omne ad se bellum
 15 trāslātum. Quōrum ille precibus permōtus castra ex Biturigibus movet in Arvernōs versus.

Caesar prepares for the war. Vercingetorige proceeds to besiege the Boian allies in Gergovia.

9. At Caesar bīduum in hīs locīs morātus, quod haec de Vercingetorige usū ventūra opīniōne praeceperat, per causam supplēnti equitātusque cōgendi ab exercitū discēdit. Brūtum adulescentem hīs

5 cōpiis praeficit; hunc monet, ut in omnis partēs equitēs quam lātissimē pervagentur: datūrum se operam, ne longius trīduō a castris absit. Hīs cōstitutis rēbus suis inopinantibus quam māximis potest itineribus Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diēbus eō praemis erat,
 10 neque diurnō neque nocturnō itinere intermissō per finēs Aeduōrum in Lingonēs contendit, ubi duae legiōnēs hiemābant, ut, si quid etiam de suā salūte ab Aeduīs inīrētur cōsiliū, celeritāte praecurreret. Eō cum pervēnisset, ad reliquās legiōnēs mittit priusque omnēs in ūnum locum cōgit, quam
 15 de eius adventū Arvernīs nūntiārī posset. Hāc rē cōgnitā Vercingetorix rūsus in Biturigēs exercitum redūcit atque inde profectus Gorgobinam. Bōiōrum oppidum, quos ibi Helvēticō proeliō victōs Caesar collocāverat Aeduisque attribuerat, oppugnare instituit.

Caesar decides to bring them relief.

10. Māgnam haec rēs Caesarī difficultatē ad cōsiliū capiendum afferēbat, si reliquam partem

hiemis ūnō locō legiōnēs continēret, nē stipendiāriis Aeduōrum expūgnātis cūncta Gallia dēficeret, quod nūllum amīcis in eō praesidium vidēret positum esse: sī mātūrius ex hibernis 5
ēdūceret, nē ab rē frūmentāriā dūrīs subvēctiōnibus labōrāret. Praestāre vīsum est tamen omnēs difficultātēs perpetī, quam tantā contumēliā acceptā omnium suōrum voluntātēs aliēnāre. Itaque cohortātus Aeduōs dē supportandō commeātū prae-
mittit ad Bōiōs quī dē suō adventū doceant hortenturque, ut 10
in fidē maneant atque hostium impetum māgnō animō susti-
neant. Duābus Agedincī legiōnibus atque impedīmentis
tōtius exercitūs relīctis ad Bōiōs proficīscitur.

11. Alterō diē cum ad oppidum Senonum Vel- *Caesar storms*
launodūnum vēnisset, nē quem post sē hostem *Vellaunodu-*
relinqueret, quō expeditiōne rē frūmentāriā ūterētur, op- *num and Ce-*
pūgnāre instituit eoque bīduō circumvallāvit; tertiō diē mīssis
ex oppidō lēgātis dē deditiōne arma cōferri, iūmenta prō- 5
dūcī, dc obsidēs dari iubet. Ea quī cōficeret, C. Trebō-
nium lēgātum relinquit, ipse ut quam primum iter faceret. Cē-
nabum Carnūtum proficīscitur; quī tum prīmaum allātō nūntiō
dē oppūgnātiōne Vellaunodūnī, cum longius eam rem ductum
irī exīstimārent, praesidium Cēnabī tuendī causā, quod eō 10
mitterent, comparābant. Hūc bīduō pervenit. Castrīs ante
oppidum positīs diēi tempore exclūsus in posterum oppūgnā-
tiōnem differt quaeque ad eam rem ūsuī sint milītibz im-
perat et, quod oppidum Cēnabum pōns flūminis Ligeris con-
tingēbat, veritus, nē noctū ex oppidō prōfugerent, duās legiōn- 15
ēs in armīs excubāre iubet. Cēnabēnsēs paulō antē mediam
noctem silentiō ex oppidō ēgressi flūmen trānsire coepērunt.
Quā rē per explōrātōrēs nūntiātā Caesar legiōnēs, quās ex-
peditās esse iusserat, portīs incensīs intrōmittit atque oppidō
potitur perpaucīs ex hostium numerō dēsiderātis, quī cūncti 20

caperentur, quod pōntis atque itinerum angustiae multitudinī fugam interclūserant. Oppidum diripit atque incendit, prae-
dam militibus dōnat, exercitum Ligerem trādūcit atque in
Biturigum finēs pervenit.

*Vercingetorix
leaves Ger-
goria and
marches to
Noviodunum.*

12. Vercingetorix, ubidē Caesaris adventū cōg-
nōvit, oppugnātiōne dēstitit atque obviam Caesarī
proficiscitur. Ille oppidum Biturigum positum in viā
Noviodūnum oppugnāre instituerat. Quō ex oppidō cum lē-
gātī ad eum vēnissent orātum, ut sibi ignōsceret suaeque vī-
tae cōsuleret, ut celeritāte reliquās rēs cōnficeret, quā plēra-
que erat cōsecūtus, arma cōferri, equōs prōdūci, obsidēs
dari iubet. Parte iam obsidum trāditā, cum reliqua adminis-
trārentur, centuriōnibus et paucis militibus intrōmissis, quī
arma iūmentaue conquīrent, equitātus hostium procul vī-
sus est, quī āgmen Vercingetorigis antecesserat. Quem si-
mulatque oppidānī cōspēxērunt atque in spem auxiliī vēnē-
runt, clamōre sublātō arma capere, portās claudere, mūrum
complēre coepērunt. Centuriōnēs in oppidō cum ex signifi-
cātiōne Gallōrum novī aliquid ab iis iniri cōsiliū intellēxis-
sent, gladiis dēstrictis portās occupāvērunt suōsque omnēs in-
columēs recēpērunt.

*A cavalry con-
test, favorable
to Caesar who
receives the
submission of
Noviodunum
and departs
for Araricum.*

13. Caesar ex castris equitātum edūci iubet,
proelium equestre committit; labōrantibus iam suis
Germānōs equitēs circiter cccc submittit, quōs ab
initiō sēcum habēre instituerat. Eōrum impetum
Galli sustinēre nōn potuērunt atque in fugam coniectī multis
āmīssis sē ad āgmen recēpērunt. Quibus prōfligātis rūsus
oppidānī perterritī comprehēnsōs eōs, quōrum operā plēbem
concitātā exīstimābant, ad Caesarem perdūxērunt sēsēque
ei dēdidērunt. Quibus rēbus confectis Caesar ad oppidum
Avaricum, quod erat māximum mūnītissimumque in finibus

Biturigum atque agrī fertilissimā regiōne, profectus est, quod eō oppidō receptō civitātem Biturigum sē in potestātem redactūrum cōfidēbat.

14. Vercingetorix tot continuīs incommodīs Vercingetorix
Vellaunodūnī, Cēnabī, Noviodūnī acceptīs suōs ad *urges the Gauls to cut off the Romans from supplies by destroying their own crops and cities.*
concilium convocat. Docet longē aliā ratiōne esse
bellum gerendum, atque antea gestum sit. Om-
nibus modīs huic rei studendum, ut pābulātiōne
et commeātū Rōmānī prohibeantur. Id esse facile, quod
equitātū ipsī abundant et quod annī tempore sublevantur.
Pābulum secārī nōn posse; necessariō dispersōs hostēs ex aedificiīs petere: hōs omnēs cotīdiē ab equitibus dēlērī posse.
Praetereā commūnis salūtis causā rei familiāris commoda
neglegenda; vicōs atque aedificia incendiī oportēre hōc spatiō
obvia quoqueversus, quō pābulandī causā adire posse videantur.
Hārum ipsīs rērum cōpiam suppetere, quod, quōrum
in finibus bellum gerātur, eōrum opibus sublevantur: Rōm-
ānōs aut inopiam nōn latūrōs aut māgnō cum periculō lon-
gius ab castrīs prōcessūrōs: neque interesse, ipsōsne interfici-
ant impedimentīsne exuant, quibus amīssīs bellum gerī nōn
possit. Praetereā oppida incendiī oportēre, quae nōn mūnī-
tiōne et locī nātūrā omnī sint periculō tūta, nē suis sint ad
dētractandam militiam receptācula neu Rōmānīs prōposita
ad cōpiam commeātūs praedamque tollendam. Haec sī gra-
via aut acerba videantur, multō illa gravius aestimārī debēre,
liberōs, coniugēs in servitūtem abstrahī, ipsōs interficī: quae
necesse accidere vīctīs.

15. Omnium cōsēnsū hāc sententiā probātā *Araricum is spared at the request of its inhabitants.*
ūnō diē amplius xx urbēs Biturigum incenduntur.
Hōc idem fit in reliquīs civitātibus: in omnibus partibus in-
cendia cōspiciuntur: quae etsī māgnō cum dolōre omnēs

- 5 ferēbant, tamen hōc sibi sōlaciū prōpōnēbant, quod sē prope explorātā victōriā celeriter amīssa reciperatūrōs cōfidēbant. Deliberātur dē Avaricō in commūnī conciliō, incendi placēret, an dēfendi. Prēcumbunt omnibus Gallis ad pedēs Biturigēs, nē pulcherrimam prope tōtius Galliae urbem, quae
- 10 praesidiō et ornāmētō sit cīvitātī. snīs manibus succendere cōgerentur: facile sē locī nātūrā dēfēnsūrōs dicunt, quod prope ex omnibus partibus flūmine et palūde circumdatā ūnum habeat et perangustum aditum. Datur petentibus venia dissuādente prīmō Vercingetorige, post concēdente et precibus
- 15 ipsōrum et misericordiā volgī. Dēfēnsōrēs oppidō idōneī delīguntur.

Vercingetorix, stationed near Avaricum, harassed the Roman foragers.

16. Vercingetorix minōribus Caesarem itineribus subsequitur et locum castrīs deligit palūdibus silvīsque mūnītum ab Avaricō longē mīlia passuum
- xvi. Ibi per certōs explorātōrēs in singula dieī tempora, quae
- 5 ad Avaricum agerentur, cōgnōscēbat et, quīd fierī vellet, imperābat. Omnīs nostrās pābulatiōnēs frūmentātiōnēsque observābat dispersōsque, cum longius necessariō prōcēderent, adoriēbātur māgnōque incommodō afficiēbat. etsī, quantum ratiōne prōvidērī poterat, ab nostrīs occurrēbātur, ut incertīs
- 10 temporibus diversīsque itineribus irētur.

The Romans bravely endure the hardships of the siege.

17. Castrīs ad eam partem oppidī positīs Caesar, quae intermīssa ā flūmine et ā palūdibus adi-
- tum, ut suprā dīximus, angustum habēbat, aggerem apparāre, vīneās agere, turrēs duās cōstitūtere coepit;
- 5 nam circumvallāre locī nātūra prohibēbat. Dē rē frūmentāriā Bōiōs atque Aeduōs adhortārī nōn dēstitit: quōrum alterī, quod nullō studiō agēbant, nōn multum adiuvābant alterī nōn māgnīs facultātibus, quōd cīvitās erat exigua et

infirmā, celeriter, quod habuērunt, cōsūmpsērunt. Summā difficultāte rei frūmentāriae affectō exercitū tenuitāte Bōiō-¹⁰rum, indiligentiā Aeduōrum, incendiis aedificiōrum, usque eō ut complūrēs diēs frūmentō mīlites caruerint et pecore ex longīnquiōribus vicīs adactō extrēmam famem sustentārent, nūlla tamen vōx est ab iis audita populi Rōmānī māiestāte et¹⁵superiōribus victōriis indigna. Quin etiam Caesar cum in opere singulās legiōnēs appellāret et, si acerbius inopiam ferrent, sē dīmīssūrum oppugnātiōnem dīceret, unīversī ab eō, nē id faceret, petēbant: sic sē complūrēs annōs illō imperante mēnisse, ut nūllam ignōminiam acciperent, nusquam infectā rē discēderent: hōc sē ignōminiae lātūrōs locō, si in-²⁰ceptam oppugnātiōnem reliquissent: praestāre omnīs perferre acerbitatēs, quam nōn cīvibus Rōmānīs, quī Cēnabī perfidiā Gallōrum interissent, parentārent. Haec eadem centuriōnibus tribūnisque mīlitum mandābant, ut per eōs ad Caesarem dēferrentur.²⁵

18. Cum iam mūrō turrēs appropīnquāssent, ex captīvis Caesar cōgnōvit Vercingetorigem cō-<sup>Vercingetorigis
mores nearior
Avaricum.
Caesar pro-
ceeds against
him.</sup>sūmptō pābulō castra mōvisse propius Avaricum atque ipsum cum equitātū expeditisque, quī inter equitēs proeliārī cōsuēssent, insidiandī causā eō profectum, quō⁵ nostrōs posterō diē pābulātum ventūrōs arbitrārētur. Quibus rēbus cōgnītis mediā nocte silentiō profectus ad hostium castra māne pervēnit. Illi celeriter per explorātōrēs adventū Caesaris cōgnitō carrōs impedimentaue sua in artiōrēs silvās abdidērunt, cōpiās omnīs in locō editō atque apertō instruxē-¹⁰runt. Quā rē nūntiātā Caesar celeriter sarcinās cōferri, arma expeditī iussit.

*He withdraws
because of the
strong posi-
tion of the
Gauls.*

19. Collis erat leniter ab infimō acclīvis. Hunc ex omnibus ferē partibus palūs difficilis atque impedita cingēbat nōn lātiōr pedibus quinquāgintā.

- Hōc sē colle interruptis pōntibus Gallī fiduciā locī continēbant generātimque distribūtī [in civitatēs] omnia vada [āc saltūs] eius palūdis obtinēbant sic animō parātī, ut, sī eam palūdem Rōmānī perrumpere cōnārentur, haesitantēs premerent ex locō superiōre, ut, quī propīnquitātem locī vidēret, parātōs prope aequō Marte ad dīmicandum exīstimāret, quī inīquitātem condiciōnis perspiceret, inānī simulātiōne sēsē ostentāre cōgnōsceret. Indīgnantēs milītēs Caesar, quod cōspectum suum hostēs perferre possent tantulō spatiō interiectō, et sīgnum procliī exposcentēs ēdocet, quantō dētrimentō et quot virōrum fortium morte necesse sit cōstāre
- 15 vīctōriam; quōs cum sic animō parātōs videat, ut nūllum prō suā laude perīculum recūsant, summae sē inīquitātis condemnārī dēbere, nisi eōrum vītā suā sālūte habeat cariōrem. Sic milītēs cōsolātus eōdem diē reducit in castra reliquaue, quae ad oppūgnātiōnem pertinēbant oppidī, administrāre
- 20 instituit.

*Vercingetorix
successfully
defends him-
self against a
charge of
treason.*

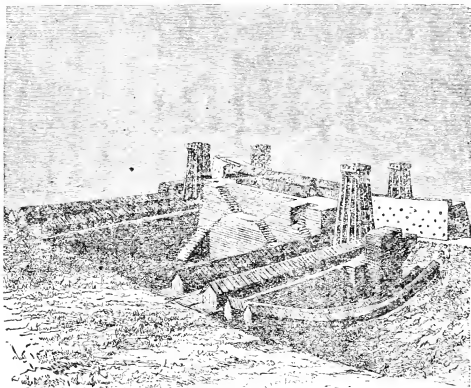
20. Vercingetorix, cum ad suōs redisset, prōditionis insimulātus, quod castra propius Rōmānōs mōvisset, quod cum omnī equitātū discessisset, quod sine imperiō tantās cōpiās reliquisset, quod eius dis-

- cessū Rōmānī tantā oportūnitāte et celeritāte vēnissent: nōn haec omnia fōrtuitō aut sine cōsiliō accidere potuisse; rēgnū illum Galliae mālle Caesaris concessū quam ipsōrum habēre beneficiō—tālī modō accūsātus ad haec respondit: Quod castra mōvisset, factum inopiā pābulī etiam ipsīs hor-
- 10 tantibus: quod propius Rōmānōs accessisset, persuāsum locī

oportunitate, quī sē ipse sine mūnitiōne dēfenderet: equitum
vērō operam neque in locō palūstri dēsiderārī dēbuisse et illie
fuisse ūtilem, quō sint prōfectī. Summam imperiī sē cōn-
sultō nullī discēdentem trādīdisse, nē is multitudinis studiō
ad dīmicandum impellerētur, cui rei propter animī mollitiem 15
studēre omnēs vidēret, quod diūtius labōrem ferre nōn pos-
sent. Rōmānī sī cāsū intervēnerint, fōrtūnae, sī alicūius in-
diciō vocātī, huic habendam grātiam, quod et paucitatem
eōrum ex locō superiōre cōgnōscere et virtutem dēspicere
potuerint; quī dīmicāre nōn ausī turpiter sē in castra recēpe- 20
rint. Imperium sē ā Caesare per prōditiōnem nullum dēsī-
derāre, quod habēre victōriā posset, quae iam esset sibi atque
omnibus Gallīs explorāta: quā etiam ipsīs remittere, sī sibi
magis honōrem tribuere, quam ab sē salutem accipere videan-
tur. ‘Haec ut intellegātis,’ inquit, ‘ā mē sincerē prōnūntiārī. 25
audīte Rōmānōs militēs.’ Prōdūcit servōs, quōs in pābulā-
tiōne paucīs ante diēbus excēperat et fame vinculisque exem-
ciāverat. Hī iam ante ēdoctī, quae interrogātī prōnūntiārent,
militēs sē esse legionāriōs dicunt: fame et inopiā adductōs
clam ex castrīs exīsse, sī quid frūmentī aut pecoris in agrīs 20
reperīre possent: similī omnem exercitum inopiā premī, nec
iam vīrēs sufficere cūiusquam nec ferre operis labōrem posse:
itaque statuīse imperātōrem, sī nihil in oppūgnātiōne oppidī
prōfēcissent, trīduō exercitum dēdūcere. ‘Haec,’ inquit, ‘ā
mē,’ Vercingetorix, ‘beneficia habētis, quem prōditiōnis in- 25
simulātis; cūius operā sine vestrō sanguine tantum exercitum
victōrem fame cōnsūmptum vidētis; quem turpiter sē ex fugā
recipientem nē quā cīvītās snīs finibus recipiat, ā mē prōvī-
sum est.’

The Gauls, reassured, send him reinforcements.

21. Conclāmat omnis multitūdō et suō mōre armīs concrepat, quod facere in eō cōsuērunt, cūius orātiōnem approbant; summum esse Vercingetorigem ducem nec dē eius fide dubitandum, nec māiōre ratiōne bellum administrārī posse. Statuunt, ut decem mīlia hominum dēlēcta ex omnibus cōpiīs in oppidum mittantur, nec sōlīs Biturigibus commūnem salūtem committendam cēsent, quod

ROMAN WORKS OF APPROACH AT AVARICUM.

paene in eō, si id oppidum retinuissent, summam victōriae cōstāre intellegēbant.

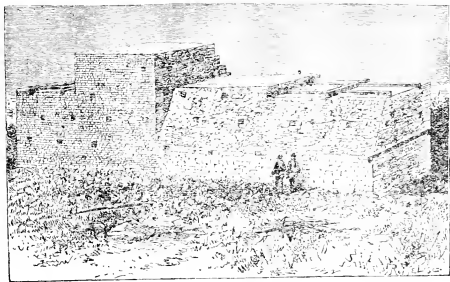
Able defense of the Gauls in Avaricum.

22. Singulārī militum nostrōrum virtūtī cōsilia cūiusquem alī Gallōrum occurrēbant, ut est summae genus sollertiae atque ad omnia imitanda et efficienda, quae ā quōque trāduntur, aptissimum. Nam et laqueīs

5 falcēs āvertēbant, quās, cum destināverant, tormentis intrōr-

sus reducēbant, et aggerem cuniculīs subtrahēbant, eō sciē-
tius, quod apud eōs magnae sunt ferrariae atque omne genus
cuniculōrum nōtum atque ūsitātum est. Tōtum autem mū-
rum ex omnī parte turribus contabulāverant atque hās coriis
intēxerant. Tum crēbris diurnis nocturnisque ēruptionibus 5
aut aggeri ignem inferēbant, aut milites occupātos in opere
adoriēbantur et nostrarum turrium altitudinem, quantum hās
cotidiānus agger expresserat, commissis suarum turrium

GALLIC WALL.

mālis adaequābant et apertōs cuniculōs praeūstā et praeacūtā
māteriā et pice fervefactā et māximī ponderis saxīs morāban- 10
tur moenibusque appropinquāre prohibēbant.

23. Mūrī autem omnēs Gallicī hāc ferē fōrmā *Description of
a Gallic wall.*
sunt. Trabēs dērēctae, perpetuae, in longitudinem paribus
intervāllis distantēs inter sē bīnōs pedēs in solō collocantur.
Hae revinciuntur intrōrsus et multō aggere vestiuntur: ea
autem, quae diximus, intervālla grandibus in frōnte saxīs 5
efferciuntur. His collocātis et coāgmentātis alius insuper

ōrdō additur, ut idem illud intervāllum servētur neque inter
 sē contingant trabēs, sed paribus intermīssae spatīis singulae
 singulis saxīs interiectis arte contineantur. Sic deinceps
 10 omne opus confēxitur, dum iūsta mūrī altitūdō expleātur.
 Hōc cum in speciem varietātemque opus dēfōrme nōn est al-
 ternīs trabibus ac saxīs, quae rēctīs līnēis suōs ōrdinēs ser-
 vant, tum ad ūtilitātem et dēfēnsiōnem urbium summam
 habet oportunitātem, quod et ab incendiō lapis et ab ariete
 15 māteria dēfendit, quae perpetuīs trabibus pedēs quadrāgēnōs
 plērumque intrōrsus revincta neque perrumpī neque distrahī
 potest.

*The besieged
 Gauls fire the
 Roman works
 and make a
 sally.*

24. His tot rēbus impeditā oppugnātiōne mili-
 tēs, cum tōtō tempore frīgore et assiduīs imbris
 tardārentur, tamen continentī labōre omnia haec
 superāverunt et diēbus xxv aggerem longum pedēs cccxxx,
 5 altum pedēs lxxx extrūxērunt. Cum is mūrū hostium
 paene confingeret, et Caesar ad opus cōsuētūdine excubāret
 militēsque hortārētur, nē quod omnīnō tempus ab opere in-
 termitterētur, paulō ante tertiam vigiliam est animadversum
 fūmāre aggerem, quem cuniculō hostēs succenderant, eōdem-
 10 que tempore tōtō mūrō clāmōre sublātō duābus portīs ab
 utrōque latere turrium ēruptiō fiēbat: aliī facēs atque āridam
 māteriem dē mūrō in aggerem ēminus iaciēbant, picem reli-
 quāsque rēs, quibus īgnis excitārī potest, fundēbant, ut quō
 prīmum occurrerētur aut cui reī ferrētur auxilium, vix ratiō
 15 inīrī posset. Tamen, quod institūtō Caesaris semper duae
 legiōnēs prō castrīs excubābant plūrēsque partītis temporibus
 erant in opere, celeriter factum est, ut aliī ēruptiōnibus resis-
 terent, aliī turrēs redūcerent aggeremque interscinderent,
 omnis vērō ex castrīs multitūdō ad restinguendum concurreret.

25. Cum in omnibus locis cōsumptā iam reli- *They are re-*
 quā parte noctis pūgnārētur semperque hostibus *pulsed into*
 spēs victōriæ redintegrārētur, eō magis, quod deustōs pluteōs *the town.*
 turrium vidēbant nec facile adire apertōs ad auxiliandum
 animadvertēbant, semperque ipsī recentēs dēfessīs succēde- 5
 rent omnemque Galliae salūtem in illō vestigiō temporis po-
 sitam arbitrārentur, accidit inspectantibus nobīs, quod dīgnum
 memoriā vīsum praetereundum nōn exīstimāvimus. Quīdam
 ante portam oppidī Gallus per manūs sēvī ac picis trāditās
 glēbās in ignem ē regiōne turris prōiciēbat: scorpione ab la- 10
 tere dextrō trāiectus exanimātusque concēdit. Hunc ex prox-
 imīs ūnus iacentem trāsgressus eōdem illō munere fungē-
 bātur; eādē ratiōne ictū scorpionis exanimātō alterī successit
 tertius et tertiō quartus, nec prius ille est ā prōpūgnātōribus
 vacuus relictus locus, quam restinctō aggere atque omnī ex 15
 parte summōtis hostibus finis est pūgnandī factus.

26. Omnia expertī Gallī, quod rēs nūlla suc- *The Gauls are*
 cesserat, posterō diē cōsiliū cēperunt ex oppidō *prevented*
 prōfugere, hortante et iubente Vercingetorige. *from evacuat-*
 Id silentiō noctis cōnātī nōn magnā iactūrā suōrum sē-ē *ing by the en-*
 effectūrōs spērābant, proptereā quod neque longē ab oppidō 5 *tralties of*
 castra Vercingetorigis aberant, et palūs, quae perpetua inter- *their women.*
 cēdēbat, Rōmānōs ad īnsequendum tardābat. Iamque hōc
 facere noctū apparābant, cum matrēsfamiliae repentē in pūb-
 licum prōcurrērunt flentēsque prōiectae ad pedēs suōrum
 omnibus precibus petiērunt, nē sē et commūnēs liberōs hosti- 10
 bus ad supplicium dēderent, quōs ad capiendam fugam
 nātūrae et vīriū infirmitās impedīret. Ubi eōs in senten-
 tiā perstāre vidērunt, quod plērumque in summō periculō
 timor misericordiam nōn recipit, conclāmāre et significāre dē
 fugā Rōmānīs coepērunt. Quō timōre perterritī Gallī, nē ab 15

equitatū Rōmānōrum viae praeoccupārentur, cōsiliō dēstitērunt.

*Caesar makes
an assault.*

27. Posterō diē Caesar prēmōtā turri dīrēctis-
que operibus, quae facere instituerat, māgnō ecortō imbre
nōn inūtilem hanc ad capiendum cōsiliū tempestātem
arbitrātus, quod paulō incautius custodiās in mūrō dispositās
5 vidēbat, suōs quoque languidiū in opere versārī iussit et,
quid fierī vellet, ostendit. Legiōnibusque inter castra vineās-
que in occultō expeditis cohortātus, ut aliquandō prō tantis
labōribus fructum victōriae perciperent, iis, quī primī mū-
rum ascendissent, praemia prōposuit militibusque sīgnū
10 dedit. Illi subitō ex omnibus partibus ēvolāvērunt mūrum-
que celeriter complēvērunt.

*The town is
taken and
pillaged.*

28. Hostēs rē novā perterriti, mūrō turribus-
que dēiecti in forō ac locis patentioribus cuneatim
cōstitērunt, hōc animō, ut, si quā ex parte obviam venīrētur,
aciē instrūctā depūgnārent. Ubi nēmīnem in aequum locum
5 sēsē dēmittere, sed tōtō undique mūrō circumfundī vidērunt,
veritī, nē omnīnō spēs fugae tollerētur, abiectis armīs ūltimās
oppidī partēs continentī impetū petīvērunt, parsque ibi, cum
angustō exitū portārum sē ipsi premerent, ā militibus, pars
iam ēgressa portis ab equitibus est interfecta. Nec fuit
10 quisquam, quī praedae studēret. Sic et Cēnabī caede et
labōre operis incitātī nōn aetāte confectis, nōn mulieribus
nōn infantibus pepercērunt. Denique ex omni nūmerō, quī
fuit circiter milium XL, vix DCCC, quī primō clāmōre auditō
sē ex oppidō ēiecerant, incolumēs ad Vercingetorigem pervē-
15 nērunt. Quōs ille multā iam nocte silentiō ex fugā excēpit
veritus, nē qua in castris ex eōrum concursū et misericordiā
vulgī seditiō orerētur, ut procul in viā dispositis familiāribus
suīs principibusque civitātum disparandōs dēdūcendōsque ad

suos cūraret, quae cuique civitatī pars castrorum ab initio obvenerat.

20

29. Posterō diē concilio convocātō cōsolātus *Vercingetorix* cohortātusque est, nē sē admodum animō dēmitterent neu perturbārentur incommodō. Nōn virtūte neque in acie vicisse Rōmānōs, sed artificio quōdam et scientiā oppugnātiōnis, cuius rei fuerint ipsī imperitī. Errāre, si quī in bellō omnīs secundōs rerum prōventūs expectent. Sibi numquam placuisse Avaricum dēfendī, cuius rei testēs ipsos habēret; sed factum imprudentiā Biturigum et nimiā obsequentiā reliquorum, utī hōc incommodum acciperetur. Id tamen sē celeriter maiōribus commodis sanātūram. Nam quae ab reliquis Gallis civitatēs dissentirent, hās suā diligentia adiūctūrum atque unum cōsiliū tōtius Galliae effectūrum, cuius cōsensuī nē orbis quidem terrarum possit obsistere; idque sē prope iam effectum habere. Interea aequum esse ab iis communis salutis causā impetrārī, ut castra munire instituerent, quō facilius repentinōs hostium impetūs sustinērent.

10

15

30. Fuit haec orātiō nōn ingrāta Gallis, et *His success.* maximē, quod ipse animō nōn dēfecerat tantō acceptō incommodō neque sē in occultum abdideret et cōspectum multitudinis fūgerat; plūsque animō prōvidere et praesentire existimābatur, quod rē integrā primō incendendum Avaricum, post dēserendum cēnsuerat. Itaque ut reliquorum imperātōrum rēs adversae auctoritatem minuat, sic hūius ex contrariō dignitās incommodō acceptō in diēs augēbatur. Simul in spem veniebant eius affirmātiōne de reliquis adiungendis civitatibus; primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt; et sic sunt animō cōfirmāti hominēs insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patiēda existimarent.

10

*He gains new
allies.*

31. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animō labōrābat, ut reliquās civitatēs adiungeret, atque eās dōnīs pollicitātiōnibusque alliciēbat. Huic rei idōneōs hominēs dēligēbat, quōrum quisque aut orātiōne subdolā aut
5 amicitia facillime capere posset. Quī Avaricō expūgnātō refūgerant, armandōs vestiendōsque cūrat; simul ut dēminūtae cōpiae redintegrārentur, imperat certum numerum militum civitatibus, quem et quam ante diem in castra addūcī velit, sagittariōsque omnēs, quōrum erat permāgnus numerus
10 in Galliā, conquirī et ad sē mittī iubet. Hīs rēbus celeriter id, quod Avaricī dēperierat, explētur. Interim Teutomatus, Ollovicōnis filius, rēx Nitiobrogum, cuius pater ab senātū nostrō amicus erat appellātus, cum māgnō equitum suōrum numerō et quōs ex Aquitaniā condūxerat ad eum pervenit.

*The Aedui ask
Caesar to de-
cide between
two rival
chieftains.*

32. Caesar Avaricī complūrēs diēs commorātus summamque ibi cōpiam frūmentī et reliquī
commeātūs nactus exercitum ex labōre atque inopia reficit. Iam prope hieme cōfectā cum ipsō annī
5 tempore ad gerendum bellum vocārētur et ad hostem proficisci cōstituisset, sive eum ex palūdibus silvisque ēlicere sive obsidiōne premere posset, lēgātī ad eum prīncipēs Aedū-
ōrum veniunt orātum, ut māximē necessariō tempore civitatī subveniat; summō esse in periculō rem, quod, cum singulī
10 magistrātūs antiquitus creārī atque regiam potestātem annum obtinēre consuēssent, duo magistrātum gerant et sē uterque eōrum lēgibus creatum esse dīcat. Hōrum esse alterum Convictolitavem, florētem et illūstrem adulēscen-
tem, alterum Cotum, antiquissimā familiā nātum atque ipsum
15 hominem summae potentiae et māgnae cōgnātiōnis, cuius frāter Valefiacus proximō annō eundem magistrātum gesserit. Civitatē esse omnem in armīs; dīvisum senātum, dīvi-

sum populum, suās cūiusque eōrum clientēlās. Quod sī diūtius alātur contrōversia, fore utī pars cum parte cīvitātis cōnflīgat. Id nē accidat, positum in ēius dīligentiā atque auctōri-²⁰ tate.

33. Caesar, etsī ā bellō atque hoste discēdere *He decides ac-*
dētrīmentōsum esse exīstimābat, tamen nōn īgnō- *cording to*
their laws.
rāns, quanta ex dissēsiōnibus incommoda orīrī cōnsuēssent,
nē tanta et tam coniūncta populō Rōmānō cīvitās, quam ipse
semper aluisset omnibusque rēbus ōrnāssent, ad vim atque ⁵
arma dēscenderet, atque ea pars, quae minus sibi cōnfīdret,
auxilia ā Vercīngetorige arcesseret, huic reī praevertendum
exīstimāvit, et, quod lēgibus Aeduōrum iīs, quī summum
magistrātum obtinērent, excēdere ex fīnibus nōn licēret, nē
quid dē iūre aut dē lēgibus eōrum dēminuisse vidērētur, ipse ¹⁰
in Aeduōs proficīscī statuit senātumque omnem et quōs inter
contrōversia esset ad sē Decetiam ēvocāvit. Cum prope om-
nis cīvitās eō convēnisset docērēturque, paucīs clam convocā-
tīs aliō locō, aliō tempore atque oportuerit frātrem ā frātre
renūntiātum, cum lēgēs duo ex ūnā familiā vīvō utrōque nōn ¹⁵
solum magistrātūs creārī vetārent, sed etiam in senātū esse
prohibērent, Cotum imperium dēpōnere coēgit, Convīctolitā-
vem, quī per sacerdotēs mōre cīvitātis intermīssīs magistrā-
tibus esset creātus, potestātem obtinēre iussit.

34. Hōc dēcrētō interpositō cohortātus Aedu- *Caesar sends*
ōs, ut contrōversiārum ac dissēsiōnis oblivisce- *Labienus to*
rentur atque omnibus omīssīs rēbus huic bellō *the north and*
marches upon
servīrent eaque, quae meruissent, praemia ab sē, dēvīctā Gal-
liā, exspectārent equitātumque omnem et peditum mīlia de- ⁵
cem sibi celeriter mitterent, quae in praesidiīs reī frūmentā-
riae causā dispōneret, exercitum in duās partēs dīvisit:
quattuor legiōnēs in Senonēs Parisiōsque Labiēnō dūcendās

dedit. sex ipse in Arvernōs ad oppidum Gergoviam secundum
 10 flūmen Elaver dūxit: equitatūs partem illī attribuit, partem
 sibi reliquit. Quā rē cōgnitā Vercingetorix omnibus inter-
 ruptis eiūs flūminis pōntibus ab alterā flūminis parte iter
 facere coepit.

*He finds Ver-
cingetorix at
the passage
of the Elaver.*

35. Cum uterque utrīque esset exercitus in
 cōspectū ferēque ē regiōne castris castra pōneret,
 dispositis explorātōribus, nēcubi effectō pōnte Rōmānī cōpiās
 trādūcerent, erat in māgnis Caesarī difficultātibus rēs, nē mā-
 5 iōrem aestātis partem flūmine impedīrētur, quod nōn ferē
 ante autumnum Elaver vadō trānsīrī sōlet. Itaque, nē id
 accideret, silvestrī locō castris positīs ē regiōne ūnīus eōrum
 pōntium, quōs Vercingetorix rescindendōs cūrāverat. posterō
 diē cum duābus legiōnibus in occultō restitit: reliquās cōpiās
 10 cum omnibus impedīmentis, ut cōnsuēverat, mīsīt partitis
 quibusdam cohortibus, utī numerus legiōnum cōstāre vidē-
 rētur. Hīs quam longissimē possent prōgredi iūssīs, cum
 iam ex diēi tempore coniectūrā caperet in castra perventum,
 isdem sublicis, quārum pars inferior integra remanēbat, pōn-
 15 tem reficere coepit. Celeriter effectō opere legiōnibusque
 trāductis et locō castris idōneō dēlectō reliquās cōpiās revo-
 cāvit. Vercingetorix rē cōgnitā, nē contrā suam voluntātem
 dīmicare cōgerētur, māgnis itineribus antecessit.

*Situation of
Gergovia.
Position of
the two
armies.*

36. Caesar ex eō locō quīntis castris Gergo-
 viam pervēnit equestrīque eō diē proeliō levī factō,
 perspectō urbis sitū, quae posita in altissimō mōn-
 te omnīs aditūs difficilēs habēbat, dē expūgnātiōne dēspērā-
 5 vit, dē obsessiōne nōn prius agendum cōstituit, quam rem
 frūmentāriam expedisset. At Vercingetorix castris prope
 oppidum positīs mediocribus circum sē intervāllis sēparatim
 singulārum civitātum cōpiās collocāverat, atque omnibus eiūs

iugī collibus occupātis, quā dispici poterat, horribilem speciem praebebāt principēsque eārum civitātum, quōs sibi ad cōsiliū capiendū dēlēgerat, primā lūce cotidiē ad sē convenīre iubēbat, seu quid communicandū, seu quid administrandū vidērētur, neque ūllum ferē diem intermittēbat, quīn equestri proeliō interiectis sagittariis, quid in quōque esset animi ac virtutis suōrum, periclitārētur. Erat ē regiōne oppidi collis sub ipsīs radicibus montis egregiē munitus atque ex omni parte circumcīsus; quem si tenērent nostrī, et aquae magnā parte et pābulatiōne liberā prohibērī hostēs vidēbantur. Sed is locus praesidiō ab hīs, nōn nimis firmō tamen, tenēbatur. Silentio noctis Caesar ex castris ēgressus, priusquam subsidiō ex oppidō veniri posset, dēiectō praesidiō potitus locō duās ibi legiōnēs collocāvit fossamque duplicem duodēnum pedum ā maiōribus castris ad minōra perdūxit, ut tūto ab repentinō hostium incursū etiam singulī commēare possent.

37. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Con- Plot to detach the Aeduians from Caesar's support. victolitāvis Aeduus, cui magistrātum adiūdicātum ā Caesare dēmōstrāvimus, sollicitātus ab Arvernīs pecūniā cum quibusdam adulēscētibz colloquitur; quōrum erat princeps Litaviccus atque eius frātēs, amplissimā familiā nātī adulēscētēs. Cum hīs praemium communicat hortāturque, ut sē liberōs et imperiō nātōs meminerint. Unam esse Aedūōrum civitatem, quae certissimam Galliae victōriam dēlineat; eius auctoritatē reliquās continērī; quā trāductā locum cōsistendi Rōmānis in Galliā nōn fore. Esse nōnnullō sē Caesaris beneficiō affectum, sic tamen, ut iustissimam apud eum causam obtinuerit; sed plūs commūni libertatī tribuere. Cūr enim potius Aedui dē suō iure et dē lēgibus ad Caesarem disceptātōrem, quam Rōmāni ad Aeduos veniant? Celeriter

15 adulēſcentibus et ōrātiōne magistrātūs et praemiō dēductīs, cum sē vel princīpēs eius cōsiliī fore prōfitērentur, ratiō perficiendī quaerēbātur, quod civitātem temerē ad suscipiendum bellum addūcī posse nōn cōfīdēbant. Placuit, ut Litaviccus decem illis milibus, quae Caesari ad bellum mitterentur,
 20 praeficerētur atque ea dūcenda cūraret, frātrēsque eius ad Caesarem praecurrerent. Reliqua quā ratiōne agī placeat, cōstituunt.

*Its further-
 ance through
 Litaviccus.*

38. Litaviccus acceptō exercitū, cum milia passuum circiter xxx ab Gergoviā abesset, convocātis subitō militibus lacrimāns: 'Quō proficiscimur,' inquit 'militēs? Omnis noster equitātus, omnis nōbilitās interiit:
 5 princīpēs civitātis, Eporedorix et Viridomarus, insimulātī prōditionis ab Rōmānīs indictā causā interfecti sunt. Haec ab hīs cōgnōscite, quī ex ipsā caede fūgērunt: nam ego frātribus atque omnibus meis propīnquīs interfectīs dolōre prohibeor, quae gesta sunt, prōnūntiāre'. Prōlūcuntur hī, quōs ille edocuerat, quae dīcī vellet, atque eadem, quae Litaviccus prōnūntiāverat, multitudinē expōnunt: omnēs equitēs Aeduōrum interfectōs, quod collocūtī cum Arvernīs dīcerentur; ipsōs sē inter multitudinem militum occultāsse atque ex mediā caede fūgisſe. Conclāmant Aeduī et Litaviccum obsecrant, ut sibi cōsulat.
 15 'Quasi vērō,' inquit ille, 'cōsiliī sit rēs, ac nōn necesse sit nōbīs Gergoviam contendere et cum Arvernīs nōsmet coniungere. An dubitāmus, quīn nefariō facinore admīssō Rōmānī iam ad nōs interficiendōs concurrant? Proinde, si quid in nōbīs animī est, persequāmur eōrum mortem, quī indignis-
 20 simē interiērunt, atque hōs lātrōnēs interficiāmus'. Ostendit cīvēs Rōmānōs, quī eius praesidiī fiduciā unā erant: māgnū numerum frāmentī commeātusque diripit, ipsōs crudēlīter excruciatōs interficit. Nūntiōs tōtā civitāte Aeduōrum dī-

mittit, eōdem mendāciō dē caede equitum et princīpum per-
mouet; hortātur, ut similī ratiōne, atque ipse fēcerit, suās 25
iniūriās persequantur.

39. Eporedorix Aeduus, summō locō nātus *Caesar is in-*
adulēscēns et summae domī potentiae, et ūnā *formed of the*
Viridomarus, parī aetāte et grātiā, sed genere disparī quem *plot by Epore-*
Caesar ab Diviciacō sibi trāditum ex humili locō ad summam *dorix.*
dignitatem perdūxerat, in equitum numerō convēnerant 5
nōminātīm ab eō ēvocātī. Hīs erat inter sē dē princīpātū
contentiō, et in illā magistrātuum contrōversiā alter prō
Convictolitāvī, alter pro Cotō summīs opibus pūgnāverant.
Ex hīs Eporedorix cōgnitō Litaviccī cōsiliō mediā ferē nocte
rem ad Caesarem dēfert; orat, nē patiātur civitatem prāvīs 10
adulēscēntium cōsiliis ab amicitia populī Rōmānā dēficere;
quod futūrum prōvideat, sī sē tot hominum mīlia cum hosti-
bus coniūxerint, quōrum salūtem neque propīnquī neglegere
neque civitās levī mōmentō aestimāre posset.

40. Māgnā affectus sollicitūdine hōc nūntiō *The Aeduans*
Caesar, quod semper Aeduōrum civitatī praecipuē *under Lita-*
indulserat, nullā interpositā dubitātiōne legiōnēs *viccus yield.*
expeditās quattuor equitātumque omnem ex castrīs ēducit, *The leader*
nec fuit spatium tālī tempore ad contrahenda castra, quod 5
rēs posita in celeritāte vidēbātur: C. Fabium lēgātum cum
legiōnibus duābus castrīs praesidiō relinquit. Frātrēs Lita-
viccī cum comprehendī iussisset, paulō ante reperit ad hostēs
fūgissee. Adhortātus milītēs, nē necessariō tempore itineris
labōre permōveantur, cupidissimīs omnibus prōgressus mīlia 10
passuum xxv āgmen Aeduōrum cōspicātus immīssō equitā-
tū iter eōrum morātur atque impedit interdicitque omnibus,
nē quemquam interficiant. Eporedorigem et Viridomarum,
quōs illi interfectōs existimābant, inter equitēs versārī suōs-

15 que appellāre iubet. Hīs cōgnītīs et Litaviccī fraude per-
spectā Aeduī manūs tendere, dēditionem sīgnificāre et prō-
iectīs armīs mortem dēprecārī incipiunt. Litaviccus cum
suīs clientībus, quibus mōre Gallōrum nefās est etiam in
extrēmā fōrtūnā dēserere patrōnōs, Gergoviam perfūgit.

*Attack on
Fabius, en-
camped near
Gergovia.
Caesar hast-
ens to his re-
lief.*

41. Caesar nūntiīs ad civitātem Aeduōrum
missīs, quī suō beneficiō cōservātōs docērent,
quōs iūre bellī interficere potuisset, tribusque
hōrīs [noctis] exercituī ad quiētem datīs castra ad
5 Gergoviam mōvit. Mediō ferē itinere equitēs ā Fabiō missī,
quantō rēs in periculō fuerit, expōnunt. Summīs cōpiīs
castra oppūgnāta dēmōstrant, cum crebrō integrī dēfessīs
succēderent nostrōsque assiduō labōre dēfatīgārent, quibus
propter māgnitūdinem castrōrum perpetuō esset iisdem in
10 vāllō permanendum, Multitūdine sagittārum atque omnis
generis tēlōrum multōs vulnerātōs; ad haec sustinenda māgnō
ūsui fuisse tormenta. Fabium discessū eōrum duābus relictīs
portīs obstruere cēterās pluteōsque vāllō addere et sē in
posterum diem similemque cāsum apparāre. Hīs rēbus
15 cōgnītīs Caesar summō studiō militum ante ortum sōlis in
castra pervēnit.

*Plots and out-
rages of the
Aeduī.*

42. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Aeduī
prīmīs nūntiīs ab Litaviccō acceptīs nūllum sibi
ad cōgnōscendum spatium relinquunt. Impellit aliōs avāritia,
aliōs irācundia et temeritās, quae māximē illi hominum
5 generī est innāta, ut levem auditiōnem habeant prō rē com-
pertā. Bona civiū Rōmānōrum diripiunt, caedēs faciunt,
in servitūtem abstrahunt. Adiuvat rem prōclinātam Con-
victolitāvis plēbemque ad furōrem impellit, ut facinore ad-
missō ad sānitātem revertī pudeat. M. Aristium, tribūnum
10 militum, iter ad legiōnem facientem fidē datā ex oppidō

Cabillōnō ēdūcunt: idem facere cōgunt eōs, quī negōtiandī causā ibi cōstitērant. Hōs continuō in itinere adortī omnibus impedimentis exuunt; repūgnantēs diem noctemque obsident; multīs utrimque interfectis māiōrem multitudinem ad arma concitant,

15

43. Interim nuntiō allātō, omnēs eōrum milītēs in potestāte Caesaris tenērī, concurrunt ad Aris- *Duplicity of the Aedui. Caesar plans to abandon the siege of Gergovia.* tium, nihil pūblicō factum cōsiliō dēmōnstrant; quaestiōnem dē bonis direptis dēcernunt, Litaviceī frātrum- que bona pūblicant, lēgātōs ad Caesarem suī purgandī grātiā mittunt. Haec faciunt recipiendōrum suōrum causā; sed 5 contaminātī facinore et captī compendiō ex direptis bonis, quod ea rēs ad multōs pertinēbat, et timōre poenae exterritī cōsilia clam dē bellō inīre incipiunt civitātēque reliquās legatiōnibus sollicitant. Quae tametsī Caesar intellegēbat, 10 tamen quam mītissimē potest lēgātōs appellat: nihil sē propter inscientiam levitātemque vulgī gravius dē civitāte iudicāre neque dē suā in Aeduōs benēvolentīā dēminuere. Ipse māiōrem Galliae mōtum expectāns, nē ab omnibus civitātibus circumsisterētur, cōsilia inībat, quemadmodum ā Ger- 15 goviā discēderet ac rūsus omnem exercitum contraheret, nē prōfectiō nāta ā timōre dēfectiōnis similis fugae vidērētur.

44. Haec cōgnitanti accidere vīsa est facultās *He finds a favorable position for an attack.* bene gerendae rei. Nam cum in minōra castra operis perspiciendī causā vēnisset, animum advertit collem, quī ab hostibus tenēbātur, nūdātum hominibus, quī superiō- 5 ribus diēbus vix prae multitudine cernī poterat. Mirātus quaerit ex perfugis causam, quōrum māgnus ad eum cotidiē numerus cōflūēbat. Cōstābat inter omnēs, quod iam ipse Caesar per explorātōrēs cōgnōverat, dorsum esse eius iugī prope aequum, sed hunc silvestrem et angustum, quā esset

aditus ad alteram partem oppidī: vehementer huic illōs locō
 10 timēre nec iam aliter sentīre, ūnō colle ab Rōmānīs occupātō,
 sī alterum āmīsissent, quīn paene circumvallātī atque omnī
 exitū et pābulātiōne interclūsī vidērentur: ad hunc mūnien-
 dum hominēs ā Vercingetorige ēvocātōs.

*He maneuvers
to deceive the
Gauls.*

45. Hāc rē cōgnitā Caesar mittit complūrēs
 equitum turmās eōdem mediā nocte; imperat hīs ut
 paulō tumultuōsius omnibus locīs vagentur. Primālūce māg-
 num numerum impedimentōrum ex castrīs mūlōrumque produ-
 5 cī dēque hīs strāmenta dētrahī mūliōnēsque cum cassidibus
 equitum speciē āc simulātiōne collibus circumvehī iubet. Hīs
 paucōs addit equitēs, quī lātius ostentātiōnis causā vagentur.
 Longō circuitū eāsdem omnēs iubet petere regiōnēs. Haec
 procul ex oppidō vidēbantur, ut erat ā Gergoviā dēspectus in
 10 castra, neque tantō spatiō, certī quid esset, explōrārī poterat
 Legiōnem ūnam eōdem iugō mittit et paulum prōgressam in-
 feriōre cōstituit locō silvīsque occultat. Augētur Gallīs
 suspiciō atque omnēs illō ad mūnitiōnem cōpiaē trādūcun-
 tur. Vacua castra hostium Caesar cōspicātus tēctīs insig-
 15 nibus suōrum occultātīsque signīs militāribus rārōs militēs
 nē ex oppidō animadverterentur, ex māiōribus castrīs in
 minōra trādūcit lēgātīsque, quōs singulīs legiōnibus praefēc-
 erat, quid fierī velīt, ostendit: imprīmīs monet, ut contineant
 militēs, nē studiō pūgnandī aut spē praedae longius prōgre-
 20 dianantur; quid inīquitās locī habeat incommodī prōpōnit: hōc
 ūnā celeritātē posse vitārī; occāsiōnis esse rem, nōn proeliū
 Hīs rēbus expositīs signum dat et ab dextrā parte aliō ascen-
 sū eōdem tempore Aeduōs mittit.

*The Romans
capture the
Gaulic camp
outside the
walls.*

46. Oppidī mūrus ā plāniciē atque initiō as-
 censū rēctā regiōne, sī nāllus amfractus intercē-
 deret, MCC passūs aberat: quidquid hūc circuitūs

ad molliendum clivum accesserat, id spatium itineris augēbat. A mediō ferē colle in longitudinem, ut nātūra mōntis ferēbat, 5
ex grandibus saxīs sex pedum mūrum, quī nostrōrum impetum tardāret, praedūxerant. Gallī atque inferiōre omnī spatiō vacuō relictō superiōrem partem collis usque ad mūrum oppidī dēnsissimīs castrīs complēverant. Militēs datō signō celeriter ad mūnitiōnem perveniunt eamque trāsgressī trīnis 10
castrīs potiuntur; ac tanta fuit in castrīs capiendis celeritās, ut Teutomatus, rēx Nitiobrogum, subitō in tabernaculō oppressus, ut merīdiē conquiēverat, superiōre corporis parte nūdā, vulnerātō equō vix sē ex manibus praedantium militum ēriperet. 15

47. Cōsecūtus id, quod animō prōposuerat, Caesar receptū canī iussit, legiōnisque decimae, *Caesar restrains his soldiers who are eager to follow up their advantage.* quācum erat, continuō signa cōstituit. At reliquarum legiōnum militēs nōn exaudītō sonō tubae, quod satis māgna vallēs intercēdēbat, tamen ā tribūnīs militum lēgātisque, ut erat ā Caesare praeceptum, retinēbantur. Sed elātī spē celeris victōriae et hostium fugā et superiōrum temporum secundīs proeliis nihil adeō arduum sibi esse existimāvērunt, quod nōn virtūte cōsequī possent, neque finem prius sequendī fēcērunt, quam mūrō oppidī portisque appro- 10
pinquārunt. Tum vērō ex omnibus urbis partibus ortō clamōre quī longius aberant repentinō tumultū perterriti, cum hostem intrā portās esse existimārent sēsē ex oppidō eiecerunt. Matrēsfamiliae dē mūrō vestem argentumque iactābant et pectore nūdō prōminentēs passīs manibus obtestābantur 15
Rōmānōs, ut sibi parcerent neu. sicut Avaricī fēcissent. nē ā mulieribus quidem atque infantibus abstinērent: nōnmūllae dē mūrīs per manūs dēmīssae sēsē militibus trādēbant. L. Fabius, centuriō legiōnis VIII, quem inter suōs eō diē dixisse

20 cōstābat, excitārī sē Avaricēnsibus praemiis neque commīsū-
rum ut prius quisquam mūrū ascenderet, trēs suōs pactus
manipulārēs atque ab iīs sublevātus mūrū ascendit; hōs
ipse rūsus singulōs exceptāns in mūrū extulit.

*The Gauls re-
ceive rein-
forcements.*

48. Interim iī, quī ad alteram partem oppidī,
ut suprà dēmōstrāvimus, mūnitiōnis causā con-
venerant. primō exaudītō clāmōre, inde etiam crēbris nūntiis
incitātī, oppidum ā Rōmānīs tenērī, praemissis equitibus
5 māgnō cursū eō contendērunt. Eōrum ut quisque primus
venerat, sub mūrō cōsistēbat suōrumque pūgnāntium nume-
rum augēbat. Quōrum cum māgna multitudō convēnisset,
mātrēsfamiliae quae paulō ante Rōmānīs dē mūrō manūs ten-
debant, suōs obtestārī et mōre Gallicō passum capillum os-
tentāre liberōsque in cōspectum prōferre coepērunt. Erat
10 Rōmānīs nec locō nec numerō aequa contentiō: simul et cur-
sū et spatiō pūgnae dēfatīgātī nōn facile recentēs atque inte-
grōs sustinēbant.

*Caesar changes
position
and stations
reserves.*

49. Caesar cum inīquō locō pūgnārī hostium-
que augērī cōpiās vidēret, praemetuēns suis ad T.
Sextium lēgātum, quem minōribus castris praesidiō relique-
rat, mīsīt, ut cohortēs ex castris celeriter ēdūceret et sub
5 infimō colle ā dextrō latere hostium cōstitueret, ut, sī nos-
trōs locō depulsōs vīdisset, quō minus liberē hostēs īnseque-
rentur, terreret. Ipse paulum ex eō locō cum legiōne prō-
gressus, ubi cōstitērat, ēventum pūgnae exspectābat.

*Panic caused
by the arrival
of the Aeduians.*

50. Cum ācerrimē comminus pūgnārētur, hos-
tēs locō et numerō, nostrī virtūte cōfīderent,
subitō sunt Aeduī vīsī ā latere nostris apertō, quōs Caesar ab
dextrā parte aliō ascensū manūs distinendae causā mīserat.
5 Hī similitūdine armōrum vehementer nostrōs perterruērunt,
āc tametsī dextris umeris exsertis animadvertēbantur, quod

insigne pācātōrum esse cōnsuerat, tamen id ipsum suū fallen-
 dī causā mīlītēs ab hostibus factum exīstimābant. Eōdem
 tempore L. Fabius centuriō quīque ūnā mūrū ascenderant
 circumventī atque interfectī mūrō praecipitābantur. M. Pe-¹⁰
 tronius, eiusdem legiōnis centuriō, cum portās *Exploit of*
 excīdere cōnātus esset, ā multitudīne oppressus ac sibi dēs-
Petronius.
 pērāns multīs iam vulneribus acceptīs manipulārībus suis,
 quī illum secūtī erant: ‘Quoniam,’ inquit, ‘mē ūnā vōbīscum
 servāre nōn possum, vestrae quīdem certē vītāe prōspiciam,¹⁵
 quōs cupiditāte glōriae adductus in perīculum dēdūxī. Vōs
 datā facultāte vōbīs cōsultite.’ Simul in mediōs hostēs ir-
 rupit duōbusque interfectīs reliquōs ā portā paulum submō-
 vit. Cōnantibus auxiliārī suis: ‘Frūstrā,’ inquit, ‘meae vītāe
 subvenīre cōnāminī, quem iam sanguis vīrēsque dēficiunt.²⁰
 Proinde abīte, dum est facultās, vōsque ad legiōnem recipite.’
 Ita pūgnāns post paulum concidit ac suis salūtī fuit.

51. Nostri, cum undique premerentur, XLVI *The Romans*
 centuriōnibus amīssīs dēiectī sunt locō. Sed in-
retire with
loss.
 tolerantius Gallōs īnsequentēs legiō decima tardāvit, quae
 prō subsidiō paulō aequiōre locō cōstitērat. Hanc rūsus
 XIII legiōnis cohortēs excēpērunt, quae ex castrīs minōribus⁵
 ēductae cum T. Sextiō lēgātō cēperant locum superiōrem.
 Legiōnēs, ubi prīmum plāniciem attigērunt, īfestīs contrā
 hostēs signīs cōstitērunt. Vercingetorix ab rādīcibus collis
 suōs intrā mūnitiōnēs redūxit. Eō diē mīlītēs sunt paulō
 minus septīngentī dēsiderātī.¹⁰

52. Posterō diē Caesar contiōne advocātā tē-
 meritātem cupiditātemque mīlitum reprehendit. *Caesar re-*
proaches his
soldiers for
rashness and
praises their
valor.
 quod sibi ipsī iūdicāvissent, quō prōcēdendum
 aut quid agendum vidērētur, neque signō recipiendī datō
 cōstitissent neque ā tribūnīs mīlitum lēgātisque retinērī⁵

potuissent. Exposuit, quid iniquitās locī posset, quod ipse ad Avaricum sēsisset, cum sine duce et sine equitātū dēprehēnsīs hostibus explorātā vīctōriā dīmīssisset, nē parvum modo dētrīmentum in contentiōne propter iniquitātem locī
 10 acciderat. Quantō opere cōrum animī māgnitūdinem admīrārētur, quōs nōn castrōrum mūnitiōnēs, nōn altitūdō mōntis, nōn mārus oppidī tardāre potuisset, tantō opere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plūs sē quam imperātōrem dē vīctōriā atque exitū rērum sentīre exīstimārent; nec
 15 minus sē ab mīlite modestiam et continentiam quam virtūtem atque animī māgnitūdinem dēsīderāre.

The Gauls decline to fight, Caesar retires among the Aedui. 53. Hāc habitā contiōne et ad extrēmam ōrātiōnem cōnfīrmātīs mīlitibus, nē ob hanc causam animō permovērentur neu, quod incommodum iniquitās locī attulisset, id virtūtī hostium tribuerent, eadem dē
 5 profectionē cōgitāns, quae ante sensērat, legiōnēs ex castrīs edūxit aciemque idōneō locō cōstituit. Cum Vercingetorix nihilō magis in aequum locum dēscenderet, levī factō equestrī proeliō atque eō secūdō in castra exercitum redūxit. Cum hōc idem posterō diē fēcisset, satis ad Gallicam ostentātiōnem
 10 minuentam mīlitumque animōs cōnfīrmandōs factum exīstimāns in Aeduōs mōvit castra. Nē tum quidem īsecutīs hostibus tertiō diē ad flūmen Elaver pervenit; pōntem reficit eoque exercitum trādūxit.

He seeks a renewal of their allegiance. 54. Ibi ā Viridomarō atque Eporedorige Aedui nīs appellātus discit cum omnī equitātū Litavicum ad sollicitandōs Aeduōs profectionem: opus esse ipsōs antecēdere ad cōnfīrmandum civitātem. Etsī multīs iam rēbus
 5 perfīdiam Aeduōrum perspectam habēbat atque hōrum discessū mātūrārī defectionem civitātis exīstimābat, tamen eōs retinendōs nōn cōstituit, nē aut īferre iniūriam vidērētur

aut daret timōris aliquam suspiciōnem. Discēdentibus hīs breviter sua in Aeduōs merita exposuit, quōs et quam humil-
 ēs accēpisset, compulsōs in oppida, multātōs agrīs, omnibus ¹⁰
 ēreptīs cōpiīs, impositō stipendiō, obsidibus summā eum con-
 tumeliā extortīs, et quam in fōrtūnam quamque in amplitū-
 dinem dēdūxisset, ut nōn solum in pristinū statum redīs-
 sent, sed omnium temporum dignitatem et grātiā anteces-
 sisse vidērentur. Hīs datīs mandātis eōs ab sē dīmisit. ¹⁵

55. Noviodūnum erat oppidum Aeduōrum ad *Noviodunum,*
 rīpās Ligeris oportūnō locō positum. Hūc Caesar *the store house*
 omnēs obsidēs Galliae, frūmentum, pecūniā pūb- *for the Rom-*
 licam, suōrum atque exercitūs impedimentōrum māgnam par- *ans, is de-*
 tem contulerat, hūc māgnū numerū equōrum hūius bellī ⁵
 causā in Italiā atque Hispāniā cōemptū miserat. Eō cum
 Eporedorix Viridomarusque venissent et dē statū civitātis
 cōgnōvissent, Litavieccum Bibracte ab Aednīs receptū,
 quod est oppidum apud eōs māximae auctōritātis. Convictoli-
 tāvem magistratū māgnamque partem senātūs ad eum ¹⁰
 venisse, lēgātōs ad Vercingetorigem dē pāce et amicitia con-
 ciliandā publicē missōs, nōn praetermittendum tantum
 commodum exīstimāvērunt. Itaque interfectīs Noviodūnī
 custōdibus quīque eō negōtiandī causā convēnerant pecūni-
 am atque equōs inter sē partitī sunt; obsidēs civitātum Bi- ¹⁵
 bracte ad magistrātum dēdūcendōs cūrāvērunt; oppidum,
 quod ā sē tenērī nōn posse iūdicābant, nē cui esset ūsuī Rō-
 mānīs, incendērunt; frūmentū quod subitō potuērunt nāvibus
 āvēxērunt, reliquū flūmine atque incendiō corrupērunt.
 Ipsī ex finitimīs regiōnibus cōpiās cōgere, praesidia custōdi- ²⁰
 āsque ad rīpās Ligeris dispōnere equitātumque omnibus locīs
 iniciendī timōris causā ostentāre cōepērunt, sī ab rē frūmen-
 taria Rōmānōs exclūdere [aut adductōs inopiā ex prōvinciā

expellere] possent. Quam ad spem multum eōs adiuvābat,
 25 quod Liger ex nivibus creverat, ut omninō vadō nōn posse
 trānsīrī vidērētur.

*Caesar crosses
 the Loire and
 goes to join
 Labienus*

56. Quibus rēbus cōgnitīs Caesar mātūrandum
 sibi cēnsuit, sī esset in perficiendīs pōntibus perī-
 clitandum, ut prius, quam essent māiōrēs eō coāctae cōpiae,
 dīmīcāret. Nam nē commūtātō cōsiliō iter in prōvinciam
 5 converteret, ut nēmō nōn tum quidem necessariō faciendum
 existimābat, cum infāmia atque indignitās reī et oppositus
 mōns Cevenna viārumque difficultās impediēbat, tum māxi-
 mē quod abiūctō Labiēnō atque iīs legiōnibus, quās ūnā
 mīserat, vehementer timēbat. Itaque admodum māgnīs diur-
 10 nīs nocturnisque itineribus cōfectīs contrā omnium opīniō-
 nem ad Ligerem vēnit vadōque per equitēs inventō prō reī
 necessitatē oportūnō, ut brachia modo atque umerī ad sus-
 tinenda arma liberī ab aquā esse possent, dispositō equitātū,
 quī vim flūminis refringeret, atque hostibus prīmō aspectū
 15 perturbātīs incolumem exercitum trādūxit frūmentumque in
 agrīs et pecoris cōpiam nactus replētō hīs rēbus exercitū iter
 in Senonēs facere instituit.

*Labienus
 marches on
 Lutetia (Paris).
 He is
 opposed by
 Camulogēnus.*

57. Dum haec apud Caesarem geruntur, Labiē-
 nus eō supplēmētō, quod nuper ex Italiā vēnerat,
 relictō Agedincī, ut esset impedīmentīs praesidiō,
 cum quattuor legiōnibus Lutētiā proficīscitur. Id est op-
 5 pidum Parisiōrum, quod positum est in insulā flūminis Sē-
 quanae. Cūius adventū ab hostibus cōgnitō māgnae ex finī-
 timīs civitatibus cōpiae convēnērunt. Summa imperiī trādi-
 tur Camulogēnō Aulercō, quī prope cōfectus aetāte tamen
 propter singulārem scientiam reī militāris ad eum est honō
 10 rem ēvēctus. Is cum animadvertisset perpetuam esse palū-
 dem, quae influerat in Sēquanam atque illum omnem locum

māgnoperē impedīret, hīc cōnsēdit nostrōsque trānsitū prohibēre īstituit.

58. Labiēnus primō vīneās agere, crātibus atque aggere palūdem explēre atque iter mūnīre cōnābātur. Postquam id difficilius cōnferī animum advertit, silentiō ē castrīs tertiā vigiliā ēgressus eōdem quō vēnerat itinere Metiosēdum pervēnit. Id est 5 oppidum Senonum in īnsulā Sēquanae positum, ut paulō ante dē Lutētiā diximus. Dēprēnsīs nāvibus circiter quīnquāgintā celeriterque coniūctis atque eō militibus iniectis et rei novitāte perterritis oppidānīs, quōrum māgna pars erat ad bellum ēvocāta, sine contentiōne oppidō potitur. Refectō 10 pōnte, quem superiōribus diēbus hostēs resciderant, exercitum trādūcit et secundō flūmine ad Lutētiam iter facere coepit. Hostēs rē cōgnitā ab iīs, quī Metiosēdō fūgerant, Lutētiam incendi pōntēsque eius oppidī rescindi iubent; ipsī profectī ā palūde ad rīpās Sēquanae ē regiōne Lutētiæ contrā 15 Labiēnī castra cōnsidunt.

59. Iam Caesar ā Gergoviā discessisse audiēbatur, iam dē Aeduōrum defectione et secundō Galliae mōtū rumōrēs afferēbantur, Gallīque in colloquiīs interclūsum itinere et Ligere Caesarem inopiā frūmentī coāctum in provinciā contendisse cōfirmābant. Bellovaci autem defectione 5 Aeduōrum cōgnitā, quī ante erant per sē infidēles, manūs cōgere atque apertē bellum parāre coepērunt. Tum Labiēnus tantā rerum commūtātiōne longē aliud sibi capiendum cōsiliū, atque antea sēnserat, intelligēbat, neque iam, ut aliquid acquireret proeliōque hostēs lacesseret, sed ut incolumem exercitum Agedincum redūceret, cōgitābat. Namque 10 alterā ex parte Bellovaci, quae civitas in Galliā māximam habet opiniōnem virtūtis, īstābant, alteram Camulogēnus

Labiēnus captures Metiosēdum. The Gauls burn Lutetia and march against him.

Perplexity of Labiēnus.

paratō atque instructō exercitū tenēbat; tum legiōnēs ā
 15 praesidiō atque impedimentis interclūsās māximum flūmen
 distinēbat. Tantīs subitō difficultātibus obiectis ab animi
 virtūte auxilium petendum vidēbat.

*He divides his
 troops and
 withdraws.*

60. Sub vesperum cōsiliō convocātō cohortā-
 tus, ut ea, quae imperāssset, diligenter industriēque
 administrārent, nāvēs, quās Metiosedō dēdūxerat, singulās
 equitibus Rōmānis attribuit et primā cōfectā vigiliā quat-
 5 tuor mīlia passuum secundō flūmine silentiō prōgredi ibique
 sē exspectāre iubet. Quīnque cohortēs, quās minimē firmās
 ad dimicandum esse existimābat, castris praesidiō relinquit;
 quīnque eiusdem legiōnis reliquās dē mediā nocte cum omni-
 bus impedimentis adversō flūmine māgnō tumultū proficisci
 10 imperat. Conquirit etiam lintrēs: hās māgnō sonitū rēmō-
 rum incitātās in eandem partem mittit. Ipse post paulō
 silentiō ēgressus cum tribus legiōnibus eum locum petit, quō
 nāvēs appellī iusserat.

*He crosses the
 Seine. The
 Gauls pursue.*

61. Eō cum esset ventum, explorātōrēs hosti-
 um, ut omni flūminis parte erant dispositi, in-
 opinantēs, quod māgna subitō erat coorta tempestās, ab
 nostris opprimuntur; exercitus equitatusque equitibus Rō-
 5 mānis administrantibus, quōs ei negotiō praefēcerat, celeriter
 trāsmittitur. Unō ferē tempore sub lūcem hostibus nūntiā-
 tur in castris Rōmānōrum praeter cōsuetūdinem tumultuārī
 et māgnum ire āgmen adversō flūmine sonitumque rēmōrum
 in eādē parte exaudiri et paulō infrā militēs nāvibus trāns-
 10 portārī. Quibus rēbus auditis, quod existimābant tribus
 locis trānsire legiōnēs atque omnēs perturbātōs defectione
 Aeduōrum fugam parāre, suās quoque cōpiās in trēs partēs
 distribuērunt. Nam praesidiō ē regiōne castrōrum relictō et
 parvā manū Metiosedum versus missā, quae tantum prō-

grederētur, quantum nāvēs prōcessissent, reliquās cōpiās 15
contrā Labiēnum dūxērunt.

62. Primā luce et nostrī omnēs erant trāns- *Labienus de-*
portātī et hostium aciēs cernēbātur. Labiēnus *feats the*
mīlītēs cohortātus, ut suae prīstinae virtūtis et secundissimō- *Gauls and*
rum proeliōrum retinērent memoriā atque ipsum Caesarem, *joins Caesar.*
cūius ductū saepenumērō hostēs superāssent. praesentem 5
adesse exīstimārent. dat sīgnum proeliī. Primō concursū ā
dextrō cornū, ubi septima legiō cōstitērat, hostēs pelluntur
atque in fugam cōniciuntur; ab sinistrō, quem locum duode-
cima legiō tenēbat, cum primī ōrdinēs hostium trānsfixī pīlis
concidissent, tamen ācerrimē reliquī resistēbant, nec dabat 10
suspiciōnem fugae quisquam. Ipse dux hostium Camulo-
gēnus suis aderat atque eōs cohortābātur. Incertō etiam
nunc exitū victōriae, cum septimae legiōnis tribūnis esset
nūntiātum, quae in sinistrō cornū gererentur, post tergum
hostium legiōnem ostendērunt sīgnaque intulērunt. Nē eō 15
quidem tempore quisquam locō cessit, sed circumventī
omnēs interfectīque sunt. Eandem fōrtūnam tulit Camulo-
gēnus. At ii, quī in praesidiō contrā castra Labienī erant
relictī, cum proelium commīssum audīssent, subsidiō suis
iērunt collemque cēpērunt, neque nostrōrum mīlitum victō- 20
rum impetum sustinēre potuērunt. Sic cum suis fugientibus
permīxtī, quōs nōn silvae mōntēsque tēxērunt, ab equitatū
sunt interfectī. Hōc negōtiō cōfectō Labiēnus revertitur
Agedincum, ubi impedīmenta tōtīus exercitūs relicta erant;
inde diē tertiō cum omnibus cōpiīs ad Caesarem pervēnit. 25

63. Dēfectiōne Aeduōrum cōgnitā bellum *More tribes*
augētur. Legatiōnēs in omnēs partēs circum- *join the revolt.*
mittuntur: quantum grātiā, auctōritāte, pecū- *Dissapoint-*
niā valent, ad sollicitandās cīvitātēs nītuntur: nactī obsidēs *ment of the*
Aedui.

- 5 quōs Caesar apud eōs dēposuerat, hōrum suppliciō dubitantēs territant. Petunt ā Vercingetorige Aeduī, ut ad sē veniat ratiōnēsque bellī gerendī commūnicet. Rē impetrātā contendunt, ut ipsīs summa imperiī trādātur, et rē in contrōversiam dēductā tōtius Galliae concilium Bibracte indīcitur.
- 10 Conveniunt undique frequentēs. Multitūdinis suffrāgiis rēs permittitur: ad ūnum omnēs Vercingetorigem probant imperātorem. Ab hōc conciliō Rēmī, Lingonēs, Trēverī āfuērunt: illī, quod amīcitiam Rōmānōrum sequēbantur; Trēverī, quod aberant longius et ā Germānīs premēbantur, quae fuit
- 15 causa, quārē tōtō abessent bellō et neutrīs auxilia mitterent. Māgnō dolōre Aeduī ferunt sē dēiectōs prīncipātū, queruntur fōrtūnae commūtatiōnem et Caesaris indulgentiam in sē requirunt, neque tamen susceptō bellō suum cōsiliū ā reliquīs sēparāre audent. Invītī summae speī adulēscentēs,
- 20 Eporedorix et Viridomarus, Vercingetorigi parent.

Plans of Vercingetorix.

64. Ipse imperat reliquīs cīvitātibus obsidēs diemque huic rei cōstituit. Omnēs equitēs, quīdecim mīlia numerō, celeriter convenīre iubet: peditātū, quem antea habuerat, sē fore contentum dīcit, neque fōrtūnam temptātūrum aut in aciē dīmicātūrum, sed, quoniam abundet equitātū, perfacile esse factū frūmentātiōnibus pābulātiōnibusque Rōmānōs prohibēre; aequō modo animō sua ipsī frūmenta corrumpant aedificiaque incendant, quā rei familiāris iactūrā perpetuum imperium libertātemque sē cōsequī vīdeant. Hīs
- 10 cōstitutīs rēbus Aeduīs Segusiāvīsque, quī sunt finitimī prōvinciae, decem mīlia peditum imperat; hūc addit equitēs octingentōs. Hīs praeficit frātrem Eporedorigis bellumque īferri Allobrogibus iubet. Alterā ex parte Gabalōs proximōsque pāgōs Arvernōrum in Helviōs, item Rutenōs Cadur-
- 15 cōsque ad finēs Volcārum Arecomicōrum dēpopulandōs mit-

tit. Nihilō minus clandestinīs nūntiīs legātiōnibusque Allobrogas sollicitat, quōrum mentēs nōndum ab superiōre bellō resēdisse spērābat. Hōrum principibus pecūniās, cīvitātī autem imperium tōtius prōvinciae pollicētur.

65. Ad hōs omnēs cāsūs prōvīsa erant praesidia *Preparations of Caesar.* cohortium duārum et vīgintī, quae ex ipsā coāctā prōvinciā ab L. Caesare lēgātō ad omnēs partēs oppōnēbantur. Helviī suā spōnte cum finitimīs proeliō congressī pelluntur et C. Valeriō Domnotaurō, Cabūrī filiō, principe cīvitātis, complūribusque aliīs interfectīs intrā oppīda ac mūrōs compelluntur. Allobrogēs crēbris ad Rhodanum dispositis praesidiīs māgnā cum cūrā et diligentīā suōs finēs tuentur. Caesar, quod hostēs equitātū superiōrēs esse intellegēbat et interclūsīs omnibus itineribus nullā rē ex prōvinciā atque Italiā sublevārī poterat, 10 trāns Rhēnum in Germaniam mittit ad eās cīvitātēs, quās superiōribus annīs pācāverat, equitēsque ab hīs arcessit et levis armātūrae peditēs, quī inter eōs proeliārī cōsuerant. Eōrum adventū, quod minus idōneīs equīs utēbantur, ā tribūnīs militum reliquīsque equitibus Rōmānis atque ēvocātīs 15 equōs sūmit Germānisque distribuit.

66. Intereā, dum haec geruntur, hostium cōpiae *Vercingetoris counsels an attack.* ex Arvernīs equitēsque, quī tōtī Galliae erant imperātī, conveniunt. Māgnō hōrum coāctō numerō, cum Caesar in Sēquanōs per extrēmōs Lingonum finēs iter faceret, quō facilius subsidium prōvinciae ferrī posset, circiter mīlia 5 passuum decem ab Rōmānīs trīnīs castrīs Vercingetorix cōsēdit convocātisque ad concilium praefectīs equitum vēnisse tempus victōriae dēmōnstrat. Fugere in prōvinciam Rōmānōs Galliāque excēdere. Id sibi ad praesentem obtinendam libertātem satis esse; ad reliquū temporis pācem atque otium 10 parum prōficī: māiōribus enim coāctīs cōpiīs reversūrōs neque

finem bellandī factūrōs. Proinde in āgmine impedītōs adō-
rīrentur. Sī pedītēs suīs auxilium ferant atque in eō moren-
tur, iter facere nōn posse; sī, id quod magis futūrum cōfidat,
15 relictis impedimentis suae salūtī cōsulant, et ūsū rērum ne-
cessāriārum et dignitāte spoliātum irī; nam dē equitibus hos-
tium, quā nēmō eōrum prōgredi modo extrā āgmen audeat,
nē ipsōs quidem dēbere dubitāre. Id quō māiōre faciant ani-
mō, cōpiās sē omnes prō castris habitūrum et terrōrī hostibus
20 futūrum. Conclāmant equitēs: sāctissimō iūreiūrandō cōn-
firmārī oportere, nē tēctō recipiātur, nē ad liberōs, nē ad pa-
rentēs, ad uxōrem aditum habeat, quī nōn bis per āgmen hos-
tium perequītāset.

*The Gauls are
defeated with
loss.*

67. Probātā rē atque omnibus iūreiūrandō ad-
āctis posterō diē in trēs partēs distribūtō equitātū
duae sē aciēs ā duōbus lateribus ostendunt, ūna ā primō āg-
mine iter impedire coepit. Quā rē nūntiātā Caesar suum
5 quoque equitātum tripartitō dīvisum contrā hostem ire iubet.
Pūgnātur ūnā omnibus in partibus. Cōsistit āgmen; impe-
dimenta intrā legiōnēs recipiuntur. Sī quā in parte nostrī
labōrāre aut gravius premī vidēbantur, eō signa inferri Cae-
sar aciemque cōstituī iubēbat; quae rēs et hostēs ad īnsequ-
10 endum tardābat et nostrōs spē auxiliī cōfirmābat. Tandem
Germānī ab dextrō latere summum iugum nactī hostēs locō
dēpellunt: fugientēs usque ad flūmen, ubi Vereingetorix cum
pedestribus cōpiīs cōsēderat, persequuntur complūrēsque
interficiunt. Quā rē animadversā reliquī, nē circumīrentur
15 veritī, sē fugae mandant. Omnibus locīs fit caedēs. Trēs
nōbilissimī Aeduī captī ad Caesarem perdūcuntur: Cotus,
praefectus equitum, quī contrōversiam cum Convictolitāvī
proximis comitiīs habuerat, et Cavarillus, quī post dēfectiō-
nem Litaviccī pedestribus cōpiīs praefuerat, et Eporedorix,

quō duce ante adventum Caesaris Aeduī cum Sēquanīs bellō 20
contenderant.

68. Fugātō omnī equitātū Vercingetorix cō- *They retire to*
piās, ut prō castrīs collocāverat, redūxit prōtinus- *Alesia. Caesar*
que Alesiam, quod est oppidum Mandūbiōrum, iter facere *pursues*
coepit celeriterque impedīmenta ex castrīs ēdūcī et sē subse- *and lays siege.*
quī iussit, Caesar impedīmentis in proximum collem dēduc- 5
tīs duābus legiōnibus praesidiō relictīs secūtus, quantum diēi
tempus est passum, circiter tribus mīlibus hostium ex novis-
simō āgmīne interfectīs alterō diē ad Alesiam castra fēcīt.
Perspectō urbis sitū perterritisque hostibus, qucd equitātū,
quā māximē parte exercitūs cōfidēbant, erant pulsī, adhō- 10
tātus ad labōrem militēs circumvāllāre instituit.

69. Ipsum erat oppidum Alesia in colle summo *Situation and*
admodum ēditō locō, ut nisi obsidiōne expūgnārī *defences of*
nōn posse vidērētur; cūius collis rādicēs duo duābus ex parti- *Alesia.*
bus flūmina subluēbant. Ante id oppidum plāniciēs circiter 5
mīlia passuum tria in longitudinem patēbat; reliquīs ex omni-
bus partibus collēs mediocrī interiectō spatiō parī altitudinis
fastigiō oppidum cingēbant. Sub mūrō quae pars collis ad
orientem sōlem spectābat, hunc omnem locum cōpiae Gallō-
rum complēverant fossamque et māceriam sex in altitudinem
pedum praedūxerant. Eius mūnitiōnis, quae ab Rōmānīs 10
īstituēbātur, circuitus xi mīlia passuum tenēbat. Castra
oportūnis locīs erant posita ibique castella xxiii facta; quibus
in castellis interdiū statiōnēs pōnēbantur, nē qua subitō ērup-
tiō fieret: haec eadem noctū excubitōribus ac fīrmis praesidiīs
tenēbantur. 15

70. Opere institūtō fit equestre proelium in eā *The Gauls are*
plāniciē, quam intermīssam collibus tria mīlia *severely beat-*
passuum in longitudinem patēre suprā dēmōstrāvimus. *en in a caval-*
ry contest.

dum recēpit. Hīs ratiōnibus auxilia Galliae expectāre et bellum parat administrāre.

72. Quibus rēbus cōgnitis ex perfugis et cap- tivīs Caesar haec genera mūnitiōnis instituit. Fossā XXX pedum pedum vīginti dērēctis lateribus dūxit, ut eius fossae solum tantundem pateret, quantum summae fossae latera distārent, reliquās omnēs mūnitiōnēs ab eā fossā pedēs CCCC dūxit, id hōc cōnsiliō, quoniam tantum esset necessāriū spatium complexus, nec facile tūrum apud eorūm mīlīum cingerētur, nē de imprōvisō aut noctū ad mūnitiōnēs hostium multitudō advolāret, aut interdiū tela in nostrīs spēri dēstīnātōs cōnicere possent. Hōc intermissō spaciū quās fossae xv pedēs lātās, eādem altitudīne perdūxit, quarum interitibus campestribus ac dēmīssīs locis aqua ex dāmīne dērivāta complēvit. Post eās aggerem ac vallum XII pedum extruēxit. Huic lōricam pinnāsque adiecit, grandibus cervīs eminentibus ad commīssūrās pluteōrum atque aggeris, qui asensum hostium tardārent, et turrēs tōtō opere circumlatis, quae pedēs LXXX inter sē distārent.

73. Erat eōdem tempore et materiārī et fructu mēntārī et tantās mūnitiōnēs fieri necesse dēmīssīs nostris cōpiīs, quae longius ā castris prōgrēdiēbantur, ac altiusquam opera nostra Galli temptāre atque erupitiōnem ex cōpitiō plūribus portis summā vī facere cōnēbantur. Quārē ad haec rūrsus opera addendum Caesar putāvit, ut mīlītonumerō mīlītum mūnitiōnēs dēfendī possent. Itaque truncis arbōrum admodum firmīs rāmīs absolis atque altum latibētīs ac praeacūtīs cacūminibus perpetuae fossae pinnās pedēs altae dūcēbantur. Hūc illi stipitēs dēmīssī et ab indēmī re- vinctī, nē revelli possent, ab rāmīs ēminēbant. Quāsi erant ordinēs coniūctī inter sē atque implicātī, quōdā intrāve-

rant, sē ipsī acūtissimīs vāllīs induēbant. Hōs cippōs appel-
lābant. Ante hōs oblīquīs ōrdinibus in quīncuncem disposi-
45 tīs scrobēs trium in altitūdinem pedum fodiēbantur paulātīm
angustiōre ad infimum fastigiō. Hūc teretēs stīpitēs feminis
crassitūdine ab summō praeacūtī et praeūstī dēmittēbantur
ita, ut nōn amplius digitīs quattuor ex terrā ēminērent; simul
cōfirmandī et stabiliendī causā singulī ab infimō solō pedēs
20 terrā exculcābantur, reliqua pars scrobis ad occultandās īnsi-
diās vīminibus ac virgultīs integēbātur. Hūius generis octō-
nī ōrdinēs ductī ternōs inter sē pedēs distābant. Id ex simi-
litūdine flōris līlium appellābant. Ante haec tāleae pedem
longae ferreīs hamīs infixīs tōtae in terram infodiēbantur
25 mediocribusque intermīssīs spatiīs omnibus locīs disserēban-
tur; quōs stimulōs nōminābant.

*Extent of the
works of in-
vestment.*

74. Hīs rēbus perfectīs regiōnēs secūtus quam
potuit aequissimās prō locī nātūrā XIV mīlia pas-
suum complexus parēs eiusdem generis mūnitiōnēs, dīversās
ab hīs, contrā exteriōrem hostem perfēcit, ut nē magnā qui-
dem multitūdine, sī ita accidat, [eius discessū] mūnitiōnum
5 praesidia circumfundī possent, ac nē cum periculō ex castrīs
ēgredi cōgātur, diērum xxx pābulum frūmentumque habēre
omnēs convēctum iubet.

*A contingent
imposed on
each Gallie
tribe for the
relief of
Alesia.*

75. Dum haec ad Alesiam geruntur, Gallī con-
ciliō prīncipum indictō nōn omnēs eōs, quī arma
ferre possent, ut cēnsuit Vercingetorix, convocan-
dōs statuunt, sed certum numerum cuique cīvitatī imperan-
dum, nē tantā multitūdine cōfūsā nec moderārī nec discer-
nere suōs nec frūmentandī ratiōnem habēre possent. Imper-
ant Aeduīs atque eōrum clientibus, Segusiāvīs, Ambivaretīs,
Aulercīs Brannovīcibus, Brannovīīs. mīlia xxxv; parem nu-
merum Arvernīs adiūctīs Eleutetīs, Cadurcīs, Gabalis, Vel-

5

lavīs, quī sub imperiō Arvernōrum esse cōsuērunt; Sēquanīs, 10
 Senonibus, Biturigibus, Santonīs, Rutenīs Carnūtibus duodē-
 na milia; Bellovacis x; octōna Pictonibus et Taronīs et Paris-
 iīs et Helvētiīs; Ambianīs, Mediomātricīs, Petrocoriīs, Ner-
 viīs, Morinīs, Nituiobrogibus quīna milia; Aulercīs Cenomān-
 īs totidem; Atrebatibus iv; Vellocassīs totidem; Lemovicī- 15
 bus et Aulercīs Eburovīcibus terna; Rauricīs et Bōiīs bīna;
 xxx ūniversīs cīvitātibus, quae Oceanum attingunt quaeque
 eōrum cōsuētūdine Aremoricae appellantur, quō sunt in
 numerō Coriosolitēs, Redonēs, Ambibariī, Caletēs, Osismī,
 Lexoviī, Venellī. Ex hīs Bellovacī suum numerum nōn com- 20
 plēvērunt, quod sē suō nōmine atque arbitriō cum Rōmānīs
 bellum gestūrōs dicerent neque cūiusquam imperiō obtem-
 perātūrōs; rogātī tamen ab Commiō prō eius hospitio duo
 milia ūnā mīsērunt.

76. Hūius operā Commiī, ut antea dēmōstrā- *The Gallic re-*
 vimus, fidēlī atque ūtilī superiōribus annīs erat *lief army,*
 ūsus in Britannia Caesar; quibus ille prō meritis *under Com-*
mius, sets out
for Alesia.
 cīvitātem eius immūnem esse iusserat, iūra lēgēsque reddid-
 erat atque ipsī Morinōs attribuerat. Tamen tanta ūniversae 5
 Galliae cōsensiō fuit libertātis vindicandae et pristinae bellī
 laudis recuperandae, ut neque beneficiīs neque amicitiae
 memorā movērentur, omnēsque et animō et opibus in id bel-
 lum incumberent. Coāctīs equitum viii milibus et peditum
 circiter ccl haec in Aeduōrum finibus recēnsēbantur, num- 10
 erusque inibātur, praefectī cōstituēbantur. Commiō Atre-
 batī, Viridomarō et Eporedorigī Aeduīs, Vercassivellaunō
 Arvernō, cōsobrinō Vercingetorigis, summa imperiī trāditur.
 Hīs delēctī ex cīvitātibus attribuuntur, quōrum cōsiliō bel-
 lum administrārētur. Omnēs alacrēs et fidūciae plēnī ad 15
 Alesiam proficiscuntur, neque erat omnium quisquam, quī

aspectum modo tantae multitudinis sustinēri posse arbitrārētur, praesertim ancipiti proeliō, cum ex oppidō ēruptione pūgnārētur, foris tantae cōpiae equitātūs peditātūsque cer-
 20 nerentur.

*Council of the
 Gauls in
 Alesia. Des-
 perate meas-
 ures proposed
 by Critognat-
 us.*

77. At iī, quī Alesiae obsidēbantur, praeteritā diē, quā auxilia suōrum exspectāverant, consūptō omni frūmentō, inseiī quid in Aeduīs gererētur, conciliō convocātō dē exitū suarum fōrtūnarum

cōsultābant. Ac variīs dictīs sententiīs, quārum pars dēditionem, pars, dum virēs suppeterent, ēruptionem cēnsēbat, nōn praetereunda ōrātiō Critōgnātī vidētur propter eius singulārem et nefāriam crudelitātem. Hīc summō in Arvernīs ortus locō et māgnae habitus auctoritātis: ‘Nihil’, inquit,
 10 ‘dē eōrum sententiā dictūrus sum, quī turpissimam servitūtem dēditionis nōmine appellant, neque hōs habendōs cīvium locō neque ad cōsiliū adhibendōs cēnsēō. Cum hīs mihi rēs sit, quī ēruptionem probant; quōrum in cōsiliō omnium vestrum cōsēnsū prīstinae residēre virtūtis memoria vidētur.
 15 Animī est ista mollitia, non virtūs, paulisper inopiam ferre nōn posse. Quī sē ūltrō mortī offerant, facilius reperiuntur, quam quī dolōrem patienter ferant. Atque ego hanc sententiam probārem (tantum apud mē dīgnitās potest), sī nūllam praeterquam vītae nostrae iactūram fierī vidērem: sed in
 20 cōsiliō capiendō omnem Galliam respiciāmus, quam ad nostrum auxilium concitāvimus. Quid hominum milibus LXXX ūnō locō interfectīs propinquis cōsanguineisque nostrīs animī fore existimātis, sī praene in ipsīs cadāveribus proeliō dēcertāre cōgentur? Nōlite hōs vestrō auxiliō exspoliāre,
 25 quī vestrae salutis causā suum periculum neglēxērunt, nec stultitiā ac temeritāte vestrā aut animī imbecillitate omnem Galliam prōsternere et perpetuae servitūtī subicere. An,

quod ad diem nōn vērunt, dē eōrum fidē cōstantiāque dubitātis? Quid ergō? Rōmānōs in illis ūlteriōribus mūnitiōnibus animine causā cotidiē exercēri putātis? Sī illōrum 30 nūntiis cōfirmārī nōn potestis omnī aditū praesaep̄tō, hīs ūtiminī testibus appropinquāre eōrum adventum; cūius rei timōre exterritī diem noctemque in opere versantur. Quid ergō mei cōsiliū est? Facere, quod nostrī māiōrēs nequāquam parī bellō Cimbrōrum Teutonumque fēcērunt; quī in 35 oppida compulsī ac simili inopiā subactī eōrum corporibus, quī aetate ad bellum inūtilēs vidēbantur, vītam tolerāvērunt neque sē hostibus trādidērunt. Cūius rei sī exemplum nōn haberēmus, tamen libertātis causā institui et posteris prōdī pulcherrimum iūdicārem. Nam quid illi simile bellō fuit? 40 Dēpopulatā Galliā Cimbrī māgnāque illātā calamitāte finibus quidem nostrīs aliquandō excessērunt atque aliās terrās petiērunt; iūra, lēgēs, agrōs, libertātem nōbīs reliquērunt. Rōmānī vērō quid petunt aliud aut quid volunt, nisi invidiā adductī, quōs fāmā nōbilēs potentēsque bellō cōgnōvērunt, 45 hōrum in agrīs civitātibusque cōsidere atque hīs aeternam iniungere servitūtem? Neque enim unquam aliā condiciōne bella gessērunt. Quod sī ea, quae in longinquīs nātiōnibus geruntur, ignōrātis, respicite finitimam Galliam, quae in prōvinciam redacta, iūre et lēgibus commūtātis secūribus 50 subiecta perpetuā premitur servitūte’.

78. Sententiis dictis cōstituunt, ut ii, quī *Non-combat-*
ants vainly
endeavor to
leave Alesia.
valetūdine aut aetate inūtilēs sint bellō, oppidō
excēdant, atque omnia prius experiantur, quam ad Critōgnātī
sententiam dēscendant: illō tamen potius ūtendū cōsiliō.
sī rēs cōgat atque auxilia morentur, quam aut dēdi- 5
tīōnis aut pācis subeundam condiciōnem. Māndūbiī,
quī eōs oppidō recēperant, cum liberīs atque uxōribus exire

cōguntur. Hī cum ad mūnitiōnēs Rōmānōrum accessissent, flentēs omnibus precibus ōrābant, ut sē in servitūtem receptos cibō iuvārent. At Caesar dispositis in vāllō custodiis recipi prohibēbat.

*Arrival of the
Gaulic allies
under Com-
mius.*

79. Intereā Commius reliquique ducēs, quibus summa imperiū permīssa erat, cum omnibus cōpiis ad Alesiam perveniunt et colle exteriōre occupātō nōn longius mille passibus ab nostris mūnitiōnibus cōsīdunt. Posterō diē equitātū ex castris ēductō omnem eam plāniciem, quam in longitudinem tria mīlia passuum patēre dēmōstrāvimus, complent pedestresque cōpiās paulum ab eō locō abditās in locis superioriibus cōstituunt. Erat ex oppidō Alesiā dēspectus in campum. Concurrunt hīs auxiliis vīsīs; fit grātulatiō inter eōs atque omnium animi ad laetitiam excitantur. Itaque prōductis cōpiis ante oppidum cōsīdunt et proximam fossam crātibus integunt atque aggere explent sēque ad ēruptionem atque omnēs cāsūs comparant.

*The German
cavalry win
victory for the
Romans. The
Gauls retire
within Alesia.*

80. Caesar omnī exercitū ad utramque partem mūnitiōnum dispositō, ut, si ūsus veniat, suum quisque locum teneat et nōverit, equitātum ex castris ēducī et proelium committi iubet. Erat ex omnibus castris, quae summum undique iugum tenēbant, dēspectus, atque omnēs milites intenti pūgnae prōventum exspectābant. Gallī inter equitēs rārōs sagittariōs expeditōsque levis armātūrae interiēceraut, quī suis cēdenti-
bus auxiliō succurrerent et nostrōrum equitum impetūs sustinērent. Ab his complūrēs dē imprōvisō vulnerātī proelio excēdēbant. Cum suōs pugnā superioriōres esse Gallī cōfiderent et nostrōs multitudīne premī vidērent, ex omnibus partibus et ii, quī mūnitiōnibus continēbantur, et hī, quī ad auxilium convēnerant, clāmōre et ululātū suōrum animōs

cōfirmābant. Quod in cōspectū omnium rēs gerēbātur ¹⁵
 neque rēte ac turpiter factum celārī poterat, utrōsque et
 laudis cupiditās et timor ignōminiae ad virtūtem excitābat.
 Cum ā merīdiē prope adsolis occāsum dubiā victōriā pūgnārē-
 tur, Germānī unā in parte cōfertis turmīs in hostēs impe-
 tum fēcērunt eōsque propulērunt; quibus in fugam cōiectis ²⁰
 sagittārii circumventi interfectique sunt. Item ex reliquīs
 partibus nostrī cēdentēs usque ad castra īsecūtī suī colli-
 gendī facultātem nōn dedērunt. At iī, quī ab Alesīā prō-
 cesserant, maestī, prope victōriā dēspērātā sē in oppidum
 recēpērunt. ²⁵

81. Unō diē intermissō Gallī atque hōc spatiō *United attack*
 māgnō crātium, scālārum, harpagōnum numero *upon the Ro-*
 effectō mediā nocte silentiō ex castrīs ēgressī ad *man works by*
 campestrēs mūnitiōnēs accēdunt. Subitō clāmōre *the Gauls*
within Alesia,
and under
Commius.
 sublātō, quā significātiōne quī in oppidō obsidēbantur dē suō ⁵
 adventū cōgnōscere possent, crātēs prōicere, fundīs, sagittīs,
 lapidibus nostrōs dē vāllō prōturbāre reliquaque, quae ad op-
 pūgnātiōnem pertinent, parant administrāre. Eōdem tem-
 pore clāmōre exauditō dat tubā sīgnum suis Vercingetorix
 atque ex oppidō edūcit. Nostrī, ut superiōribus diēbus suos ¹⁰
 cuique erat locus attribūtus, ad mūnitiōnēs accēdunt; fundīs
 librilibus sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandi-
 bus Gallōs prōterrent. Prōspectū tenēbris adēptō multa
 utrimque vulnera accipiuntur. Complūra tormentis tēla
 cōniciuntur. At M. Antōnius et C. Trebōnius lēgātī, quibus ¹⁵
 hae partēs ad dēfendendum obvenerant, quā ex parte nostrōs
 premī intellēxerant, hīs auxiliō ex ūlterioribus castellīs dē-
 ductōs submittēbant.

82. Dum longius ab mūnitiōne aberant Gallī, *Their repulse*
and retreat.
 plūs multitudine telōrum proficiēbant: posteāquam propius

successerunt, aut se stimulis inopinantēs induēbant aut in
 scrobēs delātī trānsfodiēbantur aut ex vāllō āc turribus trā-
 5 iectī pilīs mūrālibus interībant. Multīs undique vulneribus
 acceptīs nullā mūnitiōne perruptā, cum lūx appeteret, veritī,
 nē ab latere apertō ex superiōribus castrīs ēruptiōne circum-
 venirentur, sē ad suōs recēperunt. At interiōrēs, dum ea,
 quae ā Vercingetorige ad ēruptiōnem praeparāta erant, prō-
 10 ferunt, priōrēs fossās explent, diūtius in hīs rēbus admini-
 strandīs morātī prius suōs discessisse cōgnōverunt, quam
 mūnitiōnibus appropinquārent. Ita rē infectā in oppidum
 revertērunt.

*The relief
 army tries to
 force Caesar's
 lines on the
 north.*

83. Bis māgnō cum dētrīmentō repulsī Gallī,
 quid agant, cōsulant: locōrum perītōs adhibēt:
 ex hīs superiōrum castrōrum sitūs mūnitiōnēsque
 cōgnōscunt. Erat ā septentriōnibus collis, quem propter
 5 māgnitudinem circuitūs opere circumplectī nōn potuerant
 nostrī: necessariō paene inīquō locō et lēniter dēclivī castra
 fēcerant. Haec C. Antistius Rēgīnus et C. Canīnius Rebilus
 lēgātī cum duābus legiōnibus obtinēbant. Cōgnītis per ex-
 plōrātōrēs regiōnibus ducēs hostium LX mīlia ex omnī num-
 10 erō dēligunt eārum civitātum, quae māximam virtūtis opīn-
 iōnem habēbant; quid quōque pactō agī placeat, occultē inter
 sē cōstituunt, adeundī tempus dēfiniunt, cum merīdiēs esse
 videātur. Hīs cōpiīs Vercassivellaunum Arvernum, ūnum
 ex quattuor ducibus, propīnquum Vercingetorigis, praefici-
 15 unt. Ille ex castrīs primā vigiliā ēgressus prope cōfectō
 sub lucem itinere post mōntem sē occultāvit mīlītēsque ex
 nocturnō labōre sēsē reficere iussit. Cum iam merīdiēs appro-
 pīnquāre vidērētur, ad ea castra, quae suprā dēmōnstrāvimus,
 contendit; eōdemque tempore equitātus ad campestrēs mūnī-
 20 tiōnēs accēdere et reliquae cōpiae prō castrīs sēsē ostendere
 coepērunt.

84. Vercingetorix ex arce Alesiae suōs cōn- *Vercingetorix*
spicātus ex oppidō ēgreditur; crātīs, longuriōs, *joins in the*
mūsculōs, falcēs reliquaue, quae ēruptionis causā *atta k.*
parāverat, prōfert. Pūgnātur ūnō tempore omnibus locīs, at- *Straits of*
que omnia temptantur: quae minimē vīsa pars fīrma est, hūc *the Romans.* 5
concurritur. Rōmānōrum manus tantīs mūnitiōnibus distin-
ētur nec facile plūribus locīs occurrit. Multum ad terrendōs
nostrōs valet clāmor, quī post tergum pūgnantibus exstitit,
quod suum perīculum in aliēnā vident virtūte cōnstāre: om-
nia enim plērumque, quae absunt, vehementius hominum 10
mentēs perturbant.

85. Caesar idōneum locum nactus, quid quā- *Valorous*
que in parte gerātur, cōgnōscit; labōrantibus sub- *fighting of*
mittit. Utrīsque ad animum occurrit. ūnum esse illud tem- *both armies.*
pus, quō māximē contendī conveniat: Gallī, nisi perfrēgerint
mūnitiōnēs, dē omni salūte dēspērānt; Rōmānī, sī rem obtin- 5
uerint, finem labōrum omnium exspectant. Māximē ad
superiōrēs mūnitiōnēs labōrātur, quō Vercassivellaunum mīs-
sum dēmōnstrāvimus. Inīquum locī ad dēclivitātem fastigi-
um māgnūm habet mōmentum. Alii tēla cōniciunt, alii
testūdine factā subeunt; dēfatigātīs in vicem integrī succē- 10
dunt. Agger ab ūniversīs in mūnitiōnem cōniectus et ascēn-
sum dat Gallīs et ea, quae in terrā occultāverant Rōmānī,
contegit; nec iam arma nostrīs nec vīrēs suppetunt.

86. Hīs rēbus cōgnitis Caesar Labiēnum cum *Caesar rallies*
cohortibus sex subsidiō labōrantibus mittit: imperat, sī sus- *his troops.*
tinēre nōn possit, dēductīs cohortibus ēruptione pūgnet: id
nisi necessāriō nē faciat. Ipse adit reliquōs, cohortātur, nē
labōrī succumbant; omnium superiōrum dīmiciātiōnum fruct- 5
um in eō diē atque hōrā docet cōnsistere. Interiōrēs dēspē-
rātīs campestribus locīs propter māgnitūdinem mūnitiōnum

loca praerupta exscēnsū temptant: hūc ea, quae parāverant, cōferunt. Multitūdine telōrum ex turribus prōpūgnantēs
 10 dēturbant, aggere et crātibus fossās explent, falcibus vāllum
 ac lōricam rescindunt

*His conduct
 of the battle.*

87. Mittit primō Brūtum adulēscētem cum cohortibus Caesar, post cum aliis C. Fabium lēgātum; postremō ipse, cum vehementius pūgnārētur, integrōs subsidiō addūcit. Restitūtō proeliō ac repulsis hostibus eō, quō Labiēnum miserat, contendit; cohortēs quattuor ex proximō castellō dēdūcit, equitum partem sē sequī, partem circumīre exteriōrēs mūnitiōnēs et ab tergō hostēs adoriri iubet. Labiēnus, postquam neque aggerēs neque fossae vim hostium sustinēre poterant, coāctis unā XL cohortibus, quās ex proximis praesidiis dēductās fōrs obtulit, Caesarem per nūntiōs facit certiōrem, quid faciendum exīstimet. Accelerat Caesar, ut proeliō intersit.

*Utter defeat
 of the Gauls.
 They retire
 within Alesia
 and to their
 homes.*

88. Eius adventū ex colōre vestītus cōgnitō, quō insīguī in proeliis utī cōnsuerat, turmisque equitum et cohortibus vīsīs, quēs sē sequī iusserat ut dē locis superiōribus haec dēclīvia et dēvēxa cernēbantur
 5 hostēs proelium committunt. Utrimque clāmōre sublātō excipit rūsus ex vāllō atque omnibus mūnitiōnibus clāmor. Nostrī omīssis pilis gladiis rem gerunt. Repentē post tergum equitātus cernitur; cohortēs aliae appropīnquant. Hostēs terga vertunt; fugientibus equitēs occurrunt. Fit magna
 10 caedēs. Sedūlius. dūx et princeps Lemovīcum, occīditur. Vercassivellaunus Arvernus vīvus in fugā comprehenditur; sīgna mīlitāria LXXIV ad Caesarem referuntur: paucī ex tantō numerō sē incolomēs in castra recipiunt. Cōspicātī ex oppidō caedem et fugam suōrum dēspērātā salūte cōpiās ā mūnitiōnibus redūcunt. Fit prōtinus hāc rē audītā ex castris Gallōrum fuga. Quod nisi crebrīs subsidiis ac tōtius diēi

labōre militēs essent dēfessī, omnēs hostium cōpiae dēlēri potuissent. Dē mediā nocte mīssus equitātus novissimum āgmen cōsequitur: māgnus numerus capitur atque interficitur, reliquī ex fugā in cīvitatēs discēdunt. 20

89. Posterō diē Vercingetorix conciliō convocātō id bellum sē suscepisse nōn suārum necessitātum, sed commūnis libertātis causā dēmōstrat, et quoniam sit fōrtūnae cēdendum, ad utramque rem sē illis offerre, seu morte suā Rōmānis satisfacere seu vīvum trādere velint. 5 Mittuntur dē hīs rēbus ad Caesarem lēgātī. Iubet arma trādi, princīpēs prōdūci. Ipse in mūnitiōne prō castris cōnsēdit: eō ducēs prōdūcuntur; Vercingetorix dēditur, arma prōiciuntur. Reservātis Aeduīs atque Arvernīs, sī per eōs cīvitatēs recipere posset, ex reliquīs captivīs tōtō exercituī capita 10 singula praedae nōmine distribuit.

90. Hīs rēbus cōfectis in Aeduōs proficīscitur; cīvitatē recipit. Eō lēgātī ab Arvernīs mīssī quae imperāret sē factūrōs pollicentur. Imperat māgnū numerum obsidum. Legiōnēs in hīberna mittit. Captivōrum circiter xx mīlia Aeduīs Arvernisque reddit. T. Labiēnum cum duābus legiōnibus et equitātū in Sēquanōs proficīscī iubet: huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium lēgātum et L. Minucium Basilum cum legiōnibus duābus in Rēmīs collocat, nē quam ā finitimīs Bellovacīs calamitatem accipiant. C. Antistium Rēginum in Ambivarētōs, T. Sextium in Biturigēs, C. Canīnium Rebilum in Rutēnōs cum singulis legiōnibus mittit. Q. Tullium Cicerōnem et P. Sulpicium Cabillōnī et Matescōne in Aeduīs ad Ararim rei frūmentāriae causā collocat. Ipse Bibracte hiemāre cōstituit. Hīs [litterīs] cōgnitis Rōmae diērum vīgintī supplicātiō red- 15 ditur.

Capitulation of Vercingetorix and the Gauls.

Caesar quarters his troops. Honors? at Rome.

181804

Caesar, C. Julius. De bello Gallico
Gallic war; text edition, for use with
cdp. by Lowe and Martin.

LL
CL:83d6Lw

— DOBROWER

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

